

Υπουργείο Τουρισμού

«Εκπόνηση Μελετών» για την υλοποίηση της Δράσης «Εναλλακτικός Τουρισμός» (ALTTOUR) στο πλαίσιο του INTERREG IPA CBC GREECE-ALBANIA 2014-2020

Παραδοτέο 3.2.1. Καταγραφή και αξιολόγηση ιαματικών πηγών στη διασυνοριακή περιοχή

Ημερομηνία Υποβολής

04/08/2023

ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ

Λεωφ. Κηφισίας 98, 11526, Αθήνα

Tel. 210 61794114

URL: www.trek.gr-development.eu

email: office@trek-development.gr

Ταυτότητα Παραδοτέου

Όνομα Έργου	ALTTOUR
Τίτλος Έργου	Alternative Tourism
Όνομα Σύμβασης	«Εκπόνηση Μελετών» για την υλοποίηση της Δράσης «Εναλλακτικός Τουρισμός» (ALTTOUR) στο πλαίσιο του INTERREG IPA CBC GREECE-ALBANIA 2014-2020
Αριθμός Σύμβασης	76/2023

Πακέτο Εργασίας	ΠΕ 3		
Παραδοτέο	Π3.2.1 Καταγραφή και αξιολόγηση ιαματικών πηγών στη διασυνοριακή περιοχή		
Έκδοση	Τελικό Παραδοτέο	Ημερομηνία	04/08/2023
Τύπος Παραδοτέου	Έκθεση	Σελίδες	76
Διαβάθμιση Εγγράφου	Εμπιστευτικό		
Σύνταξη	TREK Development		

Πίνακας Τυπολογίας Παραδοτέων

	Κατηγορίες Παραδοτέων	Σκοπός / Επεξήγηση	Έγγραφο που το Προβλέπει & Ευθύνη Παραγωγής
	Παραδοτέο Έργου	Αποτελεί ενδιάμεσο/ τελικό παραδοτέο του Έργου ALTTOUR . Μπορεί να αποτελεί και εσωτερικό έγγραφο του εταιρικού σχήματος για την διευκόλυνση των διαδικασιών ή την οργάνωση του έργου. Επίσης μπορεί να αποτελεί διαχειριστικό έγγραφο του προγράμματος.	<ul style="list-style-type: none"> Εγκεκριμένη Πρόταση (ΕΠ) Εκάστοτε εταίρος, όπως προβλέπει η Πρόταση
	Παραδοτέο Εταίρου	Αποτελεί αποκλειστικά ενδιάμεσο παραδοτέο που ετοιμάζουν οι εταίροι για την διευκόλυνση σύνταξης ενός παραδοτέου από τον υπεύθυνο για την σύνταξη του. Δεν υπάρχει ρητή απαίτηση από την εγκεκριμένη πρόταση (Application Form) για την δημιουργία του και αποτελεί μέρος της μεθοδολογίας.	<ul style="list-style-type: none"> Χωρίς τυπική πρόβλεψη Εκάστοτε εταίρος, σύμφωνα με τις οδηγίες του υπεύθυνου σύνταξης του
✓	Παραδοτέο Αναδόχου	Αποτελεί παραδοτέο του Αναδόχου προς την Αναθέτουσα Αρχή. Αυτό μπορεί να αποτελεί Παραδοτέο Έργου - Παραδοτέο Εταίρου ή και παραδοτέο που αφορά αποκλειστικά την διαδικασία της Σύμβασης Ανάθεσης.	<ul style="list-style-type: none"> Σύμβαση Αναθέτουσας Αρχής Ανάδοχος Έργου
	Επιπλέον Παραδοτέο Αναδόχου	Αποτελεί παραδοτέο που ο Ανάδοχος συνέταξε για την διευκόλυνση των διαδικασιών ή την υποστήριξη της Αναθέτουσας Αρχής. Μπορεί να αποτελεί τυπικό παραδοτέο του έργου ή του εταίρου αλλά να μην είναι αντικείμενο της οικείας Σύμβασης.	<ul style="list-style-type: none"> Οικειοθελής συνεισφορά Αναδόχου

Σημ.: Ένα παραδοτέο μπορεί να ανήκει σε παραπάνω από μία κατηγορίες (πχ. να είναι Παραδοτέο Εταίρου το οποίο δεν έχει προβλεφθεί στην ΕΠ, αλλά να έχει γίνει αντίστοιχη πρόβλεψη στη Σύμβαση του Αναδόχου άρα να αποτελεί και Παραδοτέο Αναδόχου)

Πίνακας Περιεχομένων

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ	6
3. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ	9
4. ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	11
5. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ	24
5.1 Περιφέρεια Ηπείρου:	24
5.2. Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας	31
6. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ	37
6.1. Αεροπορικές Αφίξεις:	37
6.2. Αφίξεις στους Μεθωριακούς Σταθμούς	38
6.3. Ακτοπλοϊκές Αφίξεις:	39
6.4. Διάρκεια και Δαπάνη Επισκέψεων	40
6.5. Ετήσια Πληρότητα Καταλυμάτων	41
6.6. Επισκέψεις Μουσείων και Αρχαιολογικών Χώρων	42
7. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΜΕΡΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ALTTOUR	44
9. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ	48
8.1 Ευρήματα Πρωτογενούς Έρευνας:	48
9. ΑΝΑΛΥΣΗ PESTLE	53
10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	58
11. ΠΗΓΕΣ	60
12. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	61
12.1 Ερωτηματολόγιο #1: Φορείς Διαχείρισης Ιαματικών Πηγών	61
12.2 Ερωτηματολόγιο #2: Ενδιαφερόμενων Μερών	67
12.3 Ερωτηματολόγιο 1, Αναφορά Επικοινωνίας:	71
12.4 Ερωτηματολόγιο 2, Αναφορά Επικοινωνίας:	72
12.5. Ερωτήσεις Συνέντευξης – Εστιασμένης Συζήτησης	75

1. Εισαγωγή

Στο πλαίσιο του έργου ALTTOUR, το παρόν έγγραφο στοχεύει να παρουσιάσει τη χαρτογράφηση και την αξιολόγηση των ιαματικών πηγών στην ελληνική πλευρά των συνόρων Ελλάδας-Αλβανίας. Η έκθεση ακολουθεί τη μεθοδολογία που αναπτύχθηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος της Αλβανίας για τις ιαματικές πηγές που βρίσκονται στη διασυνοριακή περιοχή της Αλβανίας.

Συγκεκριμένα η έκθεση στοχεύει να καλύψει τις ακόλουθες θεματικές περιοχές:

- Την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης των περιοχών ιαματικού τουρισμού της ελληνικής διασυνοριακής περιοχής σε επίπεδο τουριστικής προσφοράς και ζήτησης.
- Τον προσδιορισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών (υποδομές, αξιοθέατα, ιστορική και θρησκευτική σημασία, πολιτιστικές εκδηλώσεις) της ελληνικής διασυνοριακής περιοχής. Αυτός παρουσιάζεται σε γενικό επίπεδο περιφερειών, περιφερειακών ενοτήτων, δήμων και ειδικότερα σε επίπεδο κάθε πηγής.
- Την χαρτογράφηση των φορέων με άμεσο και έμμεσο ενδιαφέρον για το έργο και την επέκταση της τουριστικής ανάπτυξης και την πρόταση σχετικών στρατηγικών δέσμευσης και ενεργοποίησης μετά από εξατομικευμένη αξιολόγηση. Η εξατομικευμένη αξιολόγηση θα διεξαχθεί μέσω της χρήσης πίνακα επιρροής και σημασίας.
- Την αξιολόγηση της τουριστικής προσφοράς των περιοχών Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας. Αυτή περιλαμβάνει την ανάλυση της τοποθεσίας κάθε ιαματικής πηγής, τη σύνδεσή της με κοντινές πόλεις και την υπάρχουσα υποστηρικτική και συμπληρωματική τουριστική προσφορά στον ελληνικό χώρο εφαρμογής του ALTTOUR.
- Την αξιολόγηση της τουριστικής ζήτησης, εξετάζοντας τις τουριστικές εισροές στην περιοχή, μέσω όλων των διαθέσιμων διαδρομών, και τη σύγκρισή της με άλλους εθνικούς προορισμούς.
- Τις επιπτώσεις της τουριστικής δραστηριότητας στην τοπική οικονομία, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών.

Η έκθεση ανοίγει, στην επόμενη ενότητα, με μια επισκόπηση των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν για την προετοιμασία αυτής, ακολουθούμενη από το κεφάλαιο 3 όπου περιγράφεται το σκεπτικό πίσω από την επιλογή των ιαματικών πηγών στην ελληνική περιοχή του ALTTOUR. Το Κεφάλαιο 4 παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα των ιαματικών πηγών της ελληνικής διασυνοριακής περιοχής και συνεχίζει με την εξέταση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε πηγής. Στη συνέχεια, το επόμενο κεφάλαιο προχωρά στην παρουσίαση της τουριστικής προσφοράς που δε σχετίζεται άμεσα με τις ιαματικές πηγές στις 2 ελληνικές περιφέρειες. Ακολουθεί η ανάλυση της τουριστικής ζήτησης και στο επόμενο κεφάλαιο ο εντοπισμός και η αξιολόγηση των σχετικών ενδιαφερομένων μερών. Στη

συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ανάλυση των δεδομένων της πρωτογενούς έρευνας. Στο κεφάλαιο 9 διεξάγεται μια ανάλυση PESTLE που στοχεύει στον εντοπισμό των κύριων παραγόντων που θα επηρεάσουν την περαιτέρω ανάπτυξη των θεραπευτικών πηγών. Το τελευταίο κεφάλαιο παρέχει ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις με βάση τη σύνθεση των πορισμάτων της όλης έκθεσης.

2. Επισκόπηση Μεθοδολογίας

Η μεθοδολογία της παρούσας έκθεσης περιλαμβάνει πρωτογενείς και δευτερογενείς ερευνητικές μεθόδους με σκοπό την εξαγωγή πολύτιμης πληροφορίας προς αξιολόγηση.

Οι μέθοδοι δευτερογενούς έρευνας αποτελούν βασικό συστατικό της μεθοδολογίας του έργου που περιλαμβάνει τη συλλογή πληροφοριών από υπάρχουσες πηγές, όπως ιστοσελίδες, άρθρα, έρευνες και διαδικτυακές βάσεις δεδομένων. Η μεθοδολογία αυτή αποσκοπεί στην αξιοποίηση των άμεσα διαθέσιμων πληροφοριών για την απόκτηση γνώσεων, την υποστήριξη της λήψης αποφάσεων και τη δημιουργία μιας ισχυρής ερευνητικής βάσης για το έργο. Το πρώτο βήμα για τη διεξαγωγή δευτερογενούς έρευνας ή έρευνας γραφείου είναι να καθοριστούν με σαφήνεια οι επιδιωκόμενοι στόχοι που στην περίπτωση μας είναι:

- Η αξιολόγηση των δυνατοτήτων των επιλεγμένων ιαματικών πηγών.
- Η αξιολόγηση της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης της ελληνικής διασυνοριακής περιοχής.
- Η καταγραφή της τουριστικής προσφοράς στην ελληνική διασυνοριακή περιοχή.
- Οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις των επιλεγμένων ιαματικών πηγών.

Ακολούθως, αναγνωρίστηκαν σημαντικές πηγές πληροφοριών, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα. Αξιοποιήθηκαν οι ιστοσελίδες όλων των ιαματικών πηγών και των φορέων διαχείρισής τους, μαζί με άρθρα, ειδήσεις, νομικά έγγραφα και έρευνες σχετικές με τον τοπικό τουρισμό. Προηγούμενες έρευνες εκ μέρους του Υπουργείου Πολιτισμού και εθνική και διεθνής επιστημονική αρθρογραφία λήφθηκε επίσης υπόψιν. Πηγές δεδομένων επίσης συνέβαλαν στην έρευνα. Οι κύριες πηγές που αξιοποιήθηκαν είναι η στατιστική βάση δεδομένων του Υπουργείου Τουρισμού για τον Ελληνικό Τουρισμό(1), η βάση δεδομένων της Τράπεζας της Ελλάδος για το Ισοζύγιο Πληρωμών Τουριστικών Υπηρεσιών(2), η οποία αποτελείται από δεδομένα που συλλέγονται μέσω έρευνας που διενεργείται στα σημεία εισόδου και εξόδου της χώρας, καθώς και τα στατιστικά στοιχεία τουρισμού ανά περιφέρεια του ΙΝΣΕΤΕ (3).

Σε συνέχεια της δευτερογενούς έρευνας, διεξήχθη πρωτογενής έρευνα μέσω:

- a) της χρήσης διαδικτυακών ερωτηματολογίων,
- b) συνεντεύξεων και
- c) ομάδων εστίασης που απευθύνονται σε τοπικά και περιφερειακής εμβέλειας ενδιαφερόμενα μέλη.

Η πρωτογενής έρευνα συμβάλλει ουσιαστικά στην αντικειμενική απεικόνιση των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών και νομικών συνθηκών που μπορεί να επηρεάσουν την ενίσχυση του τουρισμού στην περιοχή ALTTOUR μέσω της άμεσης επαφής με τις διαχειριστικές αρχές της πηγής και τους σχετικούς φορείς. Η έννοια του εσωτερικού περιβάλλοντος περιλαμβάνει την τουριστική προσφορά και ζήτηση, τα χαρακτηριστικά των

υποδομών των ιαματικών πηγών και την επίδραση των πηγών στην τοπική κοινωνία, καθώς και τις οπτικές και απόψεις των σχετικών φορέων. Για το λόγο αυτό, η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στοχεύει στη συλλογή απαντήσεων μέσω δύο ερωτηματολογίων τα οποία θα διανεμηθούν στην ευρύτερη περιοχή εφαρμογής του έργου ALTTOUR¹ σε:

α) φορείς διαχείρισης ιαματικών πηγών και

β) δημοσίους και ιδιωτικούς φορείς που σχετίζονται με την παροχή τουριστικής πολιτικής ή υπηρεσιών

Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έχει επιτευχθεί μέσω διαδικτυακών συναντήσεων. Με αυτόν τον τρόπο συμπληρώθηκαν τα ερωτηματολόγια από τους διαχειριστές των φορέων με τη βοήθεια του ερευνητή. Το πρώτο ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε στους φορείς διαχείρισης των ιαματικών πηγών της περιοχής του έργου, ενώ το δεύτερο ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από έναν εκπρόσωπο κάθε σχετικού ενδιαφερόμενου φορέα, όπως αυτοί προσδιορίστηκαν στο υποκεφάλαιο χαρτογράφησης ενδιαφερόμενων μερών του παραδοτέου. Τα ερωτηματολόγια έχουν φιλοξενηθεί στην ηλεκτρονική πλατφόρμα Google Forms, η οποία παρέχει προηγμένες δυνατότητες εκπόνησης ερωτηματολογίου και διασφαλίζει την ποιότητα της ανάλυσης και εξαγωγής των απαραίτητων δεδομένων. Επιπλέον, τα ευρήματα της έρευνας του ερωτηματολογίου έχουν ενισχυθεί με συνεντεύξεις και ομάδες εστίασης. Οι συνεντεύξεις και οι ομάδες εστίασης στοχεύουν στην περαιτέρω ποιοτική ανάλυση των δεδομένων που θα προκύψουν από τα ερωτηματολόγια, προσφέροντας στους συμμετέχοντες την ευκαιρία για λεπτομερή και ανεμπόδιστη έκφραση των ιδεών και των προτάσεών τους. Για το λόγο αυτό, οι ερωτήσεις ενημερώθηκαν και επικαιροποιήθηκαν ύστερα από ανάλυση των αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων και των ερωτηματολογίων από τους φορείς διαχείρισης των πηγών. Τα δύο ερωτηματολόγια και οι ερωτήσεις για τις συνεντεύξεις/εστιασμένες συζητήσεις παρουσιάζονται στο παράρτημα αυτού του εγγράφου.

Προκειμένου να ληφθούν οι απαραίτητες πληροφορίες ως μέρος του αρχικού ερωτηματολογίου, ακολούθησε η κάτωθι διαδικασία. Ως πρώτο βήμα, επικοινωνήσαμε με τους τοπικούς δήμους για να επαληθεύσουμε και να καθορίσουμε τους υπεύθυνους φορείς διαχείρισης κάθε ιαματικής πηγής. Όλοι οι δήμοι υπέδειξαν ένα άτομο ή ένα γραφείο ενός δημοσίου οργανισμού, εκτός από δύο όπου υπεδείχθη ιδιωτικός διαχειριστικός φορέας που επιβλέπει/διαχειρίζεται τις ιαματικές πηγές (Χανόπουλο, Αμάραντος). Η πλειονότητα των προσπαθειών επικοινωνίας αντιμετωπίστηκε με άμεσες απαντήσεις, υπογραμμίζοντας το ενδιαφέρον για τις ιαματικές πηγές της περιοχής. Οι φορείς διαχείρισης των ιαματικών πηγών συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο και συμμετείχαν επίσης σε συνεντεύξεις όπου ήταν δυνατή η

¹ Τα ερωτηματολόγια που απευθύνονται σε χρήστες/πελάτες των ιαματικών πηγών έχουν ληφθεί υπόψη αλλά δεν έχουν χρησιμοποιηθεί λόγω του διαφορετικού επιπέδου ανάπτυξης στις ιαματικές πηγές της κάθε περιοχής αλλά και της εποχικότητας η οποία δεν επιτρέπει συγκρίσιμα και επαρκή δεδομένα πελατών για όλες τις πηγές που εξετάζονται επί του παρόντος

μεγαλύτερη ανάλυση των συγκεκριμένων προκλήσεων και ευκαιριών. Μια πλήρης αναφορά σχετικά με τις επικοινωνιακές προσπάθειες και τα αποτελέσματα ως μέρος του πρώτου ερωτηματολογίου παρουσιάζεται στο παράρτημα.

Για το δεύτερο ερωτηματολόγιο, το οποίο απευθύνεται σε ενδιαφερόμενα μέρη, η προσοχή στράφηκε σε περιφερειακές ενότητες, εμπορικά επιμελητήρια, εμπορικές ενώσεις, ενώσεις ξενοδόχων, ενώσεις ταξιδιωτικών πρακτόρων, ενώσεις εστιατόρων, περιφερειακές ενότητες και ακαδημαϊκούς φορείς. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι δεν υπάρχουν εγκαθιδρυμένοι όλοι οι τύποι φορέων σε κάθε περιφέρεια και δήμο. Παρά τη συνοπτική φύση του δεύτερου ερωτηματολογίου και το αρχικό ενδιαφέρον που επικρατούσε, οι απαντήσεις από τους φορείς με τους οποίους ήρθαμε σε επαφή ήταν σπάνιες. Αυτή η έλλειψη ανταπόκρισης θα μπορούσε ενδεχομένως να αποδοθεί σε μειωμένο επίπεδο άμεσου ενδιαφέροντος για τον ιαματικό τουρισμό, ή, όπως αναφέρουν κάποιοι ερωτώμενοι, στις προηγούμενες αποτυχημένες προσπάθειες αναβίωσης του ιαματικού τουρισμού οι οποίες δεν ανταποκρίθηκαν στις προσδοκίες. Επετεύχθη επικοινωνία με τα περισσότερα ενδιαφερόμενα μέρη τουλάχιστον τέσσερις φορές, αλλά τα ποσοστά απαντήσεων στα ερωτηματολόγια παρέμειναν σχετικά χαμηλά.

Τέλος, οργανώθηκε ομάδα εστιασμένης συζήτησης όπου, πέρα από μια ελεύθερη ανάλυση των προτάσεων και προβληματισμών τους, οι συμμετέχοντες από φορείς διαχείρισης και ενδιαφερόμενα μέρη είχαν την ευκαιρία να αλληλοεπιδράσουν μεταξύ τους και να υπογραμμίσουν σημεία σχετικά με τη μελλοντική ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού με επίκεντρο τις ιαματικές πηγές. Τα ευρήματα από τα ερωτηματολόγια και τις ομάδες εστίασης βρίσκονται στο κεφάλαιο 8 της παρούσας έκθεσης.

3. Κριτήρια Ταξινόμησης και Επιλογής Ιαματικών Πηγών

Οι ιαματικές πηγές αποτελούν φυσικά φαινόμενα όπου τα υπόγεια ύδατα θερμαίνονται με γεωθερμική ενέργεια ή εμπλουτίζονται από υπόγεια κοιτάσματα ορυκτών και στη συνέχεια αναδύονται στην επιφάνεια. Ενώ δεν υπάρχει καθολικά αποδεκτή μεθοδολογία ταξινόμησης των ιαματικών πηγών, οι πιο ευρέως χρησιμοποιούμενες επικεντρώνονται στις διαφοροποιήσεις είτε στη θερμοκρασία των νερών, είτε στη στοιχειακή σύνθεση που τα απαρτίζουν. Αυτές οι ταξινομήσεις χρησιμοποιούνται συνήθως για τον προσδιορισμό των βασικών χαρακτηριστικών μιας πηγής, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις, υποδεικνύουν συγκεκριμένες ασθένειες οι οποίες μπορούν να καταπολεμηθούν από τις θεραπευτικές τους ιδιότητες. Τέτοιες ταξινομήσεις περιλαμβάνουν ένα πλαίσιο (4) που διαχωρίζει τις πηγές σε: Γεωθερμικές, Φυσικές Θερμές, Θερμικές, Ορυκτές, Θερμοορυκτές, Αρτεσιανές, Αλατούχες, Θερμοπίδακες και Υποθαλάσσιες Θερμές. Επιπλέον προσπάθειες για την παροχή κανόνων ταξινόμησης των γεωθερμικών πηγών επικεντρώνονται σε κριτήρια όπως η γεωλογική ρύθμιση και η χρήση (θέρμανση, παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ψυχαγωγική-θεραπευτική)(5).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, με την πλούσια γεωλογική της ιστορία (συμπεριλαμβανομένης της ηφαιστειακής και τεκτονικής δραστηριότητας), υπάρχουν εκατοντάδες γεωθερμικές πηγές που είναι κατάλληλες για διαφορετική αξιοποίηση. Στην κοινή προσπάθεια προώθησης και ανάπτυξης ιαματικών/θεραπευτικών πηγών, το Υπουργείο Τουρισμού έχει θεσπίσει² διαδικασία πιστοποίησης γεωθερμικών πηγών με τυποποιημένα κριτήρια και έχει αναπτύξει επίσης ένα εργαλείο χαρτογράφησης³ στον ιστότοπο του Υπουργείου, παρέχοντας πληροφορίες για τις θερμοκρασίες των νερών, τις χημικές και ορυκτές συνθέσεις και περιπτώσεις χρήσης καθώς και αντενδείξεις. Αυτή τη στιγμή 82⁴ περιπτώσεις γεωθερμικών πηγών με ιαματικές ιδιότητες έχουν πιστοποιηθεί σε όλη την Ελλάδα, με 7 στην περιοχή υλοποίησης του έργου ALTTOUR. Η εξεταζόμενη ελληνική διασυνοριακή περιοχή περιλαμβάνει τις περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας και Ηπείρου. Αποτελείται από τις περιφερειακές ενότητες Γρεβενών, Καστοριάς, Φλώρινας, Άρτας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Πρέβεζας, Ζακύνθου, Κέρκυρας, Κεφαλληνίας και Λευκάδας. Από τα 7 σημεία γεωθερμικών πηγών που έχουν πιστοποιηθεί από το Υπουργείο Τουρισμού, τα 3 βρίσκονται στη Δυτική Μακεδονία και τα 4 στις περιοχές της Ηπείρου. Τα σημεία αυτά περιλαμβάνουν μεταλλικές, θερμικές και θερμομεταλλικές πηγές. Με τη σταδιακή αύξηση του ενδιαφέροντος για ανάπτυξη και αξιοποίηση των ιαματικών πηγών της περιοχής, στοχεύοντας στην ενίσχυση της τουριστικής προσφοράς, έχουν εντοπιστεί και άλλες πηγές όπου γίνονται προσπάθειες για την πιστοποίηση

² Ν. 3498/2006 , ΥΑ 16655/22.12.2006 επικαιροποιημένη το 2009,2013,2014 και τροποποιημένη με τον 2188/20

³ <https://mintour.gov.gr/meletes-pinakes/stoicheia-iamatikon-pigon/>

⁴ https://drive.google.com/file/d/1qL8tpCjwu3rAGh9_OEGvoVzi8N1DddN-/view

και τη δημιουργία τουριστικής προσφοράς γύρω τους. Μερικές πηγές βρίσκονται επίσης στα γειτονικά Ιόνια νησιά της περιοχής με πολλά υποσχόμενες προοπτικές. Δεδομένου ότι η περαιτέρω ανάπτυξή τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αυξημένη υποστήριξη που αναλαμβάνει το Υπουργείο Τουρισμού μετά την πιστοποίηση, τέτοιες περιπτώσεις δεν περιλαμβάνονται στην έρευνά μας ούτε στο έργο ALTTOUR, αλλά αξίζει να σημειωθεί ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικές προσθήκες στις ιαματικές πηγές που προσφέρουν στο μέλλον.

4. Ιαματικές Πηγές στην Ελληνική Διασυνοριακή Περιοχή

1. Ιαματικές Πηγές Πρέβεζας (Πρέβεζα)

Η πόλη της Πρέβεζας διαθέτει Ιστορικό Κέντρο με πολυπολιτισμική επιρροή ρωμαϊκής, οθωμανικής και βενετικής καταγωγής. Φιλοξενεί τον Ενετικό Πύργο του Ρολογιού και τον Μητροπολιτικό Ιερό Ναό του Αγίου Χαραλάμπους, που κατασκευάστηκε τον 18^ο αιώνα, καθώς και το Σεϊτάν Παζάρ, ένα παζάρι που βρίσκεται σε μέρος της πόλης με στενά σοκάκια και μικρά καταστήματα. Οι γύρω περιοχές περιλαμβάνουν επίσης σημεία ενδιαφέροντος όπως ο αρχαιολογικός χώρος και το μουσείο της Νικόπολης, το Νεκρομαντείο του Αχέροντα αφιερωμένο στον Άδη και ο ποταμός Αχέροντας, ένας από τους πέντε ποταμούς του κάτω κόσμου σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία.

Οι ιαματικές πηγές της Πρέβεζας βρίσκονται μόλις ένα χιλιόμετρο μακριά από το κέντρο της πόλης και 450 μέτρα έξω από την Παλιά Πόλη του Αμβρακικού κόλπου, μια τοποθεσία παγκόσμιας κληρονομιάς (RAMSAR). Υπάρχει επίσης μια σημαντική προσφορά δραστηριοτήτων στην περιοχή που περιλαμβάνουν ιππασία, κανό-καγιάκ, ράφτινγκ και κολύμπι σε πολλές κοντινές παραλίες. Η ύπαρξη ιαματικών πηγών τόσο κοντά στο κέντρο της πόλης αποτελεί μια σπάνια περίπτωση στην Ελλάδα. Τα ευρήματα γύρω από τις εγκαταστάσεις της πηγής δείχνουν ότι χρησιμοποιείται από τον 17^ο αιώνα, από τον Αλή Πασά, ενώ είναι διαθέσιμες σε κατοίκους και επισκέπτες από τη δεκαετία του 1920.

Οι εγκαταστάσεις των πηγών, οι οποίες προηγουμένως αποτελούνταν από 22 ατομικούς λουτήρες, υφίστανται εκτεταμένες ανακαινίσεις τα τελευταία χρόνια με στόχο την ενίσχυση της χωρητικότητας, της προσβασιμότητας και των παρεχόμενων υπηρεσιών. Η σχολαστικότητα των παρεμβάσεων, λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική σημασία των χώρων, έχει ως αποτέλεσμα την αυξημένη περίοδο ανακαινίσης. Αναμένεται ότι οι πηγές θα λειτουργήσουν ξανά το 2024. Για πολλά χρόνια, οι πηγές κατέχουν σημαντική θέση στην κοινότητα, λειτουργώντας ως εξέχον ορόσημο, επομένως η προβολή τους αποτελεί υψηλή προτεραιότητα για τις τοπικές αρχές.

Επιπλέον, λόγω της μικρής τους απόστασης από το κέντρο της πόλης, οι πηγές συνδέονται αρμονικά με διάφορα τουριστικά αξιοθέατα, ξενοδοχεία, εστιατόρια και με ένα από τα δύο λιμάνια της περιοχής μέσω ενός ισχυρού συγκοινωνιακού δικτύου. Για την αντιμετώπιση του ζητήματος της εποχικότητας στον ιαματικό τουρισμό, οι τοπικές αρχές έχουν προσδιορίσει την ανάπτυξη τουριστικών πακέτων και την ενσωμάτωσή τους σε δραστηριότητες που συμβαίνουν όλο το χρόνο ως πιθανές λύσεις. Τα στοιχεία των επισκεπτών αποκαλύπτουν ότι η πλειοψηφία απαρτίζεται από Έλληνες κατοίκους κοντινών περιοχών, ηλικίας 55 ετών και άνω. Επιπλέον, οι επισκέπτες από τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο αντιπροσώπευαν περίπου το 10% του συνολικού αριθμού επισκεπτών.

Η πλούσια περιεκτικότητα των πηγών σε HCO_3 , Ca, Mg, K, Cl, Na και B είναι ιδανική για ασθενείς με αρθρίτιδα και άλλες χρόνιες ρευματικές παθήσεις. Άλλες παθήσεις που μπορούν να αντιμετωπιστούν περιλαμβάνουν, αλλά δεν περιορίζονται σε, ισχιαλγία, πόνο στην πλάτη, δέρμα και γυναικολογικές παθήσεις. Η χρήση των ιαματικών λουτρών αντενδείκνυται σε όσους έχουν καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω άκρων, στεφανιαία νόσο, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθειες νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργό φυματίωση ή εγκυμοσύνη μετά τον έκτο μήνα.

2. Ιαματικές Πηγές Αμάραντου (Κόνιτσα)

Η πόλη της Κόνιτσας είναι γνωστή για την αρχιτεκτονική της, τη χλωρίδα και την πανίδα της και τον φιλικό χαρακτήρα της για περιπετειώδεις δραστηριότητες. Η φυσική ομορφιά της πόλης αποτελείται από καταπράσινα δάση, ποτάμια, καταρράκτες και το αναγνωρισμένο από την UNESCO Παγκόσμιο Γεωπάρκο Βίκου-Αώου. Τα φιλόξενα καταφύγια και τα ξενοδοχεία, τα σπάνια μονότοξα γεφύρια, είναι αναγνωρίσιμα ανάμεσα στους ελληνικούς προορισμούς. Ένα μέρος που εκτιμάται συχνά λόγω των πολυάριθμων διαδρομών πεζοπορίας, αναρρίχησης, κανό-καγιάκ, ράφτινγκ και ακόμη και αλεξίπτωτου πλαγιάς για τους πιο τολμηρούς επισκέπτες. Τα κοντινά μοναστήρια και το σπίτι του Αγίου Παΐσιου προσελκύουν θρησκευτικούς επισκέπτες στην περιοχή. Το χωριό του Αμάραντου βρίσκεται 30 χιλιόμετρα βόρεια της πόλης της Κόνιτσας,

στο βουνό του Γράμμου. Οι πηγές του Αμάραντου βρίσκονται μόλις λίγα λεπτά με το αυτοκίνητο από το χωριό που περιβάλλεται από την πλούσια βιοποικιλότητα της περιοχής. Ο Αμάραντος διαθέτει ένα μοναδικό στο είδος του φυσικό ατμόλουτρο σε υψόμετρο 1200μ, όπου η θερμοκρασία του ατμού που αναβλύζει μέσα από τα βράχια κυμαίνεται από 33 έως 38οC. Ένα από τα μοναδικά φυσικά ατμόλουτρα στην Ευρώπη αποτελεί εξαιρετικά σπάνιο θέαμα συναρπάζοντας τους επισκέπτες. Αυτό το ιδιόμορφο φυσικό φαινόμενο των ατμών που περιέχουν χημικές ουσίες όπως N₂, O₂, CO₂, CH₄, CO, H₂ και Ήλιο είναι γνωστό ότι βοηθά σε καταστάσεις του κατώτερου αναπνευστικού συστήματος και σε ασθένειες της ρινικών και παραρρινίων κόλπων. Η διάρκεια της εισπνοοθεραπείας είναι 20-30 λεπτά και συνήθως διαρκεί 7-10 ημέρες τους καλοκαιρινούς μήνες.

Οι υφιστάμενες εγκαταστάσεις, οι οποίες βρίσκονται υπό καθεστώς ανακαίνισης, περιλαμβάνουν ατομικά και διπλά δωμάτια θεραπείας καθώς ένα μεγαλύτερο δωμάτιο με δυνατότητα παροχής υπηρεσιών σε 25-30 άτομα την ώρα. Οι αναβαθμίσεις των υποδομών, που βρίσκονται σε εξέλιξη, θα επικεντρωθούν στον εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών σε μια προσπάθεια προσέλκυσης νεαρότερων επισκεπτών, με την τρέχουσα μέση ηλικία να είναι άνω των 55 ετών, καθώς και στην παροχή αναβαθμίσεων προσβασιμότητας για επισκέπτες με κινητικές δυσκολίες. Αυτός ο εκσυγχρονισμός θα απαιτήσει περισσότερο εξειδικευμένο προσωπικό, συμπεριλαμβανομένων των φυσιοθεραπευτών και άλλων σχετικών επαγγελματιών.

Παρά την ποικιλία σε επιλογές εστιατορίων και την δυνατότητα φιλοξενίας επισκεπτών, η περιοχή δεν αξιοποιεί τα δυνητικά οφέλη από την προσφορά συνδυασμένων πακέτων διαμονής. Το υπάρχον οδικό δίκτυο, ιδιαίτερα στα τελευταία 8 χιλιόμετρα της διαδρομής, είναι σε κακή κατάσταση και αποτελεί πρόκληση. Επιπλέον, η έλλειψη αποτελεσματικών τοπικών συγκοινωνιών, με μόνο ένα λεωφορείο την εβδομάδα που συνδέεται με τα αστικά κέντρα, παρεμποδίζει περαιτέρω την πρόσβαση. Συνάμα, η αναποτελεσματική χρήση τουριστικών οικογενειακών πακέτων, τα οποία θα μπορούσαν να ενσωματώσουν επισκέψεις στην τοπική βιοποικιλότητα και φυσικά αξιοθέατα, οδηγεί σε μικρότερη μέση διάρκεια επισκέψεων.

3. Ιαματικές Πηγές Καβάσιλων (Κόνιτσα)

Οι ιαματικές πηγές των Καβάσιλων βρίσκονται σε απόσταση 16,5 χλμ από την Κόνιτσα και 5,5 χλμ από τον πλησιέστερο οικισμό, σε υψόμετρο 410 μέτρων. Τα Καβάσιλα είναι ένα μικρό χωριό με λιγότερους από εκατό μόνιμους κατοίκους, το οποίο έγινε γνωστό για τις ιαματικές του πηγές από τη μεσοβυζαντινή περίοδο (700-1200 μ.Χ.). Η πυκνότητα του νερού σε θείο είναι κατάλληλη για τη θεραπεία χρόνιων ρευματικών

παθήσεων, οσφυαλγίας και νευρολογικών παθήσεων με κύρια στοιχεία που υπάρχουν στο νερό να είναι Ca, HCO₃, K, Sr, B, Li και As. Η χρήση των ιαματικών λουτρών αντενδείκνυται σε όσους πάσχουν από καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω άκρων, στεφανιαία νόσος, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθεις νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργό φυματίωση και για εγκύους μετά τον έκτο μήνα.

Στο χώρο των πηγών υπάρχει μεγάλη εξωτερική πισίνα με θερμοκρασίες 30,5οC και εγκαταστάσεις που περιλαμβάνουν δύο μικρές αίθουσες υδροθεραπείας (μία για κάθε φύλο), καθώς και πέντε ατομικά λουτρά που κατασκευάστηκαν αλλά δεν αξιοποιήθηκαν. Οι εγκαταστάσεις βρίσκονται υπό πλήρη ανακαίνιση και αναμένεται να τεθούν σε λειτουργία το 2024. Η αναβάθμιση των υποδομών υπεδείχθη ως νέα ελπίδα για την προσέλκυση επισκεπτών στις ιαματικές πηγές, που αποτελούνται κυρίως από Έλληνες ηλικίας 55+ και σε σπάνιες περιπτώσεις Γερμανούς και Ισραηλινούς. Οι τοπικές αρχές προσδιόρισαν την έλλειψη επαγγελματιών στην κοντινή περιοχή ως πρόβλημα στη διαδικασία ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού στην περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό, ο φορέας διαχείρισης ανέδειξε την αναγκαιότητα σύνδεσης των Καβάσιλων με άλλα τουριστικά αξιοθέατα και ιαματικές πηγές και συγκεκριμένα με τις κοντινές και ευρύτερα αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές του Αμάραντου στην Κόνιτσα. Αυτή η σύνδεση και η ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ άλλων τουριστικών αξιοθέατων αναφέρεται ως η μεγαλύτερη προτεραιότητα της τοπικής αρχής.

4. Ιαματικές Πηγές Χανοπούλου (Άρτα)

Η πόλη της Άρτας, μέρος της Περιφέρειας Ηπείρου, φημίζεται για την αρχιτεκτονική και τη φυσική της ομορφιά. Το γεφύρι της Άρτας, που χρονολογείται από το 300 π.Χ. με ιστορική σημασία για όλους τους Έλληνες, το κάστρο της Άρτας και η βυζαντινή εκκλησία της Παναγίας της Παρηγορήτισσας, που κατασκευάστηκε τον 13^ο αιώνα, είναι μερικές μόνο αναφορές στα μνημεία που προσφέρει η περιοχή. Εκκλησίες, μουσεία και εκθέσεις, οι λιμνοθάλασσες του Αμβρακικού και της Κορωνησίας και αρχαία κτίσματα προσκαλούν τους επισκέπτες στην περιοχή για πολλές δραστηριότητες όπως πεζοπορία, ποδηλασία αεροτουρισμό, κανό-καγιάκ και wind-surfing.

Το Χανόπουλο βρίσκεται μόλις 6 χιλιόμετρα έξω από την Άρτα, στους πρόποδες του όρους Μαραθιά. Οι ιαματικές πηγές είναι τοποθετημένες ανάμεσα σε πεύκα, ελιές και όμορφη παραδοσιακή θέα. Οι εγκαταστάσεις αποτελούν μέρος ενός μεγαλύτερου πετρόκτιστου συγκροτήματος και περιλαμβάνουν 18 ατομικές καμπίνες για μερική ή ολική βύθιση του σώματος, 6 μοντέρνες μπανιέρες υδρομασάζ, καθώς και πισίνα με ιαματικό νερό. Οι πηγές είναι ιδανικές για φυσιοθεραπευτικές υπηρεσίες, υδρομασάζ, αρωματοθεραπεία και έναν κύκλο θεραπείας ολικής αναζωογόνησης σώματος που κυμαίνεται συνήθως από 10 έως 21 ημέρες. Η χημική σύνθεση του νερού είναι κατάλληλη για τη θεραπεία μυοσκελετικών και δερματικών παθήσεων, ενώ αντενδείκνυται για επισκέπτες οι οποίοι πάσχουν από κρίση από ιαματικό νερό και γενικό στρες, εκκρωτικές δερματοπάθειες σε οξεία φάση, μεγάλη καταβολή, καρδιοαναπνευστική ανεπάρκεια, γενικευμένα καρκινώματα, βαρείες καρδιοπάθειες, βαρείες ψυχονευρολογικές παθήσεις, T.B.C., θρομβώσεις, αγγειακά εγκεφαλικά επεισόδια, λευχαιμίες-λεμφώματα, βαρείες ορμονικές διαταραχές και ιδιοπαθή υπέρταση.

5. Ιαματικά Λουτρά Κιβωτού (Γρεβενά)

Τα Γρεβενά είναι περιφερειακή ενότητα της Δυτικής Μακεδονίας με πληθυσμό άνω των 16.000 κατοίκων. Φιλοξενούν τον Εθνικό Δρυμό Πίνδου-Βάλλια Κάλντα, την ιερά μονή Νικάνορος (Ζαβόρδα) του 16^{ου} αιώνα και το μνημείο των Πεσόντων της Αντίσας. Λόγω του μεγάλου υψομέτρου, κατά τη διάρκεια της χειμερινής περιόδου αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών στο χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας, ένα από τα καλύτερα ελληνικά χιονοδρομικά. Άλλες δραστηριότητες περιλαμβάνουν ψάρεμα, ποδηλασία, ράφτινγκ, κανό-καγιάκ και αλεξίπτωτο πλαγιάς στη Βουνάσα. Τα Γρεβενά φημίζονται επίσης για την παραδοσιακή τους κουζίνα, με πίτες, ζυμαρικά, τυροκομικά προϊόντα και ποικιλία μανιταριών.

Η Κιβωτός είναι ένα χωριό που βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της περιοχής, 21 χλμ από την πόλη των Γρεβενών. Το χωριό προσελκύει πολλούς επισκέπτες ποντιακής καταγωγής λόγω του Μνημείου Ποντιακού Ελληνισμού αφιερωμένο στους προγόνους τους. Η ιαματική πηγή βρίσκεται 4 χιλιόμετρα έξω από την Κιβωτό, και αποτελείται από μετεωρικό νερό σε θερμοκρασίες 14,8οC, υψηλής πυκνότητας θείου. Η θεραπεία spa χρονολογείται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και προτιμάται για τη θεραπεία της αρθρίτιδας, των χρόνιων ρευματισμών, της ισχιαλγίας, των πόνων της πλάτης και των παθήσεων του νευρικού συστήματος. Η χρήση των ιαματικών λουτρών αντενδείκνυται για πάσχοντες από καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω άκρων, στεφανιαία νόσο, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθεις νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργό φυματίωση, ή γυναίκες μετά τον 6^ο μήνα εγκυμοσύνης.

Η τρέχουσα υποδομή γύρω από την ιαματική πηγή ουσιαστικά καθιστά μη βιώσιμη οποιαδήποτε χρήση των νερών για θεραπευτικούς σκοπούς. Πιο συγκεκριμένα, οι δημοτικές αρχές επένδυσαν το 2017 κατασκευάζοντας κάποιες βασικές υποδομές επισκεπτών που αποτελούνταν από 5 μικρά ξύλινα ατομικά καταλύματα που περιείχαν λουτήρες με δυνατότητα θέρμανσης του ιαματικού νερού, μία μεγάλη και τρεις μικρές εξωτερικές πισίνες. Ωστόσο, αυτές οι κατασκευές δεν αδειοδοτήθηκαν από την πολεοδομία και ως εκ τούτου, λόγω έλλειψης επισκευών, δεν χρησιμοποιούνται επί του παρόντος και είναι υποβαθμισμένες. Η δημοτική αρχή ανέπτυξε επίσης επιχειρηματικό σχέδιο για την ίδρυση σύγχρονου κέντρου spa το 2018. Το

επιχειρηματικό σχέδιο εντοπίζει τη χρηματοδότηση ως τον μεγαλύτερο περιορισμό για την υλοποίησή του και οι δημοτικές αρχές αναζητούν πιθανούς επενδυτές για μια σύμπραξη δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Κάποιες προσπάθειες προβολής στο παρελθόν προσπάθησαν να συνδυάσουν άλλα τουριστικά προϊόντα της περιοχής, όπως το μουσείο φυσικής ιστορίας στο κοντινό χωριό Μηλιά με ευρήματα μαμούθ, προκειμένου να προωθήσουν το τουριστικό πακέτο της περιοχής από κοινού, αλλά δεν κατάφεραν να επιτύχουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών, ειδικά λόγω των ανατρεπτικών περιοριστικών μέτρων της πανδημίας της εποχής 2020-2021. Βάσει των παραπάνω, η πηγή χρησιμοποιείται κυρίως σήμερα από ντόπιους που έχουν εύκολη πρόσβαση στα νερά, ενώ η συνολική ορατότητα και προβολή της πηγής, ακόμη και στην κοντινή πόλη των Γρεβενών, είναι αρκετά περιορισμένη. Η γύρω περιοχή της πηγής Κιβωτού σήμερα στερείται επαρκών τουριστικών υποδομών για την κάλυψη της εισροής τουριστών. Ενώ υπάρχει λεωφορείο της δημοτικής συγκοινωνίας το οποίο συνδέει την Κιβωτό με τα Γρεβενά, η περιορισμένη συχνότητά του με ένα δρομολόγιο ανά ημέρα αποτελεί πρόβλημα. Επιπλέον, η υπάρχουσα χωρητικότητα των ξενοδοχείων και των θέρετρων στη γύρω περιοχή είναι αρκετά περιορισμένη, καθιστώντας τις επιλογές διαμονής ανεπαρκείς. Παράλληλα, οι διαθέσιμες επιλογές για φαγητό αυτή τη στιγμή είναι επίσης αρκετά περιορισμένες. Τέλος, είναι αξιοσημείωτο ότι οι εγκαταστάσεις στερούνται των απαραίτητων υποδομών για να επισκεφθούν από άτομα με αναπηρία, προκαλώντας προβλήματα προσβασιμότητας.

6. Ιαματικές Πηγές Αμμουδάρας (Άργος-Ορεστικό)

Το Άργος-Ορεστικό είναι κωμόπολη της Δυτικής Μακεδονίας, κοντά στην Καστοριά, που παρουσιάζει θρησκευτικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον. Η Αρχαία Διοκλητιανούπολη, τα μουσεία Άργους-Ορεστικού, το Απολιθωμένο Δάσος και Μουσείο Παλαιοντολογίας και Παλαιοβοτανικής βρίσκονται όλα σε απόσταση λίγων λεπτών. Οι επισκέπτες ενδιαφέρονται για έθιμα και εκδηλώσεις που γίνονται κάθε χρόνο κοντά στην περιοχή όπως το 3ήμερο καρναβάλι των Ραγκουτσαριών, η Κολιέντα που τραγουδά μοναδικά παραδοσιακά κάλαντα, οι Μπουμπούνες: το άναμμα φωτιών στις πλατείες της πόλης τις Κυριακές του καρναβαλιού, το Ροδάκι: ένα ξύλινο

λίκνο που χτίστηκε από ντόπιους και βρίσκεται στις πλατείες της πόλης κατά την περίοδο του Πάσχα καθώς και πολλές άλλες τοπικές παραδόσεις. Η Καστοριά προσελκύει θρησκευτικούς επισκέπτες με περισσότερες από 70 Βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες και μοναστήρια που παρουσιάζουν εξαιρετικά αρχιτεκτονικά σχέδια και εξάισιες τοιχογραφίες.

Οι μεταλλικές ιαματικές πηγές της Αμμουδάρας βρίσκονται σε ένα καταπράσινο τοπίο παραποτάμιας βλάστησης, περίπου 625 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Οι πηγές απέχουν 5 λεπτά με το αυτοκίνητο από το αεροδρόμιο της Καστοριάς, 25 λεπτά από το κέντρο της Καστοριάς και 4χλμ από το Άργος Ορεστικό. Το Άργος-Ορεστικό φιλοξενεί εναλλακτικό τουρισμό, θαλάσσια σπορ και εξορμήσεις με κανό στη λίμνη Ορεστιάδα. Η ποικιλία των πιθανών δραστηριοτήτων στην περιοχή, καθιστά την Αμμουδάρα ελκυστική για επισκέπτες διάφορων ηλικιακών ομάδων.

Τα καταλύματα, οι εγκαταστάσεις υδροθεραπείας και σπα βρίσκονται ακριβώς δίπλα στις πηγές, οι οποίες περιλαμβάνουν 15 ατομικά λουτρά και πισίνα. Νερά σε μέση θερμοκρασία 18οC που περιέχουν U, H₂S, Ca, Mg, Cl, και HC₀₃, είναι κατάλληλα για ρευματικές παθήσεις, πόνους στην πλάτη, ισχιαλγία και παθήσεις του νευρικού συστήματος. Οι πηγές χρησιμοποιούνται επίσης για εισπνοθεραπεία η οποία έχει αναγνωριστεί ότι μπορεί να βοηθήσει στη ρινίτιδα και τις ρινικές παθήσεις. Η έκθεση στα ιαματικά λουτρά αντενδείκνυται σε όσους πάσχουν καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω άκρων, στεφανιαία νόσο, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθεις νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργό φυματίωση, καθώς και για εγκύους μετά τον έκτο μήνα.

Η επίσημη καταγραφή των ροών επισκεπτών έχει εφαρμοστεί τα τελευταία δύο χρόνια, με τις τοπικές αρχές να αναφέρουν ότι η συντριπτική πλειοψηφία των επισκεπτών των πηγών είναι Έλληνες, ηλικίας 55 ετών και άνω. Οι επιλογές διαμονής και εστιατορίου της περιοχής είναι επαρκείς και δεν ενέχουν κίνδυνο διαθεσιμότητας, ωστόσο τα προβλήματα μεταφοράς αποκλείουν τους επισκέπτες χωρίς ιδιωτικό αυτοκίνητο. Οι τοπικές αρχές έχουν δραστηριοποιηθεί προς την προώθηση των ιαματικών πηγών, γνωρίζοντας τα οικονομικά οφέλη που αποφέρουν στην τοπική κοινωνία. Έχουν εκφράσει επίσης τη σημασία της επέκτασης του φάσματος των υπηρεσιών που προσφέρονται εντός των εγκαταστάσεων για να ενθαρρύνουν τους επισκέπτες να παρατείνουν τη διάρκεια των επισκέψεών τους και να διευκολύνουν τη μελλοντική ανάπτυξη.

7. Ιαματικές Πηγές Αγραπιδιάς (Φλώρινα)

Η Φλώρινα είναι μια πόλη της Δυτικής Μακεδονίας με περισσότερους από 17.000 κατοίκους, σε υψόμετρο 687 μέτρων. Είναι μια πόλη γνωστή για το αρχιτεκτονικό και πολιτιστικό της ενδιαφέρον, καθώς και για την ποικιλία δραστηριοτήτων που μπορεί να προσφέρει. Το Αρχαιολογικό μουσείο, το μουσείο Μοντέρνας Τέχνης και το μουσείο του

Μακεδονικού Αγώνα Καπετάν Κώττα βρίσκονται όλα σε κοντινή απόσταση. Άλλοι κοντινοί πόλοι έλξης αποτελούν το Εθνικό Πάρκο των Πρεσπών, καθώς και τα μεταβυζαντινά μνημεία των Πρεσπών (45 χλμ από το κέντρο της πόλης), το χιονοδρομικό κέντρο Βίγλας - Πισοδερίου (19 χλμ από το κέντρο της πόλης) και τα καταφύγια λύκου και αρκούδας «Αρκτούρος» (40 χλμ από το κέντρο της πόλης). Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις περιλαμβάνουν τις Φωτιές της Φλώρινας πριν τα Χριστούγεννα, συναυλίες κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, τον εορτασμό του Προφήτη Ηλία στις 20 Ιουλίου και τη Γιορτή Πιπεριού στα τέλη Αυγούστου.

Η πηγή της Αγραπιδιάς βρίσκεται περίπου 40 λεπτά από το κέντρο της Φλώρινας και 55 χλμ από το αεροδρόμιο της Καστοριάς, δίπλα στη λίμνη Ζάζαρη, στην πόλη του Αμυνταίου. Η λίμνη προσελκύει επισκέπτες με ενδιαφέρον για διάφορες δραστηριότητες όπως κανό, ψάρεμα, ιππασία και πεζοπορία. Όσον αφορά στις ιαματικές πηγές Αγραπιδιάς, οι θερμοκρασίες νερού περίπου 28οC, που ρέουν σε δύο ομαδικές πισίνες περιέχουν Na, HCO₃, S, K και F μπορούν να βοηθήσουν στη θεραπεία παθήσεων του μυοσκελετικού και του νευρικού συστήματος, καθώς και δερματικών παθήσεων, ενώ αντενδείκνυνται για όσους πάσχουν από για ηπατική, νεφρική, καρδιακή ανεπάρκεια και κακοήθη νοσήματα.

Μια σημαντική επένδυση έχει πραγματοποιηθεί πριν από το 2010 με τη δημιουργία εγκαταστάσεων σπα που περιελάμβαναν 1 εξωτερική πισίνα ολυμπιακών διαστάσεων συνοδευόμενη από 2 μικρότερες. Διατίθενται επίσης ατομικοί λουτήρες μαζί με δωμάτια διαθέσιμα για φυσιοθεραπεία και μασάζ. Ωστόσο, διοικητικά θέματα και προβλήματα με την έγκαιρη έκδοση των αδειών περιβαλλοντικών επιπτώσεων έχουν καταστήσει τις εγκαταστάσεις εκτός λειτουργίας από την ίδρυσή τους. Επιπροσθέτως, ακόμη και ο πληθυσμός των γύρω περιοχών δεν γνωρίζει την ύπαρξη των λουτρών. Η περιοχή προσφέρει άφθονα καταλύματα για την εξυπηρέτηση των τουριστών, ενώ βρίσκονται σε εξέλιξη σχέδια για έναν πρότυπο οικισμό στο πλαίσιο του ΚΕΦΙΑΠ Αμυνταίου Κέντρου Φυσικής Ιατρικής και Αποκατάστασης, που απευθύνεται σε άτομα με κινητικές δυσκολίες. Οι δημόσιες αρχές έχουν εξετάσει αρκετές συνέργειες που μπορεί να δημιουργήσει η συνεργασία μεταξύ των δύο. Ωστόσο, εμπόδιο σε αυτό το έργο είναι η έλλειψη εξειδικευμένων εργαζομένων. Παρά την εγγύτητά τους με τη Φλώρινα, δεν υπάρχει διαθέσιμη αστική ή υπεραστική συγκοινωνία για πρόσβαση στις πηγές. Η γύρω περιοχή προσφέρει εξαιρετικές υπηρεσίες φαγητού, συμπεριλαμβανομένων τριών εστιατορίων βραβευμένων με χρυσό σκούφο. Επί του παρόντος, υπάρχει ελάχιστη τουριστική προώθηση των ιαματικών πηγών, ενώ υπάρχει περιορισμένη σύνδεση με άλλα τουριστικά αξιοθέατα, καθώς το γεωθερμικό δυναμικό της περιοχής παραμένει αναξιοποίητο. Οι τοπικές αρχές έχουν θέσει την ανάδειξη και υποστήριξη των ιαματικών πηγών σημαντική πολιτική προτεραιότητα, απόρροια της οποίας είναι η χρηματοδότηση αντίστοιχης στρατηγικής μελέτης. Η πιο κρίσιμη παρέμβαση που ονομάστηκε από τους φορείς διαχείρισης ήταν η προβολή και προώθηση των πιθανών πλεονεκτημάτων των λουτρών μεταξύ των δήμων, όπως και η

ανάπτυξη τεχνογνωσίας και δεξιοτήτων των ντόπιων, προκειμένου να αναπτυχθούν περαιτέρω οι εγκαταστάσεις και οι απαιτούμενες προσφερόμενες υπηρεσίες του ιαματικού τουρισμού.

8. Ιαματικές Πηγές Ξινού Νερού (Φλώρινα)

Η Τοπική Κοινότητα Ξινού Νερού ανήκει στο Δήμο Αμυνταίου και είναι ένας σύγχρονος οικισμός 1.300 κατοίκων. Βρίσκεται στο Βορειοδυτικό τμήμα της Μακεδονίας, σε υψόμετρο 650μ., 30 χιλιόμετρα έξω από τη Φλώρινα και 5 χιλιόμετρα από το Αμύνταιο. Το κύριο χαρακτηριστικό του οικισμού δηλώνεται ήδη από την ονομασία του η οποία, είτε στη σημερινή της μορφή, είτε σε αυτήν που είχε κατά την Τουρκοκρατία (Εξί Σου), παραπέμπει στην ύπαρξη πηγών φυσικού μεταλλικού νερού εξαιρετικής ποιότητας.

Το Αμύνταιο έχει συνδυαστεί με τον οινοτουρισμό, καθώς περιλαμβάνει την ΠΟΠ αμπελουργική ζώνη με κυρίαρχη ποικιλία το ξινόμαυρο, η οποία εμπεριέχεται στις Διαδρομές του Κρασιού. Πέραν του οινοτουρισμού, ο οποίος ενισχύεται από την πληθώρα αναγνωρισμένων από το Υπουργείο Τουρισμού ως επισκέψιμων οινοποιείων της ευρύτερης περιοχής, το Ξινό Νερό φημίζεται από την αρχαιότητα για τις θεραπευτικές ιδιότητες των πηγών της. Στις πηγές του Ξινού Νερού αναφερόταν ο Αριστοτέλης, όταν μιλούσε για ιαματική πηγή στη Λυγκησίδα. Σύμφωνα με το θρύλο και τη λαϊκή παράδοση εδώ έφερνε η μητέρα του τον Μέγα Αλέξανδρο όταν ακόμη ήταν μικρός, για να ξεδιψάσει και να οπλιστεί με τη δύναμη του νερού για τις σκληρές μάχες που θα έδινε ο μεγάλος στρατηλάτης. Στα Βυζαντινά χρόνια και κατά την Τουρκοκρατία οι πηγές του Ξινού Νερού ήταν πασίγνωστες για τις θεραπευτικές ιδιότητες του φυσικού μεταλλικού νερού σε στομαχικές παθήσεις, νεφρίτιδες και άλλες ασθένειες. Το πρώτο εμφιαλωτήριο στο Ξινό Νερό κατασκευάστηκε από τους Γάλλους της Στρατιάς της Ανατολής, κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Στρατηγός d' Esperey είχε χαρακτηρίσει το Ξινό Νερό εφάμιλλο αν όχι ανώτερο των περιώνυμων γαλλικών μεταλλικών νερών και γι' αυτό έσπευσε να το αξιοποιήσει για τα γαλλικά στρατεύματα.

Το ψυχρό και όξινο ιαματικό νερό που προέρχεται από τις πηγές του Ξινού Νερού, εμφιαλώνεται στο εργοστάσιο αυτόματης εμφιάλωσης που λειτουργεί από το 1958. Η περιοχή του Ξινού Νερού είναι πλούσια σε υδάτινα αποθέματα μεταλλικού νερού. Το 1992 περιήλθε στην ιδιοκτησία της τότε κοινότητας Ξινού Νερού ως αμιγής κοινοτική επιχείρηση. Με την υπαγωγή της κοινότητας Ξινού Νερού στο διευρυμένο δήμο Αμυνταίου έγινε δημοτική επιχείρηση. Η επιχείρηση εμφιαλώνει κι εμπορεύεται το φυσικό μεταλλικό ξινό νερό καθώς και αεριούχα αναψυκτικά.

Το ιαματικό αυτό νερό με μέση θερμοκρασία τους 15οC χρησιμοποιείται όλα τα χρόνια για ποσιθεραπεία, ενώ κρίνεται κατάλληλο από το ΦΕΚ 3182/2023 για λουτροθεραπεία και ενδείκνυται για την αντιμετώπιση προβλημάτων στο γαστρεντερικό, καρδιαγγειακό και ουροποιητικό σύστημα. Ταυτόχρονα αντενδείκνυται σε περιπτώσεις καρδιακής υπέρτασης, δερματικών ελκών, πρόσφατου εμφράγματος του μυοκαρδίου, στένωσης της μιτροειδούς βαλβίδας.

Ιαματική Πηγή	Δημόσιος Φορέας Διαχείρισης	Περιφέρεια	Θερμοκρασία οC	Χρήση	Χημική Σύνθεση	Ενδείξεις	Αντενδείξεις	Ατομικοί Λουτήρες	Ατομικά Υδρομασάζ	Ομαδικοί Λουτήρες	Χωρητικότητα ομαδικών λουτήρων και πισινών	Χωρητικότητα Ομαδικού Υδρομασάζ	Εξωτερικές Πισίνες	Φυσικές Δεξαμενές
Πρέβεζας	Δήμος Πρέβεζας	Ήπειρος	19.7	Λουτροθεραπεία	Ph: 6.99 Rn, Cl, Na, HCO ₃ , Ca, Mg, K, B	ρευματικές παθήσεις, χρόνιοι ρευματισμοί, ισχιαλγίες, οσφυαλγίες, παθήσεις νευρικού συστήματος	καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω άκρων, στεφανιαία νόσος, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθεις νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργός φυματίωση, εγκυμοσύνη μετά τον έκτο μήνα	22 ¹	0	0	0	0	0	0
Αμάραντου	Δήμος Κόνιτσας	Ήπειρος	32.6-38.1	Λουτροθεραπεία, Εισπνοθεραπεία	Ph: 5.4-20oC Ph: 8.16-25oC N ₂ , O ₂ , CO ₂ , CH ₄ , CO, H ₂ , He	εισπνοθεραπεία για αποφρακτικές καταστάσεις του κατώτερου αναπνευστικού συστήματος και παθήσεων της μύτης και των παραρρίνιων κόλπων	-	4	0	3	25	4	0	1
Καβάσιλων	Δήμος Κόνιτσας	Ήπειρος	30.5	Λουτροθεραπεία	Ph: 7.42 Ca, HCO ₃ , K, Sr, B, Li, As	ρευματικές παθήσεις, χρόνιοι ρευματισμοί, ισχιαλγία, οσφυαλγία, παθήσεις νευρικού συστήματος	καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω άκρων, στεφανιαία νόσος, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθεις νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργός φυματίωση, εγκυμοσύνη μετά τον έκτο μήνα	0	2	1	30	2	1	0
Χανοπούλου	Δήμος Άρτας	Ήπειρος	17	Λουτροθεραπεία	Ph: 7.3 H ₂ S, Cl, Na	δερματικές παθήσεις, παθήσεις μυοσκελετικού	Κρίση από ιαματικό νερό και γενικό στρες, εκκροϊκές δερματοπάθειες σε οξεία φάση, μεγάλη καταβολή, καρδιοαναπνευστική ανεπάρκεια, γενικευμένα καρκινώματα, βαρείες καρδιοπάθειες, βαρείες ψυχονευρολογικές παθήσεις, T.B.C., θρομβώσεις, αγγειακά εγκεφαλικά επεισόδια, λευχαιμίες-λεμφώματα, βαρείες ορμονικές διαταραχές, ιδιοπαθής υπέρταση.	14	6 ¹	0	0	0	0	0
Κιβωτού	Δήμος Γρεβενών	Δυτική Μακεδονία	14.8	Λουτροθεραπεία	Ph: 7.3	ρευματικές παθήσεις, χρόνιοι ρευματισμοί,	Καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω	6	0	0	40	0	1	0

Ιαματική Πηγή	Δημόσιος Φορέας Διαχείρισης	Περιφέρεια	Θερμοκρασία οC	Χρήση	Χημική Σύσταση	Ενδείξεις	Αντενδείξεις	Ατομικοί Λουτήρες	Ατομικά Υδρομασάζ	Ομαδικοί Λουτήρες	Χωρητικότητα ομαδικών λουτήρων και πισινών	Χωρητικότητα Ομαδικού Υδρομασάζ	Εξωτερικές πισίνες	Φυσικές Δεξαμενές
					: Ca, Mg, HCO ₃ , Cl, H ₂ S, CO ₂	ισχιαλγία, οσφυαλγία, παθήσεις νευρικού συστήματος	άκρων, στεφανιαία νόσος, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθειες νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργός φυματίωση, εγκυμοσύνη μετά τον έκτο μήνα.							
Αμμουδάρας	Δήμος Άγους Ορεστικού	Δυτική Μακεδονία	18	Λουτροθεραπεία, Ατμοθεραπεία, Εισπνοθεραπεία	Ph: 7.4 Rn, HCO ₃ , Ca, Na, Mg, Cl, H ₂ S	ρευματικές παθήσεις, χρόνια ρευματισμοί, ισχιαλγία, οσφυαλγία, παθήσεις νευρικού συστήματος, χρόνια ρινοκολπίτιδα, οξεία ρινίτιδα, αλλεργική ρινίτιδα.	Καρδιακές παθήσεις, οιδήματα κάτω άκρων, στεφανιαία νόσος, εγκεφαλικές αιμορραγίες ή θρομβώσεις αγγείων, κακοήθειες νεοπλασίες, νευρικές και ψυχικές παθήσεις, ενεργός φυματίωση, εγκυμοσύνη μετά τον έκτο μήνα	5	0	4	13	0	0	0
Αγραπιδιάς	Δήμος Αμυνταίου	Δυτική Μακεδονία	28.5	Λουτροθεραπεία	Ph: 7.41 Rn, Ra, HCO ₃ , Na, SO ₄ , K, F	μυοσκελετικές, νευρικές, δερματικές παθήσεις	ηπατική, νεφρική, καρδιακή ανεπάρκεια και κακοήθη νοσήματα	0	0	3	300+ ⁵	0	3	0
Ξινού Νερού	Δήμος Αμυνταίου	Δυτική Μακεδονία	15	Λουτροθεραπεία	Ph: 6.3 Ra, U, Ca ²⁺ , HCO ₃ , CO ₂ . H	γαστρεντερικό σύστημα, καρδιαγγειακό σύστημα, ουροποιητικό σύστημα	Καρδιακή υπέρταση, δερματικά έλκη, πρόσφατο έμφραγμα του μυοκαρδίου, στένωση της μιτροειδούς βαλβίδας, παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος, που συνοδεύονται από υπερκαπνία και περιπτώσεις αγγειακών εγκεφαλικών παθήσεων.	0	0	0	0	0	0	0

⁵ Οι εγκαταστάσεις συμπεριλαμβάνουν μία Ολυμπιακών διαστάσεων πισίνα. Η χωρητικότητα μπορεί να υπόκειται σε περιορισμούς σύμφωνα με πρωτόκολλα Υγιεινής και Ασφάλειας.

5. Τουριστική Προσφορά

5.1 Περιφέρεια Ηπείρου:

Η περιοχή της Ηπείρου βρίσκεται κατά μήκος της δυτικής ακτής της ηπειρωτικής Ελλάδας μεταξύ του Ιονίου και της οροσειράς της Πίνδου. Η περιοχή διαθέτει αξιοσημείωτο τουριστικό δυναμικό λόγω των άφθονων και διαφορετικών πόρων της που είναι διάσπαρτοι στη γεωγραφική της έκταση. Η πλεονεκτική της θέση και οι πλούσιοι πόροι την καθιστούν ιδανικό προορισμό για εναλλακτικές μορφές τουρισμού με σημαντικές αναξιοποίητες δυνατότητες. Αυτές οι δυνατότητες μπορεί να εντοπιστούν στη σφαίρα του Πολιτιστικού και Θρησκευτικού τουρισμού, στη θεματική γοητεία του χαρακτηριστικό του ελληνικού τουρισμού «Sun & Sea», στην ιστιοπλοΐα και στον ενθουσιασμό των επισκέψεων πόλης (city-break). Με την ποικιλία της τουριστικής της προσφοράς της, η περιοχή της Ηπείρου μπορεί να παρέχει μια ολοκληρωμένη εμπειρία στους ιδιαίτερους προορισμούς της, που περιλαμβάνουν την πόλη των Ιωαννίνων, τις γραφικές ορεινές περιοχές και τις μαγευτικές ακτές της Ηπείρου. Ένα δείγμα των πολυάριθμων πόλων έλξης της περιοχής αναφέρονται ενδεικτικά παρακάτω:

- Εκτεταμένη ακτογραμμή με πολλές προσβάσιμες παραλίες, συμπεριλαμβανομένων απομονωμένων και γραφικών παραλίων όπου ο μαζικός τουρισμός απουσιάζει
- Λειτουργία θαλάσσιων-τουριστικών επιχειρήσεων συμπεριλαμβανομένων σχολών καταδύσεων, ενοικίασης σκαφών αναψυχής, ενοικίασης αθλητικού εξοπλισμού για θαλάσσιες δραστηριότητες, επιχειρήσεων ημερήσιων κρουαζιέρων, θαλάσσιων εκδρομών κ.α
- Πλούσιοι φυσικοί και περιβαλλοντικοί πόροι απaráμιλλης ομορφιάς και υψηλής αξίας που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την ανάπτυξη θεματικών μορφών τουρισμού (π.χ. Αγροτουρισμός, Οικοτουρισμός, Υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής τουρισμού). Το γεγονός ότι η Περιφέρεια δεν είχε σημαντικές τουριστικές ροές στο παρελθόν συνέβαλε στη διατήρηση των φυσικών πόρων της περιοχής.
- Πλούσιο απόθεμα πολιτιστικών, ιστορικών, θρησκευτικών και αρχαιολογικών μνημείων, καθώς και η πολιτιστική διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου που μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη του Πολιτιστικού & Θρησκευτικού Τουρισμού. Η Περιφέρεια διαθέτει σημαντικά αρχαιολογικά μουσεία (Ιωάννινα, Πρέβεζα, Θεσπρωτία) και σημαντικό αριθμό αρχαιολογικών χώρων που μαρτυρούν την μακρά ιστορία και πολιτιστική της παράδοση, συμπεριλαμβανομένου του αρχαίου θεάτρου της Δωδώνης, που είναι ένα από τα μεγαλύτερα και πλέον άρτια

διατηρημένα αρχαία ελληνικά θέατρα, και της Παλαιοχριστιανικής Νικόπολης. Παρά την αύξηση που παρατηρείται σε επισκέψεις Αρχαιολογικών χώρων και Μουσείων της Περιφέρειας, τα περιθώρια βελτίωσης είναι σημαντικά.

- Ύπαρξη εγκαταστάσεων για την ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού (MICE) στο ξενοδοχειακό δυναμικό της πόλης των Ιωαννίνων (με χωρητικότητα έως 2.000 άτομα / συνέδρους).
- Σημαντικά αστικά κέντρα, εκ των οποίων τα Ιωάννινα θα μπορούσαν να αποτελέσουν ορόσημο του City Break τουρισμού, ιδιαίτερα μετά την πρόσφατη σημαντική βελτίωση της προσβασιμότητας και της συνδεσιμότητας τους.
- Γαστρονομικός πλούτος, στα Ιωάννινα και σε κοντινούς ορεινούς παραδοσιακούς οικισμούς, όπως Ζαγοροχώρια, Τζουμέρκα, Καστανοχώρια, βρίσκονται συνταγές από την τοπική παραδοσιακή κουζίνα αλλά και σημαντικός αριθμός προϊόντων Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ) και Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης ΠΓΕ (π.χ. μετσοβόνη, γαλοτύρι).
- Μεγάλος αριθμός παραδοσιακών οικισμών σε Ζαγόρια, Τζουμέρκα, Καστανοχώρια κ.α. με ιδιαίτερη και ξεχωριστή ταυτότητα.
- Η Περιφέρεια Ηπείρου διακρίνεται σε δραστηριότητες που σχετίζονται με χειμερινά σπορ, υπαίθριο ήπιο αθλητισμό και δραστηριότητες αναψυχής, καθώς διαθέτει το πλέον σύγχρονο χιονοδρομικό κέντρο στην Ελλάδα και σημαντικό αριθμό ορεινών καταφυγίων, συγκεντρωμένα στην οροσειρά της Πίνδου, δημιουργώντας γόνιμο έδαφος για την περαιτέρω ανάπτυξη του χειμερινού τουρισμού. Επιπλέον, διαθέτει εγκαταστάσεις αναρρίχησης, διαδρομές πεζοπορίας, καθώς και ποτάμια, όπου πραγματοποιούνται δραστηριότητες καγιάκ και ράφτινγκ, ευνοώντας την ανάπτυξη του τουρισμού περιπέτειας.

5.1.1 Πολιτιστικός και Θρησκευτικός Τουρισμός

Μουσεία

Η Ήπειρος διαθέτει μεγάλο αριθμό μουσείων ποικίλης θεματολογίας, μέσα από τα οποία αναδεικνύεται η ιστορία, ο πολιτιστικός και λαογραφικός της πλούτος:

- Άρτα : Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας, Μουσείο Κλασικών Αρχαιοτήτων, Λαογραφικό Μουσείο «Σκουφά», Ιατρικό Μουσείο «Σκουφά», Λαογραφικό Μουσείο Αθαμανίου
- Θεσπρωτία: Επιγραφικό Μουσείο, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηγουμενίτσας, Λαογραφικό Μουσείο Τσαμαντά, Λαογραφικό Μουσείο Φοινικίου.

- Ιωάννινα: Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων, Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων, Δημοτικό Μουσείο Ιωαννίνων, Λαογραφικό Μουσείο Ιωαννίνων, Μουσείο Εθνικής Αντίστασης, Πολεμικό Μουσείο, Μουσείο Ηπειρωτικής Λαϊκής Τέχνης «Κώστας Φρόντζος», Μουσείο Ελληνικής Ιστορίας (κέρνα ομοιώματα) του Παύλου Βρέλλη, Εκθεσιακό Κέντρο Αρχοντικού Μίσιου στα Ιωάννινα, Μουσείο Αργυροτεχνίας στο Κάστρο Ιωαννίνων
- Πρέβεζα: Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Νικόπολης, Αρχαιολογικό Μουσείο Νικόπολης, Μουσείο Ναυμαχίας Ακτίου, Λαογραφικό Μουσείο Ζαλόγγου

Αρχαιολογικοί Χώροι

Οι αρχαιολογικοί χώροι που αναφέρονται ενδεικτικά παρακάτω αποτελούν διαπιστευτήριο της ιστορικής σημασίας της περιοχής:

- Άρτα: Ναός Πυθίου Απόλλωνα, Αμβρακία, Τείχος Αρχαίας Αμβρακίας, Κάστρο Άρτας, Τζαμί του Φαίκ Πασά στο Ιμαρέτ, Όρραον (Αμμότοπος), Νεκροταφείο
- Θεσπρωτία: Πύργος Ράγιου, Δυμόκαστρο, Φανοτή-Ντόλιανη, Ελαία, Άγιος Δονάτος, Κάστρο Ηγουμενίτσας, Λαδοχώρι, Λυγιά, Μαστιλίτσα, Πολυνέρι (Κούτσι), Νεκροταφείο Μαζαρακιά, Ραβένι.
- Ιωάννινα: Δωδώνη, Ακρόπολη Δωδώνης, Αρχαίο Θέατρο Δωδώνης, Αρχαίο Στάδιο Δωδώνης, Ναός Δωδώνης, Ναός Άρειου Δία στο Ροδοτόπι, Ναός Αφροδίτης στη Δωδώνη, Ναός Διώνης στη Δωδώνη, Ναός Θέμιδος Ηρακλή. , Κάστρο Ιωαννίνων, Ακρόπολη Καστρίτσας, Ακρόπολη Μεγάλου Γαρδικίου
- Περιφέρεια Πρέβεζας: Βουκέτιον, Ασπροχάλικο Σπήλαιο, Ζάλογος, Εφύρα, Αρχαία Μπατία, Ρωμαϊκό Ανάκτορο Ριζών, Κάστρο Παντοκράτορα, Κάστρο των Πέντε Πηγαδιών, Κάστρο Αγίου Γεωργίου, Κάστρο Αγίου Ανδρέα, Κάστρο Ρηνιάς, Λυγιά, Ανθούσα, Κάστρο Πάργας, Νεκρομαντείο Αχέροντα, Παλαιοχριστιανική Νικόπολη, Κοσσώπη, Νεκροπόλεις

Πολιτιστικές Διαδρομές και Ξεναγήσεις

Επιπρόσθετα, στην περιοχή της Ηπείρου σώζονται πολλά μνημεία αγροτικού και λαογραφικού χαρακτήρα, όπως πέτρινα γεφύρια, νερόμυλοι, οινοποιεία, τα οποία σε συνδυασμό με τα λαογραφικά μουσεία, τα ιστορικά κτίρια και τις λαογραφικές εκδηλώσεις, τα ήθη και τα έθιμα της περιοχής μπορούσαν αποτελούν τη βάση για τη χάραξη θεματικών πολιτιστικών δρομολογίων. Η βασική πολιτιστική διαδρομή και μονοπάτι που έχει δημιουργηθεί στην περιοχή και λειτουργεί ως σύνδεσμος στοιχείων από τον πολιτισμό, την κοινωνική δομή, το φυσικό περιβάλλον και τα έθιμα του τόπου είναι η «Πολιτιστική Διαδρομή

στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου». Η πολιτιστική διαδρομή εκτείνεται σε 4 Περιφερειακές Ενότητες και περιλαμβάνει: 5 αρχαιολογικούς χώρους (Δωδώνη, Νικόπολη, Κασσώπη, Αμβρακία και Γίτανα), 8 αρχαίους χώρους θέασης και ακρόασης (συμπεριλαμβανομένων των θεάτρων της Νικόπολης, της Δωδώνης, της Κασσώπης, της Αμβρακίας και των Γίτανων), 344 χιλιόμετρα διαδρομής και 2.300 χρόνια ιστορίας. Μάλιστα, το έργο αυτό είναι το πρώτο έργο ΕΣΠΑ (2014-2020) της χώρας.

Πολιτιστικές Εκδηλώσεις

Η ποικιλία εκδηλώσεων και πολιτιστικών δραστηριοτήτων καθ' όλη τη διάρκεια του έτους αναδεικνύει τον πολιτιστικό πλούτο της περιοχής και ενισχύει την ελκυστικότητά της ως πολιτιστικού και θρησκευτικού τουριστικού προορισμού βελτιώνοντας την τοπική επιχειρηματικότητα, την ποιότητα ζωής των κατοίκων της περιοχής και συμβάλλοντας σημαντικά στην επέκταση της τουριστικής περιόδου. Μερικές από τις σημαντικότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις είναι:

- **Ιωάννινα:** Καρναβάλι Τζαμάλες, Γύρος Λίμνης Ιωαννίνων, Φεστιβάλ Βωβούσας, Γιορτή Μελιού, Γιορτή Τσίπουρου, Motor Festival, Φεστιβάλ Δωδώνης, Zagori Mountain Running, Street Food Festival
- **Θεσπρωτία:** Γιορτές Σουλίου, Γιορτή Ελαιόλαδου & Ελιάς στην Πέρδικα, River Party στον ποταμό Καλαμά, Γιορτή Τσιπούρας στη Σαγιάδα, Διεθνές Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού, Φεστιβάλ Αχέροντα, Γιορτή Παραδοσιακού Χορού στην Καταβόθρα Μαργαριτίου, Αποκριάτικες Εκδηλώσεις και Κούλουμα, Εμπορική Έκθεση (Λάμποβος),
- **Άρτα:** Χορευτικός Μαραθώνιος, Φεστιβάλ Αραχθείου στα Τζουμέρκα, Ski and Climb Festival, Φεστιβάλ Γαστρονομίας και Τοπικών Προϊόντων, Καρναβάλι Γυναικών Άρτας, «Άπειρος Γη» - Γιορτές για την απελευθέρωση της Άρτας, Μάχη Γρίμποβου, Σκουφάικα, Καραϊσκάκεια Αράχθου
- **Πρέβεζα:** Zero festival, Preveza Jazz Festival, Εν Νικοπόλει Άκτια, Χριστουγεννιάτικο χωριό Πρέβεζας, Διεθνές Χορωδιακό Φεστιβάλ Πρέβεζας, Ζαλόγγεια, Διογένεια, Γιορτή Σαρδέλας

5.1.2 Αγροτουρισμός - Γαστρονομία

Στην Περιφέρεια της Ηπείρου υπάρχει ικανοποιητικός αριθμός παραδοσιακών αγροτουριστικών ξενώνων προβάλλοντας τις -εξαιρετικής ποιότητας- πρώτες ύλες και προϊόντα τα οποία αποτελούν τα κύρια συστατικά της τοπικής γαστρονομίας. Πολλά από αυτά είναι προϊόντα ΠΟΠ «Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης» ή ΠΓΕ «Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης». Οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις είναι

πιστοποιημένες από τις ελληνικές δημόσιες αρχές ενώ οι επερχόμενες εξελίξεις από το Υπουργείο Τουρισμού στοχεύουν στην περαιτέρω ενίσχυση των κινήτρων και επέκτασης αυτής της εναλλακτικής μορφής τουρισμού τα επρχόμενα χρόνια⁶. Επιπρόσθετα, έχει εφαρμοστεί ειδική πιστοποίηση για ζυθοποιίες, τυροκομικές εγκαταστάσεις και εγκαταστάσεις επεξεργασίας ελιάς, αναδεικνύοντας επισκέψιμες δομές αγροτουρισμού.

5.1.3 Οινoturισμός

Η ηπειρώτικη οινοποιία χρονολογείται στον 15^ο αιώνα. Ποσοτικά η παραγωγή υπολείπεται των άλλων γεωγραφικών διαμερισμάτων της χώρας, χωρίς όμως να υστερεί σε οποιοδήποτε επίπεδο ποιοτικά. Η Ήπειρος παράγει εκφραστικά κρασιά από γηγενείς και διεθνείς ποικιλίες. Η φυσική ομορφιά, η πολιτιστική κληρονομιά της περιφέρειας, καθώς και η πληθώρα περιοχών με φιλικό κλίμα για την αμπελοκαλλιέργεια, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την ανάδειξη μιας μικρής αλλά δυναμικής οινοποιίας. Ο οινoturισμός είναι παρών, στην περιοχή των Ιωαννίνων (Ζίτσα, Μέτσοβο, Βόρεια Τζουμέρκα) καθώς και στη Θεσπρωτία όπου υπάρχουν 2 μικρά οινοποιεία (στο δήμο Φιλιατών & Παραποτάμου Ηγουμενίτσας), ένα στην Πρέβεζα και δύο στην Άρτα τα οποία έχουν τεθεί σε λειτουργία τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με την οινοποιητική ζώνη που καθιέρωσε η Εθνική Διεπαγγελματική Οργάνωση Αμπέλου και Οίνου (ΕΔΟΑΟ), η Ήπειρος αποτελεί το δυτικό τμήμα της αμπελουργικής Βόρειας Ελλάδας, στην περιοχή ευθύνης των Οίνων Βορείου Ελλάδος. Κατά συνέπεια, ο οινoturισμός στην Ήπειρο εντάσσεται στους «Δρόμους του Κρασιού της Βόρειας Ελλάδας». Στον οινικό χάρτη της Ελλάδας, οι αμπελώνες της Ηπείρου με το 1,1% του μεριδίου της χώρας βρίσκονται στην 8^η θέση μεταξύ των 9 αμπελουργικών περιοχών. Στην περιοχή των Ιωαννίνων αναπτύσσεται και ο Δρόμος του Κρασιού της Ηπείρου, αποτελώντας μία από τις 8 διαδρομές των Δρόμων του Κρασιού της Βόρειας Ελλάδας.

Στα οινοποιεία της Ζίτσας, η γευσιγνωσία αποτελεί μια ξεχωριστή εμπειρία αφού περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ποικιλίας, από αφρώδη και ημιαφρώδη κρασιά, ξηρά λευκά, ροζέ και κόκκινα, αποστάγματα, παλαιωμένα αποστάγματα καθώς και άλλες ποικιλίες. Το «Θεογέφυρο», μια φυσική γέφυρα με βράχους στον Καλαμά είναι ένα σπάνιο μνημείο της φύσης, στολίδι για όλη την περιοχή, ενώ σε κοντινή απόσταση μπορείτε κανείς να επισκεφθεί την περίφημη Ιερά Μονή Πατέρων καθώς και την Ιερά Μονή Παλιούρης. Η Διαδρομή ανεβαίνει προς την περιοχή του Ζαγορίου, στον Εθνικό Δρυμό Βίκου-Αώου με πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα τη μοναδικής ομορφιάς χαράδρα του Βίκου καθώς και τις φυσικές πισίνες του

⁶ Πιο συγκεκριμένα, τα έργα που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ στοχεύουν στην αύξηση της επιχειρηματικότητας και των επενδύσεων στον αγροτουρισμό και στην περαιτέρω διαφοροποίηση του αγροτουριστικού προϊόντος και υπηρεσιών της Ελλάδας.

Πάπιγκου και της Δρακόλιμνης της Γκαμήλας. Στην ευρύτερη περιοχή υπάρχουν χωριά και παραδοσιακοί οικισμοί με ξενώνες, εστιατόρια και εργαστήρια τοπικών προϊόντων. Τελευταίος σταθμός της Διαδρομής του Κρασιού της Ηπείρου είναι η περιοχή της Κόνιτσας με την ιδιαίτερη φυσική ομορφιά που σχηματίζεται στα βουνά Γράμμος, Σμόλικας, Τύμφη και στο πέρασμα των ποταμών Σαραντάπορου, Αού, Βοΐδομάτη. Η περιοχή προσφέρει επίσης εναλλακτικές μορφές αναψυχής, διασκέδασης και τουρισμού (πεζοπορία, ράφτινγκ, καγιάκ, αλεξίπτωτο πλαγιάς, χειμερινό σκι στη Βασιλίτσα κ.λπ.). Στη Ζίτσα των Ιωαννίνων υπάρχει παράδοση παραγωγής κρασιού με υψηλή περιεκτικότητα σε διοξείδιο, όπως για παράδειγμα η παραγωγή της ποικιλίας Ντέμπινα. Αυτή η παράδοση έχει αξιοποιηθεί και η περιοχή είναι μια από τις ελάχιστες στην Ελλάδα που παράγει ημιαφρώδη και αφρώδη κρασιά. Η Ήπειρος, και ιδιαίτερα τα Γιάννενα και η Άρτα, υπάρχει μεγάλη παράδοση στην παρασκευή τσίπουρου. Έξι οινοποιία απασχολούνται με την παραγωγή του ποτού, ενώ 5 το εμφανίζουν. Από τον Δεκέμβριο του 2011 (B 3211/2011) το Τσίπουρο Ηπείρου (ή Ηπειρώτικο Τσίπουρο) έχει πιστοποιηθεί με ΠΓΕ (Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη).

5.1.4 Θαλάσσιος Τουρισμός

Στη μαρίνα της Πρέβεζας καταγράφονται 297 θέσεις ελλιμενισμού. Παράλληλα, στην Θεσπρωτία έχουν επίσης προγραμματιστεί 2 καταφύγια τουριστικών σκαφών με 216 θέσεις ελλιμενισμού. Ο Οργανισμός Λιμένος Ηγουμενίτσας προωθεί, στο πλαίσιο του στρατηγικού του σχεδιασμού, την ανάπτυξη δικτύου μαρινών και καταφυγίων τουριστικών σκαφών, το οποίο σχεδιάζεται για τις περιοχές Ηγουμενίτσας, Πλαταριάς, Σαγιάδας και Συβότων.

5.1.5 Αθλητικός Τουρισμός: Ορειβασία

Η Περιφέρεια Ηπείρου διαθέτει πεδία αναρρίχησης, διαδρομές πεζοπορίας, καθώς και ποταμούς, όπου πραγματοποιούνται δραστηριότητες καγιάκ και ράφτινγκ. Στην περιφέρεια λειτουργούν αρκετά αναρριχητικά πεδία, ενώ από το 2022⁷ το Υπουργείο Τουρισμού έχει συγκροτήσει ομάδα εργασίας για την περαιτέρω προώθηση του αναρριχητικού τουρισμού στην Ελλάδα. Προς το παρόν, τα ακόλουθα πεδία αναρρίχησης βρίσκονται σε λειτουργία:

Ιωάννινα:

- Όρος Καστρίτσα: διαδρομές εκπαιδευτικού χαρακτήρα, με μέγιστο ύψος βράχων τα 35-40 μ. με βαθμό δυσκολίας από III έως VI
- Νησάκι των Ιωαννίνων: ασφαλείς διαδρομές αναρρίχησης εκπαιδευτικού χαρακτήρα όπου ο βαθμός δυσκολίας δεν ξεπερνά το VI.

⁷ 3248/28.02.2022 και ΥΑ 10718/27.05.2022

- Τέροβο: διαδρομή σε βράχια υψηλής ποιότητας ασβεστόλιθου, το ύψος των οποίων ξεπερνά τα 85 μ., για έμπειρους ορειβάτες, καθώς ο βαθμός δυσκολίας είναι από IV έως VII.

Άρτα:

- Περάνθη: τεχνητό εκπαιδευτικό αναρριχητικό πεδίο, σε απόσταση 10 λεπτών από την Άρτα με βαθμό δυσκολίας διαδρομών από V- έως VI+.
- Τεχνητή πίστα στη γέφυρα της Πλάκας
- Ο Καταρράκτης Κρουοπηγής στα Τζουμέρκα με διαδρομές δυσκολίας από 5B έως 7a, βρίσκεται στο σημείο που πέφτει το νερό από τους καταρράκτες.

5.1.6. Καταδυτικός Τουρισμός

Οι καταδύσεις αναψυχής αποτελούν μια ιδανική δραστηριότητα για την ανάπτυξη του τουρισμού στις παράκτιες περιοχές που προσφέρουν μια συνδυασμένη εμπειρία φύσης και θάλασσας. Η Ήπειρος έχει αναδειχθεί ως μια κατάλληλη τοποθεσία για την προώθηση αυτής της δραστηριότητας. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών, τα καταδυτικά πάρκα στα Σύβοτα και στην Πάργα βρίσκονται ήδη σε διαδικασία αδειοδότησης. Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της θαλάσσιας περιοχής στο ακρωτήριο Μύτικα είναι η πλούσια χλωρίδα με μακρόφυκα και λιβάδια Ποσειδωνίας. Επιπλέον, από την Πάργα μέχρι τον Μύτικα υπάρχει μεγάλος αριθμός θαλάσσιων χελωνών που αναζητούν τροφή ή αναπαράγονται στις ακτές, ενώ συναντάμε επίσης φώκιες και ρινοδέλφια. Ο στόχος των νομοθετικών προσπαθειών⁸ σε εθνικό επίπεδο είναι να ενισχυθεί περαιτέρω ο καταδυτικός τουρισμός της χώρας.

5.1.7. Οικοτουρισμός

Η γεωμορφολογία της Περιφέρειας Ηπείρου χαρακτηρίζεται από οροσειρές που καλύπτουν το 77% της συνολικής της έκτασης (Οροσειρά της Πίνδου) και την αφθονία των επιφανειακών υδάτων, όπως ποτάμια (Άραχθος, Λούρος, Καλαμάς, Αχέροντας, Αώος και Αχελώος), λίμνες/υγρότοπους (Λίμνη Ιωαννίνων, οι μικρές λίμνες Ζαραβίνα και Ζηρού, καθώς και οι τεχνητές λίμνες του Πηγών Αώου, του Πουρναρίου, της Άρτας και του ποταμού Λούρου, που δημιουργήθηκαν για υδροηλεκτρικούς σκοπούς) και λιμνοθάλασσες (λιμνοθάλασσα Τσουκαλίου και Λογαρού στον Αμβρακικό κόλπο και τη λιμνοθάλασσα του Σαγιάδα στη Θεσπρωτία). Ως εκ τούτου, η περιοχή της Ηπείρου παρουσιάζει πολύτιμες ευκαιρίες για την περαιτέρω ανάπτυξη του Οικοτουρισμού, οι οποίες αναδεικνύονται και από τους πλούσιους προστατευόμενους πόρους που διαθέτει:

⁸ Ο νόμος υπ' αριθ. 4688/2020 όρισε ένα Συμβούλιο Καταδυτικού Τουρισμού το οποίο είναι ένα μόνιμο εργαλείο στοχεύοντας στην περαιτέρω ενίσχυση του ελληνικού καταδυτικού τουρισμού

- Εθνικοί Δρυμοί (Πίνδου και Βίκου-Αώου),
- Εθνικοί Δρυμοί (Βόρεια Πίνδος, Υγρότοποι Αμβρακικού κόλπου και Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου)
- 1 Περιοχή Οικολογικής Ανάπτυξης (Λίμνη Παμβώτιδα)
- 1 Υγρότοπος Διεθνούς Σημασίας (Ραμσάρ) (Αμβρακικός Κόλπος)
- 28 περιοχές που αποτελούν μέρος του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου NATURA 2000
- Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές σύμφωνα με το πρωτόκολλο 4 της Σύμβασης της Βαρκελώνης (Αισθητικό δάσος Νικόπολης - Μύτικα Πρέβεζας και Αμβρακικός κόλπος)
- Αισθητικά Δάση (Περιστικό δάσος Ιωαννίνων και παραλιακό δάσος Νικοπόλεως-Μύτικα Πρέβεζας)
- Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης (ο Πλάτανος Άρτας και ο Πλάτανος στην Ελιά Θεσπρωτίας)
- 34 Καταφύγια Άγριας Ζωής Πρόσθετοι φυσικοί πόροι
- Τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, που συγκεντρώνονται κυρίως στην παραλιακή περιοχή από τις εκβολές του Αχέροντα έως τη Σαγιάδα και στον κεντρικό ορεινό όγκο.
- Σπήλαια: Σπήλαιο «Ανεμότρυπα» στα Πράμαντα, Σπήλαιο Περάματος

5.2. Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας

Η Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας βρίσκεται στη βόρεια Ελλάδα και συνορεύει βόρεια με την Αλβανία και τη Βόρεια Μακεδονία, ανατολικά με την Κεντρική Μακεδονία, δυτικά με την Ήπειρο και την Αλβανία και νότια με τη Θεσσαλία. Η έκτασή της είναι 9.451km² και ισοδυναμεί με το 7,2% της συνολικής ελληνικής έκτασης. Το βόρειο τμήμα της χώρας, περιοχή προσφέρει ένα μοναδικό μείγμα πολιτιστικής κληρονομιάς, υπαίθριας περιπέτειας και γαλήνιων τοπίων. Για τους λάτρεις της ιστορίας, η περιοχή διαθέτει μια πλούσια πολιτιστική κληρονομιά που μπορεί να εξερευνηθεί μέσω των αρχαίων τοποθεσιών και των μουσείων της. Το γαστρονομικό τοπίο της Δυτικής Μακεδονίας είναι μια απολαυστική εξερεύνηση γεύσεων, συνδυάζοντας ελληνικές και βαλκανικές επιρροές. Η περιοχή είναι επίσης φιλοξενεί με υπερηφάνεια εκλεκτούς οινοπαραγωγούς αναγνωρισμένους για τις μοναδικές γεύσεις και τα αρώματά τους.

Η Δυτική Μακεδονία βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση για να ανταποκριθεί στην τουριστική ζήτηση και να προσφέρει ελκυστικές ευκαιρίες στους ταξιδιώτες. Οι βασικοί πόλοι έλξης της τουριστικής προσφοράς της περιοχής είναι οι εξής:

5.2.1. Πολιτιστικός και Θρησκευτικός Τουρισμός

Μουσεία

Η Δυτική Μακεδονία προβάλλει την πλούσια ιστορία, τον πολιτισμό και τη λαογραφία της μέσα από μια ποικιλία από μουσεία, προσφέροντας στους επισκέπτες πολλές ευκαιρίες να εξερευνήσουν διάφορα θέματα και να ερευνήσουν την πλούσια κληρονομιά της.

Φλώρινα: Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας, Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα Καπετάν Κώττα (στον οικισμό Κώττα στην κοινότητα Κρυσταλλοπηγή), καθώς και διάφορες Λαογραφικές Συλλογές:

Γρεβενά: Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Τορνικίου, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Μηλιάς, Μουσείο Μανιταριών Λάβδας και διάφορες Λαογραφικές Συλλογές σε Κυδωνιές, Κυπαρίσι, Δεσκάτη και Άγιος Κοσμά.

Καστοριά: Μουσείο Άργους Ορεστικού, Μουσείο Ενδυματολογίας Καστοριάς, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Λαογραφικό Μουσείο Καστοριάς, Βυζαντινό Μουσείο, Αρχοντικό Τσιατσιαπά, Παλαιοντολογίας και Παλαιοβοτανικής, Μουσείο Παύλου Μελά στη Στατίστα, Μουσείο Κέρινων ομοιωμάτων

Κοζάνη: Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο, Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής, Μουσείο Σύγχρονης Τοπικής Ιστορίας, Αρχαιολογικό Μουσείο Κοζάνης, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Αρχοντικό Λασσάνη, Αρχοντικό Βούρκα, Ανθρωπολογικό και Λαογραφικό Μουσείο Πτολεμαΐδας, Κοβεδάριος Δημόσια Βιβλιοθήκη, Πινακοθήκη Πτολεμαίων

Πολιτιστικές Εκδηλώσεις

Στη Δυτική Μακεδονία λαμβάνουν χώρα πολιτιστικές εκδηλώσεις σε ετήσια βάση ως μέρος της προσπάθειας για ανάδειξη του τοπικού πολιτισμού, της κουζίνας και των θρησκευτικών εκδηλώσεων. Μερικές από τις σημαντικότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις της περιοχής περιλαμβάνουν:

Φλώρινα: Κουρμπάνι- (Άγιος Παντελεήμονας Αμυνταίου (Φλώρινα) 26-27/7, Φωτιές- 23/12, Φεστιβάλ Κινηματογράφου Νοεμβρίου, Μπαμπάρια- Πρωτοχρονιάτικες αποκριάτικες εκδηλώσεις, Γιορτή του προφήτη Ηλία- σειρά καλοκαιρινών πολιτιστικών εκδηλώσεων στις 20 Ιουλίου, «τα Βαρικιώτικα»- παραδοσιακές εκδηλώσεις 13-15 Αυγούστου, Γιορτή Πιπεριάς- 2ήμερη εκδήλωση στα τέλη Αυγούστου, Πρέσπεια- Πανευρωπαϊκές ταυτόχρονες πολιτιστικές εκδηλώσεις στις Πρέσπες και άλλες κοινότητες

Καστοριά: Ραγκουτσάρια- Τριήμερο καρναβάλι στην αρχή κάθε χρόνου στο Άργος-Ορεστικό Μαυροχώρι και τη Λιθία, Μπουμπούνες- άναμμα φωτιών στα κέντρα των πόλεων τις Κυριακές του καρναβαλιού, Ροδάνι- Παράδοση του Πάσχα, Πολιτιστική Αυγουσιτιάτικη Εκδήλωση, Γιορτή Κλήδωνα- 24/ 6, Χορωδιακό Φεστιβάλ Ορεστίδος, River Party- Μουσική εκδήλωση

στον ποταμό Αλιάκμονα στο Νεστόριο το 1^ο Σαββατοκύριακο του Αυγούστου, Γιορτή Τσίπουρου στη Λιθιά, Γιορτή Φασολιού, Γιορτή Κάστανου στο Καστανόφυτο

Γρεβενά: Γιορτές Λίμνης το καλοκαίρι και την περίοδο του καρναβαλιού, Πανελλήνια Γιορτή Μανιταριού.

5.2.2. Αρχαιολογικοί Χώροι και Μνημεία

Φλώρινα: Αρχαιολογικός χώρος Πετρών, Ελληνιστική πόλη της Φλώρινας, Προϊστορικός οικισμός Φλώρινας, Προϊστορικός οικισμός Αρμενοχωρίου, Νίκιος Σχολή (Νυμφαίο), Εθνικός Δρυμός Πρεσπών.

Καστοριά: Αρχαία Διοκλητιανούπολη, Νεολιθικός Λιμναίος Οικισμός Δισπηλιού, γειτονιά Ντολτσό, Αρχαιολογικός χώρος Άργους-Ορεστικού.

Κοζάνη: Αρχαιολογικός χώρος Νεκρόπολης Αιανής, Κάστρο Βελβεντού, Κάστρο Κτένι, Κάστρο Σερβίων, Βελβεντού, Γρατσάνης και Καισαρείας, Πύργοι Εορδαίας, Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μνημεία Βελβεντού και Αιανής, Ιερός Ενοριακός Ναός Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.

Γρεβενά: Φρούριο Γρεβενών, Ακρόπολη Ελιμίας και Καστρί, Κάστρα Γρεβενών και Σπηλαίου, Κούλια Λοχμής, Ιερός ναός αγίου Νικάνορος

5.2.3. Θρησκευτικοί Χώροι

Η Δυτική Μακεδονία χαρακτηρίζεται από θρησκευτικούς χώρους οι οποίοι αντέχουν στη δοκιμασία του χρόνου και αποτελούν πόλους έλξης για όποιον αναζητεί να εντρυφήσει στη θρησκευτική ιστορία και έθιμα. Αυτή τη στιγμή, υπάρχουν εκατοντάδες εκκλησίες στη Δυτική Μακεδονία και περισσότερα από 30 μοναδικά μοναστήρια απλωμένα στην ύπαιθρό της. Οι αμιγώς θρησκευτικοί επισκέπτες μπορούν να επισκεφτούν κάθε έναν από τους ναούς, καθώς οι υπόλοιποι μπορούν να επισκεφθούν αξιοσημείωτους θρησκευτικούς πόλους έλξης, ακόμα και εάν δεν είναι θρησκόληπτοι. Ειδικότερα, ανά περιοχή περιλαμβάνονται οι παρακάτω προορισμοί:

Καστοριά: Περισσότερες από 70 βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες και μοναστήρια μέσα και γύρω από την πόλη, ενδεικτικά (εκκλησία Παναγίας Μαυριώτισσας, Παναγίας Καστριώτισσας, Αγίου Στεφάνου, Αγίου Νικολάου, Κασνίτζης, εκκλησίας Παναγίας Τσιατσιαπά, εκκλησία Αγίου Γεωργίου Ομορφοκκλησιάς).

Γρεβενά: Μονή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος με έτος κατασκευής το 1544, ο Μητροπολιτικός Ναός της Μεγάλης Παναγίας στη Σαμαρίνα προσελκύοντας χιλιάδες επισκέπτες τον Δεκαπενταύγουστο και ο Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου Τουρνικίου.

Κοζάνη: Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου Κοζάνης, που χτίστηκε το 1721, που είναι και ο μητροπολιτικός Ναός. Χτίστηκε στη θέση παλαιότερης εκκλησίας και γι' αυτό υπάρχει μέσα

του ένα ξυλόγλυπτο τέμπλο μοναδικής τεχνοτροπίας και ο χρυσοκέντητος επιτάφιος από το 1672. Το 1855 χτίστηκε το επτάωροφο καμπαναριό που σώζεται μέχρι σήμερα και αποτελεί σημείο αναφοράς της πόλης.

5.2.4. Αθλητικός και Τουρισμός Περιπέτειας

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας παρουσιάζει μεγάλες δυνατότητες όσον αφορά τον αθλητικό τουρισμό λόγω της γεωμορφολογικής της ποικιλομορφίας. Μια περιοχική γεμάτη βουνά, λίμνες και ποτάμια και έδρα τριών χιονοδρομικών κέντρων, διαδρομές πεζοπορίας, πεζοπορίας, αναρρίχησης και πολλών άλλων δραστηριοτήτων.

Τα παρακάτω ορεινά καταφύγια της περιοχής, ενδείκνυνται για πεζοπορία ή/και αναρρίχηση:

- Βουνάσα (1.415μ), κοντά στη Δεσκάτη, χωρητικότητας 70 ατόμων
- Μπάρα (1.945m) κοντά στην κορυφή Φλάμπουρο, χωρητικότητας 80 ατόμων
- Λαγομάνια (1.450μ), στην Πιερία μέσω Παλαιογράφσανου (Βελβεντό), χωρητικότητας 40 ατόμων
- Τσιλιμίγκας (1.000μ), στο Άσκιο, χωρητικότητας 60 ατόμων.
- Τσιάμια (1.360μ), στον Βούρινο, χωρητικότητας 100 ατόμων.

Τα Γρεβενά προσφέρουν επίσης οργανωμένες εκδρομές συμπεριλαμβάνοντας δραστηριότητες όπως ράφτινγκ στον Αλιάκμονα, εξερεύνηση στα φαράγγια Κλέφτη και Πορτίτσας, ακόμη και zip lining στο Βενέτικο. Η περιφέρεια φιλοξενεί τρία χιονοδρομικά κέντρα στη Φλώρινα (Πισοδέρι), στα Γρεβενά (Βασιλίτσα) και Καστοριά (Βίτσι) που προσελκύοντας επισκέπτες κατά τη χειμερινή περίοδο.

Η Καστοριά είναι γνωστή για τις δραστηριότητες τοξοβολίας, ποδηλασίας και ποδήλατο νερού, ενώ τα Γρεβενά συνδυάζουν πεζοπορία με ράφτινγκ, κανό-καγιάκ και ακόμη και αλεξίπτωτο πλαγιάς στη Βουνάσα (Γρεβενών).

Υπάρχουν πολλά μονοπάτια πεζοπορίας στη Δυτική Μακεδονία ποικίλης δυσκολίας και διάρκειας. Λόγω του υψομέτρου της περιοχής, οι πεζοπόροι μπορούν να απολαύσουν υπέροχη θέα και νερά κατά μήκος των διαδρομών. Παράλληλα, η Πτολεμαΐδα προσφέρει δεκάδες επιλογές ιππικών διαδρομών.

5.2.5. Οινοτουρισμός και Γαστρονομικός Τουρισμός

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας έχει μεγάλη αμπελουργική παράδοση, η οποία βρίσκεται σε μετάβαση προς ένα σχέδιο βιώσιμης ανάπτυξης, ικανή να αναπτύξει το δικό της μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης. Η αμπελουργική ζώνη ΠΟΠ Αμυνταίου (Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης) αναγνωρίζεται από το 1972, ενώ η ΕΑΣ Αμυνταίου (Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών) με τις χαρακτηριστικές του δεξαμενές ήταν το πρώτο οργανωμένο

οινοποιείο, που δημιουργήθηκε το 1959. Η ζώνη σήμερα έχει πολλά οινοποιεία⁹, εκατοντάδες αμπελοουργούς και φύτεται σε έκταση 8.000 στρεμμάτων, με ανοδική τάση.

Φλώρινα: Φημισμένα τοπικά προϊόντα όπως φασόλια, πιπεριές, μανιτάρια, φράουλες και δαμάσκηνα.

Αμύνταιο: Τρία εστιατόρια βραβευμένα με χρυσό σκούφο στην περιοχή.

Γρεβενά: Πίτες, ντόπια ζυμαρικά, τυροκομικά προϊόντα, ποικιλίες μανιταριών

Κοζάνη: Επίσκεψη στην παραγωγή του κρόκου Κοζάνης, προϊόντος προστατευόμενης ονομασίας προέλευσης (ΠΟΠ) που εξαγεται σχεδόν 100% σε άλλες χώρες, γνωστό ως ένα από τα πιο ακριβά βότανα παγκοσμίως.

5.2.6. Οικοτουρισμός

Το έδαφος της Δυτικής Μακεδονίας παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις στη μορφολογία του με πολλαπλούς ορεινούς όγκους όπως η Πίνδος, ο Βόρας, το Βέρμιο, η Πιερία, το Άσκιο, ο Γράμμος, ο Βούρινος και άλλοι. Περίπου το 82% της επικράτειας της περιοχής χαρακτηρίζεται από ορεινά και ημιορεινά τοπία, ενώ το υπόλοιπο 18% αποτελείται από πεδινές περιοχές. Οι επίπεδες και υψηλής παραγωγικότητας γεωργικές εκτάσεις είναι σπάνιες. Ωστόσο, αξιοσημείωτη εξαίρεση αποτελούν τα Γρεβενά, όπου τα δάση καλύπτουν περίπου το 50% της συνολικής έκτασης και η Φλώρινα, η οποία έχει σημαντικό ποσοστό υδάτινων εκτάσεων λόγω των λιμνών και των ποταμών. Ο ποταμός Αλιάκμονας έχει μήκος 285 χλμ., πηγάζει από το Βόιο και τη λίμνη του Καστοριά και χύνεται στον Θερμαϊκό κόλπο. Κύριοι παραπόταμοί του είναι ο Δραμπουτιώτικος, ο Γρεβενίτης και ο Βενέτικος. Στις λίμνες περιλαμβάνονται η τεχνητή Λίμνη Σερβίων στην Κοζάνη, η Λίμνη Ορεστιάς στο Τμήμα Καστοριάς, η λίμνη Βεγορίτιδα, η λίμνη Πετρών και οι μεγάλες μικρές λίμνες Πρέσπας που βρίσκονται στη συνοριακή περιοχή Ελλάδας και Αλβανίας.

Η παρουσία άφθονων προστατευόμενων περιοχών στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας αναδεικνύει πολύτιμες ευκαιρίες για την επέκταση του οικοτουρισμού. Ενδεικτικά, οι περιοχές αυτές της περιφέρειας αναγνωρίζονται τόσο από την εθνική όσο και από τη διεθνή νομοθεσία:

- 10 Ειδικές Ζώνες Διαχείρισης (ΕΖΔ)
- 6 Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)
- 2 Προστατευόμενες περιοχές του Ν. 3937/2011 (Εθνικό Δασικό Πάρκο, Περιοχή Προστασίας Φύσης Πρεσπών και Λίμνης Καστοριάς),
- 1 Εθνικός Δρυμός (Εθνικός Δρυμός Πρεσπών),

⁹ Επτά από αυτά είναι πιστοποιημένα για επίσκεψη με το πρόσφατο σήμα του Υπουργείου Τουρισμού «Επισκέψιμο Οινοποιείο»

- 1 Διατηρητέο Μνημείο της Φύσης (Το Μικτό Δάσος Γράμμου),
- 1 Υγρότοπος Διεθνούς Σημασίας (Λίμνη Μικρή Πρέσπα) και,
- 7 Παραδοσιακοί οικισμοί

5.2.7. Γεωτουρισμός

Το διεθνές Δίκτυο Γεωπάρκων της UNESCO έχει ως κύριο σκοπό την ένταξη μελών όλων των γεωγραφικών περιοχών της Γης όπου η γεωλογική κληρονομιά βρίσκεται στο επίκεντρο των δράσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, την εκπαίδευση και την τοπική ανάπτυξη. Ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 2004 και σήμερα περιλαμβάνει 111 τοποθεσίες σε 32 χώρες. Στη δυτική Μακεδονία μέρος του δικτύου είναι το Γεωπάρκο Γρεβενών-Κοζάνης το οποίο χαρακτηρίζεται από:

- Τα παλαιότερα πετρώματα της Ελλάδας
- Σημαντικές τοποθεσίες που υποδεικνύουν τη γέννηση της Ευρώπης
- Κρίσιμες τοποθεσίες για την ανάπτυξη και απόδειξη της θεωρίας των τεκτονικών πλακών
- Γεωμορφολογικές περιοχές φυσικού κάλλους που προέκυψαν από την αρχαία δράση των τεκτονικών πλακών και την πιο πρόσφατη εποχή των παγετώνων.
- Η βάση για το παρελθόν του περιβάλλοντος που φιλοξενούσε σπάνια μαστόδοντα και προϊστορικά πλάσματα.

6. Τουριστική Ζήτηση

6.1. Αεροπορικές Αφίξεις:

Οι αφίξεις τουριστών στις Περιφέρειες Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας φαίνεται να ανακάμπτουν μετά τα περιοριστικά μέτρα του Covid-19, αλλά εξακολουθούν να παραμένουν σε χαμηλότερα επίπεδα από αυτά του 2019. Πιο συγκεκριμένα, οι αφίξεις επιβατών στα 4 αεροδρόμια των περιφερειών (Καστοριάς, Ιωαννίνων, Κοζάνης και Ακτίου¹⁰) ανήλθαν συνολικά στις 31.953 για το έτος 2021 αντιπροσωπεύοντας το 0,6% των συνολικών ταξιδιών εσωτερικού για όλη τη χώρα. Η πλειονότητα αυτών των αφίξεων (75,6%) αφορά στο αεροδρόμιο των Ιωαννίνων που φαίνεται να εξυπηρετεί το μεγαλύτερο μέρος των επιβατών εσωτερικού για την περιοχή.

Αφίξεις επιβατών από πτήσεις εσωτερικού	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Καστοριά	2.885	2.294	1.960	1.605	661	1.093
Ιωάννινα	48.083	43.775	44.009	50.552	17.521	24.155
Κοζάνη	1.777	1.674	1.955	1.886	714	1.090
Άκτιο	9.440	6.427	4.393	4.096	2.667	5.615
Σύνολο εγχώριων αφίξεων στα εξεταζόμενα αεροδρόμια	62.185	54.170	52.317	58.139	21.563	31.953
Σύνολο εγχώριων αφίξεων στην Ελλάδα	7.812.566	8.182.823	8.458.709	8.512.489	3.434.370	5.205.793
Αφίξεις Εσωτερικού στην Ήπειρο*	57.523	50.202	48.402	54.648	20.188	29.770
Αφίξεις Εσωτερικού στη Δυτική Μακεδονία	4.662	3.968	3.915	3.491	1.375	2.183
Ποσοστό Συνολικών Αφίξεων Εσωτερικού	0,80%	0,66%	0,62%	0,68%	0,63%	0,61%

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού: Στατιστικά Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού¹¹, ίδιοι υπολογισμοί

Όσον αφορά στις διεθνείς αφίξεις επιβατών, το αεροδρόμιο του Ακτίου είναι αναμφίβολα ο πιο συχνός προορισμός, φιλοξενώντας περισσότερο από το 95% του συνόλου των επιβατών εξωτερικού που φτάνουν στην περιοχή μέσω αεροπορικών συνδέσεων. Σε σύγκριση με τους εγχώριους επιβάτες, η περιοχή φαίνεται να κατέχει μεγαλύτερο ποσοστό του εθνικού συνόλου στις διεθνείς αφίξεις στο 1,47% με 186.950 αφίξεις για το 2021 από 307.263 στο αποκορύφωμά της το 2019.

Αφίξεις επιβατών από Διεθνείς Πτήσεις	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Καστοριά	109	47	125	258	-	-
Ιωάννινα	3	3.213	9.780	14.703	4	6.570
Κοζάνη	-	-	-	-	-	-
Άκτιο	226.308	270.825	273.307	292.302	77.192	180.380
Σύνολο Εξεταζόμενων Αεροδρομίων	226.420	274.085	283.212	307.263	77.196	186.950

¹⁰ Το αεροδρόμιο του Άκτιου δεν είναι εντός των ορίων της περιφέρειας της Ηπείρου, αλλά λόγω της γεωγραφικής του εγγύτητας με την Πρέβεζα, καθίσταται σημαντική η ένταξή του στην ανάλυσή μας.

¹¹ https://public.tableau.com/views/Final_GR/-%3AshowVizHome=no

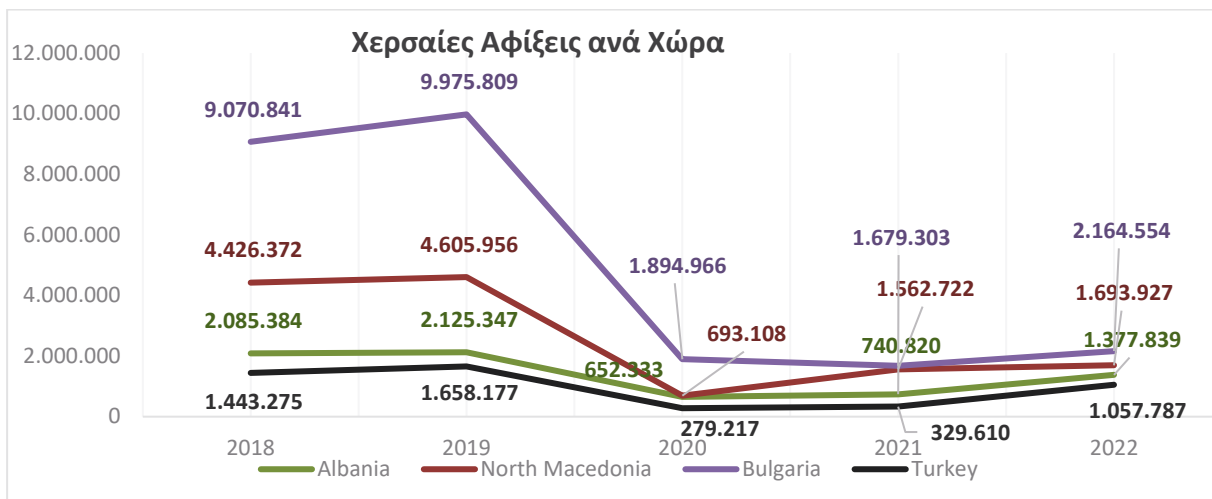
Σύνολο Διεθνών Αφίξεων Ελληνικών Αεροδρομίων	18.634.235	20.822.013	22.752.820	23.606.801	6.431.907	12.748.718
Σύνολο Αφίξεων Ηπείρου*	226.311	274.038	283.087	307.005	77.196	186.950
Σύνολο Αφίξεων Δυτικής Μακεδονίας	109	47	125	258	-	-
Pct of Total International arrivals	1,22%	1,32%	1,24%	1,30%	1,20%	1,47%

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού: Στατιστικά Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού¹², ίδιοι υπολογισμοί

6.2. Αφίξεις στους Μεθοριακούς Σταθμούς

Η Ελλάδα μοιράζεται χερσαία σύνορα με την Αλβανία, την Βόρεια Μακεδονία, την Βουλγαρία και την Τουρκία. Οι χερσαίες συνοριακές διελύσεις στην περιοχή ALTTOUR παρουσίασαν πτωτική τάση την περίοδο της πανδημίας. Αναλυτικότερα, η μέγιστη τιμή αφίξεων καταγράφηκε το 2019 με 2.125.347, με τον αριθμό αυτόν να μειώνεται σε 652.333 και 740.820 το 2020 και 2021 αντίστοιχα, πριν να σημειώσει μερική ανάκαμψη σε 1.377.839 το 2022. Η ανάκαμψη της διασυνοριακής διέλευσης στην περιοχή ALTTOUR είναι δυσανάλογη με αυτή των υπολοίπων διασυνοριακών περιοχών της χώρας, απόδειξη του οποίου αποτελεί το 2022 όπου η εν λόγω περιοχή παρουσίασε μερίδιο 21,89% του συνόλου των αφίξεων στα ελληνικά χερσαία σύνορα. Η περιοχή ALTTOUR κατέγραψε μερίδιο 21,89% επί του συνόλου αφίξεων στα χερσαία σύνορα της χώρας, όταν ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 11,57% για το 2019 τη χρονιά που τα χερσαία σύνορα Ελλάδας και Αλβανίας έφτασαν στο μέγιστο συνολικό αριθμό (2.125.347 αφίξεις). Η δυσανάλογη αυτή ανάκαμψη υπογραμμίζει την ανθεκτικότητα της χερσαίας διασυνοριακής διέλευσης μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας, η οποία αποτελεί σημαντικό αριθμό αλβανικών πληθυσμών που ζουν στην Ελλάδα και μετακινούνται τακτικά στη χώρα καταγωγής/διαμονής τους - την Αλβανία. Αυτό το μερίδιο πληθυσμού διασχίζει κατά κύριο λόγο τους ελληνοαλβανικούς μεθοριακούς σταθμούς, ενώ αντιθέτως η κίνηση στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα έχει μειωθεί σημαντικά εξαιτίας της πανδημίας και του πολέμου στην Ουκρανία, καθώς αποτελείται κυρίως από τουρίστες. Ως εκ τούτου, το προφίλ αλλά και ο όγκος των επισκεπτών από τους ελληνοαλβανικούς μεθοριακούς σταθμούς αποτελεί ειδικό στόχο ο οποίος δικαιολογεί προσαρμοσμένες προσεγγίσεις προσέλκυσης ως τουρίστες κατά τη διάρκεια των ετήσιων επισκέψεών τους.

¹² https://public.tableau.com/views/Final_GR/-?%3AshowVizHome=no

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού: Στατιστικά Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού¹³, ίδιοι υπολογισμοί

6.3. Ακτοπλοϊκές Αφίξεις:

Οι θαλάσσιες αφίξεις στην περιοχή ALTTOUR περιορίζονται μόνο στα λιμάνια της Ηπείρου, καθώς η Δυτική Μακεδονία είναι η μόνη ελληνική Περιφέρεια χωρίς θαλάσσια έκθεση και ως εκ τούτου δεν καταγράφει θαλάσσιες αφίξεις. Στην Ήπειρο το μοναδικό εμπορικό και επιβατικό λιμάνι βρίσκεται στη βορειοανατολική πόλη της Ηγουμενίτσας που συνδέει την Ελλάδα με προορισμούς στην Ιταλία. Ένα μικρότερο λιμάνι υπάρχει και στην Πρέβεζα αλλά ειδικεύεται στη φιλοξενία μικρών σκαφών και σκαφών αναψυχής, κυρίως κατά τη θερινή περίοδο. Τα στατιστικά στοιχεία των θαλάσσιων αφίξεων παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Ακτοπλοϊκές Αφίξεις ανά Περιφέρεια	2020	2021	2022
Ήπειρος	404844	574112	315402
Ελλάδα	20082761	25420069	12292333
Ποσοστό	2,02%	2,26%	2,57%

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού: Στατιστικά Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού¹⁴, ίδιοι υπολογισμοί

Στην περιοχή της Ηπείρου σημειώθηκαν 315.402 θαλάσσιες αφίξεις κατά το πρώτο εξάμηνο του 2022, ενώ καταγράφηκε αύξηση στο μερίδιο των αφίξεων από τη θάλασσα σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας, με ποσοστά 2,02% το 2020, 2,26% το 2021 και 2,57% κατά το πρώτο εξάμηνο του 2022. Ως εκ τούτου, είναι σαφές ότι η περιοχή δέχεται μόνο μια μικρή μερίδα θαλάσσιων τουριστών σε σύγκριση με την υπόλοιπη Ελλάδα, επισημαίνοντας έτσι

¹³ https://public.tableau.com/views/Final_GR/sheet45_1?%3AshowVizHome=no

¹⁴ https://public.tableau.com/views/Final_GR/sheet43?%3AshowVizHome=no

ενδεχόμενη αναξιοποίητη δυνατότητα περαιτέρω επέκτασης. Ανάλογη εικόνα προκύπτει από την εξέταση των αφίξεων κρουαζιερόπλοιων, όπου το ποσοστό 0,26% (των συνολικών αφίξεων κρουαζιερόπλοιων στην Ελλάδα) το 2018, μειώθηκε στο 0,04% το 2021 με κάποια διακύμανση στα ενδιάμεσα έτη όπως παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Αφίξεις κρουαζιερόπλοιων	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ηγουμενίτσα	7623	9088	12650	1053	102	558
Πάργα	0	0	0	1084	0	0
Πρέβεζα	556	0	0	0	0	0
Ελλάδα	5204231	465363	4788642	552384	67528	1418315
Ποσοστό επί του Ελληνικού Συνόλου	0,16%	0,21%	0,26%	0,04%	0,15%	0,04%

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού: Στατιστικά Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού¹⁵, ίδιοι υπολογισμοί

6.4. Διάρκεια και Δαπάνη Επισκέψεων

Η Ήπειρος κατέγραψε το 1,46%-1,95% των συνολικών εθνικών διανυκτερεύσεων κατά την περίοδο 2016-2022, με κορυφαία επίδοση (1,95%) το 2020, εν μέσω πανδημίας. Αντίστοιχα, η Δυτική Μακεδονία κατέγραψε το 0,41%-1% των συνολικών εθνικών διανυκτερεύσεων, με το μέγιστο ποσοστό στο 2020. Το 2022 είχε ρηκά αποτελέσματα και για τις δύο περιφέρειες, σημειώνοντας μείωση 21% για την Ήπειρο και 36% για τη Δυτική Μακεδονία σε σύγκριση με το 2019, τον τελευταίο χρόνο πριν από την εφαρμογή των μέτρων του Covid-19.

Διανυκτερεύσεις (σε χιλιάδες)	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Δυτική Μακεδονία	1.475	858	1.315	1.519	643	1.002	971
% ελληνικού συνόλου	0,77%	0,41%	0,58%	0,65%	1,00%	0,76%	0,45%
Ήπειρος	3.621	3.643	3.362	4.002	1.247	1.971	3.178
% ελληνικού συνόλου	1,90%	1,74%	1,48%	1,72%	1,95%	1,50%	1,46%
Ελλάδα	190.401	209.855	227.012	232.463	64.053	131.357	216.948

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Υπηρεσίες Τουρισμού Ισοζύγιο Πληρωμών¹⁶, ίδιοι υπολογισμοί

Παρά τη μείωση των επισκέψεων σε απόλυτο αριθμό, η Ήπειρος παρουσιάζει καλές επιδόσεις σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο σε χρήματα που δαπανώνται ανά διανυκτέρευση. Συγκεκριμένα, εάν εξαιρεθούν οι νησιώτικες περιφέρειες, η Ήπειρος ηγείται της χώρας σε ημερήσιες δαπάνες για το 2022. Την ίδια χρονιά, η Ήπειρος ξεπέρασε τον εθνικό μέσο όρο χρημάτων που δαπανήθηκαν ανά διανυκτέρευση κατά περίπου 3%. Στη Δυτική Μακεδονία, από την άλλη, οι δαπάνες είναι έως και 50% μικρότερες.

¹⁵ https://public.tableau.com/views/Final_GR/sheet41?%3AshowVizHome=no

¹⁶ <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/taksidiwtikes-yphresies>

Δαπάνη € ανά Διανυκτέρευση	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Δυτική Μακεδονία	45,9	52,3	46,0	49,7	41,7	37,8	50,2
% ελληνικού μ.ο	68,57%	88,07%	69,72%	76,19%	63,49%	58,58%	61,24%
Ήπειρος	60,1	59,4	66,0	65,3	65,7	64,5	81,9
% ελληνικού μ.ο	89,82%	87,76%	95,72%	85,85%	97,70%	82,00%	102,94%
ελληνικός μ.ο	67,0	67,7	69,0	76,1	67,3	78,6	79,5

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Υπηρεσίες Τουρισμού Ισοζύγιο Πληρωμών¹⁷, ίδιοι υπολογισμοί

Όσον αφορά στο μέσο όρο διανυκτερεύσεων κατά τις επισκέψεις, η Ήπειρος καταγράφει πτωτική τάση, με τον μέσο όρο διανυκτερεύσεων να μειώνεται κάθε χρόνο από το 2016 έως το 2022 φτάνοντας τις 2,9 έχοντας πάντα χαμηλότερη απόδοση από τον εθνικό μέσο όρο στο συγκεκριμένο στατιστικό. Αντίθετα, η Δυτική Μακεδονία ξεπέρασε τον εθνικό μέσο όρο κατά 3 ημέρες ανά επίσκεψη το 2021 και κατέγραψε σχεδόν το διπλάσιο ποσό της Ηπείρου το 2022 με 5,6 διανυκτερεύσεις ανά επίσκεψη.

Μέσος Όρος Διανυκτερεύσεων	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Δυτική Μακεδονία	4,5	3,9	3,8	5,0	8,9	11,3	5,6
Ήπειρος	5,1	5,1	4,1	3,9	4,7	4,6	2,9
Ελλάδα	6,7	6,8	6,5	6,3	7,7	8,0	6,9

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Υπηρεσίες Τουρισμού Ισοζύγιο Πληρωμών¹⁸, ίδιοι υπολογισμοί

6.5. Ετήσια Πληρότητα Καταλυμάτων

Ο αριθμός των διανυκτερεύσεων στα ξενοδοχεία ποικίλλει μεταξύ των δύο περιοχών, με την Ήπειρο να έχει κατά μέσο όρο έως και 4,5 φορές περισσότερες ετήσιες διανυκτερεύσεις σε πολλές περιπτώσεις. Η κύρια διαφορά φαίνεται να είναι η εξάρτηση της Δυτικής Μακεδονίας στον εσωτερικό τουρισμό σε συνδυασμό με την εξασθενημένη προσέλκυση ξένων επισκεπτών. Ως ποσοστό των συνολικών διανυκτερεύσεων της χώρας σε ξενοδοχεία, οι δύο περιφέρειες αθροιστικά αποτελούν ένα μικρό μέρος των εθνικών συνόλων, με την Ήπειρο να αντιπροσωπεύει περίπου το 1,4% και τη Δυτική Μακεδονία το 0,3% των συνολικών διανυκτερεύσεων της χώρας.

Η πληρότητα των ξενοδοχείων, μετρημένη με βάση τον αριθμό των κλινών, υπολειτουργεί και στις δύο περιοχές σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο, με τη Δυτική Μακεδονία να έχει κατά μέσο όρο περίπου το 1/6 των κλινών σε πληρότητα ετησίως, ενώ η Ήπειρος τεκμηριώνει λίγο περισσότερο από το ¼.

¹⁷ <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/taksidiwtikes-yphresies>

¹⁸ <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/taksidiwtikes-yphresies>

Πληρότητα Ξενοδοχείων και επισκεψιμότητα		2016	2017	2018	2019	2020	2021
Δυτική Μακεδονία	Διανυκτερεύσεις Ξένων σε Ξενοδοχεία	32.502	50.945	71.371	54.593	18.207	22.027
	Διανυκτερεύσεις Ελλήνων σε Ξενοδοχεία	237.401	243.503	268.788	258.210	121.843	145.642
	Σύνολο	269.903	294.448	340.159	312.803	140.050	167.669
	% επί Ελληνικού Συνόλου	0,34%	0,34%	0,31%	0,29%	0,46%	0,29%
	Πληρότητα	15,9%	17,2%	17,8%	15,3%	12,8%	15,8%
Ήπειρος	Διανυκτερεύσεις Ξένων σε Ξενοδοχεία	327.724	420.220	665.317	707.084	155.309	276.790
	Διανυκτερεύσεις Ελλήνων σε Ξενοδοχεία	628.900	678.982	885.153	851.901	483.319	526.341
	Σύνολο	956.624	1.099.202	1.550.470	1.558.985	638.628	803.131
	% επί Ελληνικού Συνόλου	1,20%	1,25%	1,42%	1,43%	2,10%	1,38%
	Πληρότητα	27,9%	30,6%	30,4%	29,8%	20,6%	26,4%
Ελλάδα	Σύνολο Διανυκτερεύσεων σε Ξενοδοχεία	79.885.024	87.628.373	109.458.724	109.206.980	30.376.164	58.344.644
	Πληρότητα	50,1%	51,9%	50,6%	48,7%	29,6%	42,9%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, INSETE Intelligence¹⁹, η πληρότητα είναι μετρημένη βάσει διαθέσιμων κλινών σε ξενοδοχεία

6.6. Επισκέψεις Μουσείων και Αρχαιολογικών Χώρων

Η επισκεψιμότητα των μουσείων της Δυτικής Μακεδονίας σημείωνε σταθερή άνοδο από το 2016 έως το 2019. Παράλληλα, η περιοχή της Ηπείρου, με πολλαπλάσια επισκεψιμότητα, έφθασε στο αποκορύφωμά της το 2018, και στη συνέχεια σημείωσε σημαντική πτώση το 2020, λόγω του Covid-21.

Επισκέψεις Μουσείων	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Γρεβενά (Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου)	188	200	261	180	81	155
Καστοριά	2.013	3.906	5.942	7.039	1.757	3.199
Κοζάνη	4.473	5.744	6.438	7.670	2.359	3.131
Φλώρινα	1.853	1.486	1.691	1.693	434	1.076
Σύνολο Δυτικής Μακεδονίας	8.527	11.336	14.332	16.582	4.631	7.561
Άρτα	7.392	10.304	9.963	12.080	3.908	5.200
Θεσπρωτία	5.420	4.274	4.803	2.992	1.089	1.306
Ιωάννινα	34.194	37.024	42.740	35.414	9.147	18.800
Πρέβεζα (Νικόπολις)	7.247	6.775	7.770	8.570	2.020	3.940
Σύνολο Ηπείρου	54.253	58.377	65.276	59.056	16.164	29.246

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού: Στατιστικά Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού²⁰, ίδιοι υπολογισμοί

¹⁹ <https://insete.gr/perifereies/>

²⁰ https://public.tableau.com/views/Final_GR/sheet48?%3AshowVizHome=no

Παρά το γεγονός ότι η Δυτική Μακεδονία δείχνει να αξιοποιεί τα μουσεία της ως πόλους έλξης, δεν παρουσιάζεται κάτι αντίστοιχο στους αρχαιολογικούς της χώρους. Σε πλήρη αντίθεση, η Ήπειρος καταφέρνει να ξεχωρίσει ως δημοφιλής προορισμός αρχαιολογικών χώρων, με αυτούς των Ιωαννίνων και Πρέβεζας να προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών ετησίως.

Επισκέψεις Αρχαιολογικών Χώρων	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Καστοριά (Άργος Ορεστικό)	1.335	627	1.338	1.175	122	768
Κοζάνη	-	-	42	18	181	32
Φλώρινα	983	636	630	743	265	183
Δυτική Μακεδονία	2.318	1.263	2.010	1.936	568	983
Θεσπρωτία	674	1.299	686	1.679	381	1.542
Ιωάννινα (Δωδώνη)	42.512	37.106	44.638	45.069	10.985	18.570
Πρέβεζα (Νεκρομαντείο Αχέροντα, Νικόπολις, Κασσώπη)	38.010	41.281	45.727	41.723	18.273	26.620
Ήπειρος	81.196	79.686	91.051	88.471	29.639	46.732

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού: Στατιστικά Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού²¹, ίδιοι υπολογισμοί.

²¹ https://public.tableau.com/views/Final_GR/sheet50?%3AshowVizHome=no

7. Χαρτογράφηση Ενδιαφερόμενων Μερών της Περιοχής ALTTOUR

Η χαρτογράφηση των ενδιαφερόμενων μερών του έργου ALTTOUR στοχεύει να αναδείξει τους διάφορους φορείς (δημοσίους, ιδιωτικούς, ακαδημαϊκούς) συνδεδεμένους με το έργο οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν μελλοντικές προσπάθειες και πολιτικές σχετικές με τον εναλλακτικό τουρισμό. Αυτή η διαδικασία χαρτογράφησης περιλαμβάνει δύο βασικά στάδια: α) τον προσδιορισμό των πιθανών ενδιαφερομένων φορέων και β) την περαιτέρω αξιολόγηση χρησιμοποιώντας έναν πίνακα ανάλυσης ενδιαφερόμενων μερών.

Ο πίνακας ανάλυσης ενδιαφερομένων μερών χρησιμοποιεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις ενέργειες όσο και τη θεσμική θέση κάθε οργανισμού που εξετάζεται. Χρησιμοποιώντας προεπιλεγμένα κριτήρια, αξιολογεί τη συσχέτιση του οργανισμού με το πρόγραμμα ALTTOUR. Στην περίπτωση μας, τα δύο βασικά κριτήρια που χρησιμοποιούνται είναι το επίπεδο θεσμικής σημασίας του οργανισμού και η επιρροή του.

Η σημασία ενός οργανισμού, στο πλαίσιο αυτού του έργου, μπορεί να εξεταστεί αξιολογώντας τον βαθμό ευθυγράμμισης μεταξύ της θεσμικής αποστολής του και των στόχων του έργου. Η ευθυγράμμιση αυτή υποδηλώνει κοινό ενδιαφέρον για την επιτυχή υλοποίηση του έργου. Από την άλλη πλευρά, η επιρροή αναφέρεται στην ικανότητα του ενδιαφερόμενου να επηρεάσει τα αποτελέσματα του έργου και να προωθήσει πολιτικές ή ενέργειες που συμβαδίζουν με τους στόχους του.

Μέσω της αξιολόγησης της σημασίας και της επιρροής κάθε ενδιαφερόμενου, μπορούμε να κατανοήσουμε τη συνολική τους αξία για το έργο και να σχεδιάσουμε στρατηγικές προσέγγισης, ενεργοποίησης και αποτελεσματικής ενημέρωσης. Αυτή η ολοκληρωμένη χαρτογράφηση ενδιαφερομένων μερών περιλαμβάνει οργανισμούς από την τετραπλή έλικα, η οποία περιλαμβάνει τον ακαδημαϊκό τομέα, τις επιχειρήσεις, τους δημοσίους φορείς και τις οντότητες της κοινωνίας των πολιτών. Κάθε ενδιαφερόμενος αξιολογείται με βάση τους ακόλουθους παράγοντες για κάθε κριτήριο:

1) Επιρροή:

- a) Έχει ο οργανισμός τα εργαλεία και τα κίνητρα για να ασκήσει πολιτική επιρροή και πίεση υπέρ του έργου;
- b) Εφαρμόζει ο οργανισμός πολιτικές προώθησης Τουριστικών περιοχών/προϊόντων/υπηρεσιών;
- c) Συλλέγει και καταγράφει ή αναλύει ο οργανισμός ποσοτικά στατιστικά στοιχεία για τις Τουριστικές ροές στην περιοχή, συμπεριλαμβανομένων στοιχείων για τον Ιαματικό Τουρισμό;

d) Έχει ο οργανισμός τη δυνατότητα και την ικανότητα να σχεδιάζει ή να προτείνει και να εφαρμόζει νέες πολιτικές και προγράμματα για τον Τουρισμό;

e) Ο οργανισμός διαχειρίζεται/εφαρμόζει/συντονίζει Περιφερειακά και Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα του ΕΣΠΑ που περιλαμβάνουν δράσεις που αφορούν τον τουρισμό, την προώθηση και ανάδειξη του πολιτισμού, την ανταγωνιστικότητα των τουριστικών επιχειρήσεων, τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος κ.λπ.

2) Σημασία:

a) Έχει ο οργανισμός την εξουσία να λαμβάνει αποφάσεις που μπορούν να επηρεάσουν τον ιαματικό τουρισμό;

b) Κατανοεί ο οργανισμός, βάσει καταστατικού, το γενικό στρατηγικό πλαίσιο του Ιαματικού τουρισμού πέρα των στενών τοπικών ορίων?

c) Εξειδικεύεται ο οργανισμός στο τοπικό πλαίσιο αξιοποίησης/διαχείρισης και προώθησης του ιαματικού τουρισμού;

d) Έχει διατυπώσει και εφαρμόσει ο οργανισμός προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας με την Αλβανία;

e) Έχει ο οργανισμός μέλη που παρέχουν υπηρεσίες τουρισμού, εστίασης ή φιλοξενίας στην Ήπειρο ή τη Δυτική Μακεδονία;

Το είδος συμμετοχής και της δέσμευσης που θα επιλεγεί για κάθε ενδιαφερόμενο μέρος πρέπει να ακολουθεί την αξιολόγηση της επιρροής και σημασίας. Ωστόσο, οι παρακάτω αρχές θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν πρόκειται για τη συνεργασία με οποιονδήποτε φορέα, ιδιαίτερα με αυτούς που έχουν προτεραιότητα.

- Δημιουργία σχέσεων με βάση την ανάλυση των ενδιαφερόμενων μερών. Αν και είναι σημαντικό να είμαστε πρακτικοί, θα επιδιωχθεί επικοινωνία με ενδιαφερόμενα μέρη όπου δεν υπάρχει ήδη υφιστάμενη σχέση.
- Στόχος η συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών καθ' όλη τη διάρκεια του έργου, αλλά χωρίς περιττή επικοινωνία και πληροφορίες, αιτήματα κ.λπ.
- Κατανόηση των ενδιαφερόμενων μερών (πέρα από την επιρροή και τη σημασία): τι τους παρακινεί, ποια κίνητρα έχουν και ποιοι είναι οι περιορισμοί τους;
- Προσαρμογή επικοινωνίας ανάλογα με το συγκεκριμένο κοινό των ενδιαφερόμενων μερών και τη διαθεσιμότητά του.
- Τήρηση των σχεδίων δέσμευσης ενδιαφερόμενων μερών και εκμετάλλευση τυχόν ευκαιριών που παρουσιάζονται.
- Παροχή επαρκών πόρων για τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών και παρακολούθηση, προσαρμογή και αξιολόγηση των δραστηριοτήτων δέσμευσης.

- Προσοχή στις σχέσεις εξουσίας μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών και την ενδεχόμενη σύγκρουση συμφερόντων.

Ο παρακάτω πίνακας παραθέτει τα κύρια ενδιαφερόμενα μέρη του έργου ALTTOUR, την αξιολόγησή τους ως προς τα κριτήρια επιρροής και σημασίας καθώς και τις κατάλληλες πολιτικές επικοινωνίας/δέσμευσης και τρόπους συνεργασίας.

Κατηγορία Φορέα	Τύπος Φορέα	Φορέας	Επιρροή	Σημασία	Βαθμ ός	Συμμετοχή
Central Government	Υπουργεία	Υπουργείο Τουρισμού	a, b, d, e	a, b, d	4,3	Ενεργός συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων
		Υπουργείο Πολιτισμού				
Περιφερειακές και Δημοτικές Αρχές	Περιφέρειες	Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας	a, b, c, d, e	a, c, d	5,3	Ενεργός συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, έγκαιρη και ικανοποιητική ενημέρωση
		Περιφέρεια Ηπείρου				
	Περιφερειακές Ενώτητες	Καστοριάς	a, b, c, d, e	a, b, d	5,3	Ενεργός συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, έγκαιρη και ικανοποιητική ενημέρωση
		Ιωαννίνων				
		Πρέβεζας				
		Φλώρινας				
		Άρτας				
	Θεσπρωτίας					
	Δήμοι	Άργους-Ορεστικού	a, b, c, d, e	b, e	5,2	Ενεργός συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, έγκαιρη και ικανοποιητική ενημέρωση
		Κόνιτσα				
		Πρέβεζα				
		Αμυνταίου				
Άρτα						
Ηγουμενίτσα						
Ιδιωτικοί Φορείς	Εμπορικά Επιμελητήρια	Καστοριάς	a, c, e	b, e	3,2	Ενημέρωση και παρακολούθηση πρωτοβουλιών
		Ιωαννίνων				
		Πρέβεζας				
		Φλώρινας				
		Άρτας				
		Θεσπρωτίας				
	Ενώσεις Τουριστικών Πρακτόρων	Kastoriatours	b, c	b, c, d, e	2,4	Ενημέρωση και διαχείριση
		Τουριστικές Επιχειρήσεις Ιωαννίνων				
		Alfadakis Travel				
		Gaiganis Travel				
		Houliaras Tours				

Κατηγορία Φορέα	Τύπος Φορέα	Φορέας	Επιρροή	Σημασία	Βαθμός	Συμμετοχή
		Barkabas Travel				
	Ενώσεις Εστιάτορων	Σωματείο Παμβώτης	b	e	1,1	Παρακολούθηση
Ακαδημαϊκοί	Universities	Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	a, c, e	b, c, d	3,3	Ενημέρωση και παρακολούθηση
Κοινωνία των Πολιτών	Φορείς Ανάπτυξης	Αναπτυξιακή Ηπείρου	a, b, d, e	b, c, d, e	4,4	Ενεργός συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, έγκαιρη και ικανοποιητική ενημέρωση
		Σύνδεσμος Δήμων Ιαματικών Πηγών				
		Νέα Δημοτική Κοινοφελής Επιχείρηση Πρέβεζας				
		Αναπτυξιακή Καστοριάς				

9. Εσωτερική Αξιολόγηση των Ιαματικών Πηγών

Σε αυτήν την ενότητα, συζητούνται τα ευρήματα που προέκυψαν μέσω πρωτογενών μεθόδων έρευνας (ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις και ομάδες εστίασης) σχετικά με την υπάρχουσα κατάσταση γύρω από τις ιαματικές πηγές της ελληνικής περιοχής ALTTOUR. Αυτά τα ευρήματα έχουν μεγάλη σημασία για το έργο καθώς αντικατοπτρίζουν τις απόψεις, τις γνώσεις και τις κρίσεις των τοπικών παραγόντων και των ενδιαφερομένων που βρίσκονται σε καθημερινή επαφή με τις ευκαιρίες/ζητήματα που υπάρχουν στην περιοχή. Συνολικά συλλέχθηκαν 15 πλήρη ερωτηματολόγια από τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς ενώ διεξήχθησαν 6 συνεντεύξεις με αρχές διαχείρισης των ιαματικών πηγών. Ως τελικό στάδιο πραγματοποιήθηκε μια ομάδα εστίασης με τη συμμετοχή των περιφερειακών αρχών, της Ελληνικής Ένωσης Δήμων με Ιαματικές Πηγές και εκπροσώπων της τουριστικής βιομηχανίας.

8.1 Ευρήματα Πρωτογενούς Έρευνας:

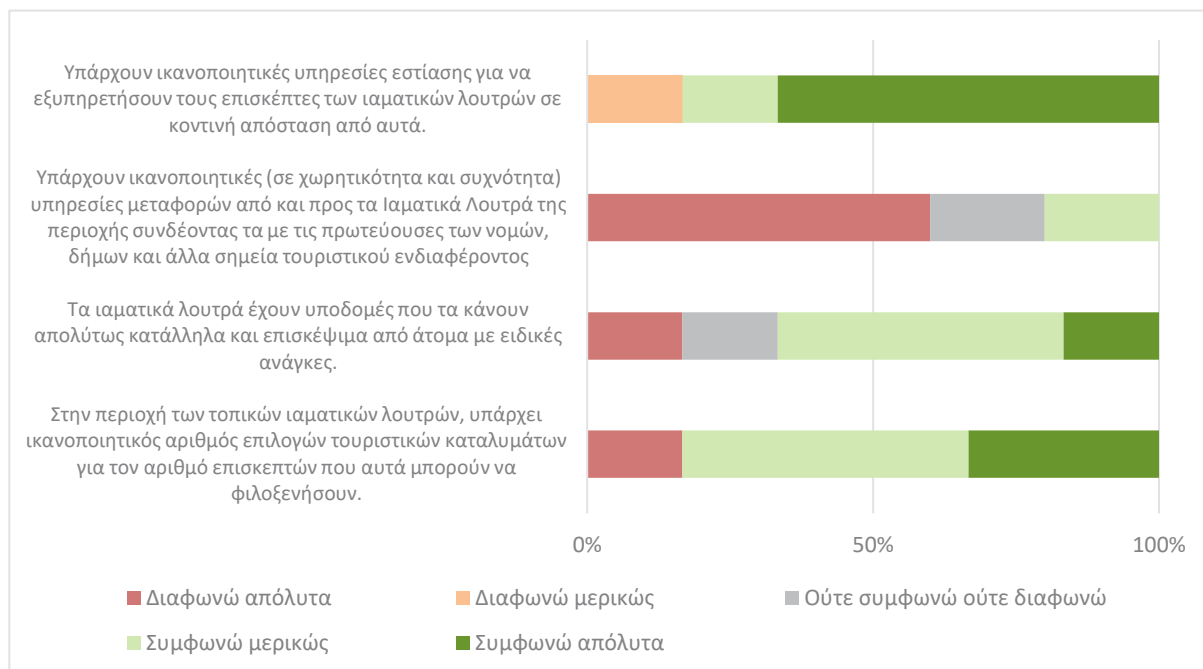
Όπως συζητήθηκε προηγουμένως, συλλέχθηκαν δύο ερωτηματολόγια με μεγάλες ομοιότητες, με το πρώτο να απευθύνεται στους φορείς διαχείρισης των ιαματικών πηγών και το δεύτερο να στοχεύει στα ενδιαφερόμενα μέρη. Το ερωτηματολόγιο των διαχειριστικών αρχών έδωσε έμφαση στις δυνατότητες των υποδομών και το προφίλ των επισκεπτών, ενώ εξέτασε επίσης απόψεις, σχετικά με τη συνολική κατάσταση των πηγών, μέσω ερωτήσεων κλίμακας Likert 5 βαθμίδων. Το ερωτηματολόγιο που απευθύνεται στα ενδιαφερόμενα μέρη περιέχει κυρίως ερωτήσεις κλίμακας Likert που έχουν σχεδιαστεί ενώ το ερωτηματολόγιο των ενδιαφερομένων

Οι επισκέπτες σε όλες τις πηγές είναι κυρίως Έλληνες και άνω των 55 ετών: Τα δημογραφικά στοιχεία των επισκεπτών σε όλες τις επιλεγμένες πηγές φαίνεται να είναι πανομοιότυπα με την πλειοψηφία αυτών να είναι Έλληνες μεγαλύτερης ηλικίας. Όλες οι διαχειριστικές πηγών απάντησαν ότι οι μη Έλληνες επισκέπτες απαρτίζουν λιγότερο από το 10% του συνόλου, με τις ιαματικές πηγές της Κιβωτού να μην αναφέρουν καθόλου ξένους επισκέπτες. Μετά από έρευνες κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, αυτό εξηγήθηκε πρωτίστως λόγω της πολύ χαμηλής ορατότητας και προβολής της συγκεκριμένης πηγής στο εξωτερικό αλλά και στην Ελλάδα, όπου ακόμη και κοντινές πόλεις και χωριά δε γνωρίζουν την ύπαρξη της πηγής. Μεταξύ των λίγων ξένων επισκεπτών στις πηγές, οι κύριες χώρες προέλευσης είναι η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και το Ισραήλ. Στην ερώτηση εάν καταγράφονται δεδομένα επισκέψεων, οι απαντήσεις δείχνουν ότι αυτό δεν συμβαίνει για 3 από τις πηγές, ενώ συμβαίνει για τον Αμάραντο, την Πρέβεζα και την Αμμουδάρα. Η διαφορά μπορεί να αποδοθεί στον ανοιχτό χαρακτήρα των εγκαταστάσεων των 3 πηγών που δεν καταγράφονται

επισκέψεις, καθώς αυτές δεν απαιτούν κανονισμένες επισκέψεις/συνεδρίες, ή οποιοδήποτε έλεγχο.

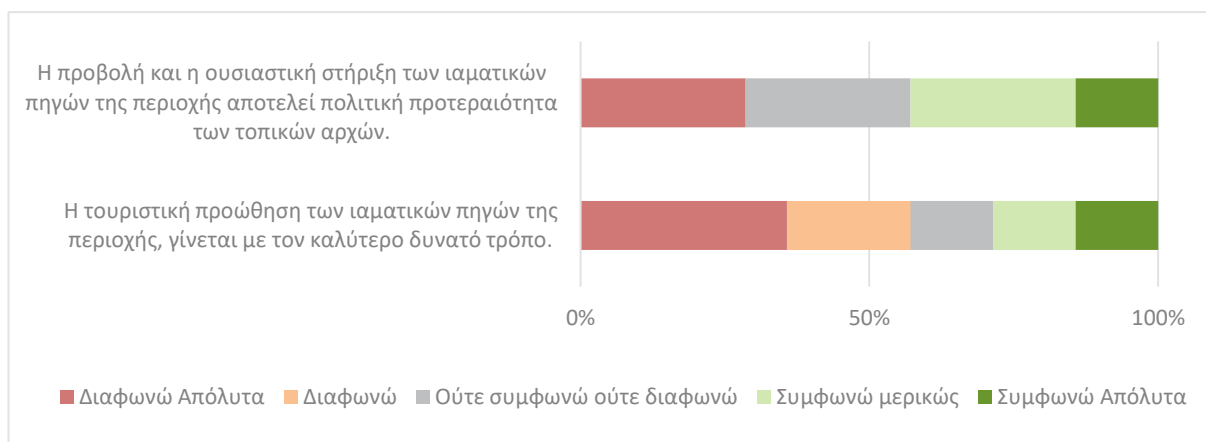
Κατά τη συζήτηση της ομάδας εστίασης, οι συμμετέχοντες επισήμαναν θερμά το γεγονός ότι το τουριστικό προϊόν των ιαματικών πηγών της Ελλάδας πρέπει να επανασχεδιαστεί και να προωθηθεί εκ νέου με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο από ό,τι έχει γίνει μέχρι τώρα. Πιο συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες αναφέρουν το γεγονός ότι σχεδόν όλες οι ιαματικές πηγές στην Ελλάδα έχουν βασίσει την επιτυχία τους στην ελληνική πελατεία τους η οποία αποτελείται, ιστορικά, από ηλικιωμένους Έλληνες που επισκέπτονται τις πηγές με τα επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης που περιλαμβάνουν δωρεάν επίσκεψη στις πηγές. Αυτό το φαινόμενο έφτασε στο αποκορύφωμά του τις δεκαετίες 60-70 και 80, αλλά έκτοτε μειώνεται σταθερά, με βάση τις προοδευτικές περικοπές στη διάθεση κονδυλίων από την κυβέρνηση για την ασφαλιστική κάλυψη των ιαματικών λουτρών. Μετά τις σημαντικές περικοπές του προϋπολογισμού που επέφερε η παγκόσμια και ελληνική χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και του 2009, ο ελληνικός τουρισμός δυσκολεύεται να διατηρήσει τις ιαματικές πηγές λειτουργικές και βιώσιμες, γεγονός πιο έντονο στις «απομονωμένες» πηγές της περιοχής ALTTOUR, παρά σε αυτές κοντά σε μεγάλα αστικά κέντρα (π.χ. η Αιδηψός στην Εύβοια).

Οι υποστηρικτικές υπηρεσίες και υποδομές ορισμένων πηγών χρήζουν βελτίωσης, προκειμένου να επιτευχθεί περαιτέρω ανάπτυξη του ιαματικού τουριστικού προϊόντος: Ίσως η πιο πλήρης υποστηρικτική βιομηχανία, όπως υποδεικνύεται από το ερωτηματολόγιο, είναι η εστίαση και στη συνέχεια η διαμονή. Μόνο η πηγή της Κιβωτού έχει υπογραμμίσει την ανάγκη για διεύρυνση επιλογών διαμονής, καθώς οι τρέχουσες είναι πολύ περιορισμένες. Όλες οι υπόλοιπες πηγές περιγράφουν άλλη εικόνα, υποδεικνύοντας επαρκή αριθμό επιλογών εστιατορίων σε κοντινή απόσταση. Παράλληλα, είναι εμφανής η ανάγκη για βελτίωση της προσβασιμότητας των υποδομών για επισκέψεις από άτομα με ειδικές ανάγκες. Μεγάλες ανάγκες βελτίωσης του δικτύου συγκοινωνιών έχουν εντοπιστεί σε όλες τις περιπτώσεις εκτός από την Πρέβεζα (της οποίας οι πηγές βρίσκονται εντός των ορίων της πόλης) και τα Καβάσιλα. Ένα άλλο ανησυχητικό σημείο είναι ότι στην πλειονότητά τους (όλες εκτός από την Αμμουδάρα), οι αρχές διαχείρισης ιαματικών πηγών θεωρούν ότι υπάρχει πολύ περιορισμένο προσωπικό στη γειτονική περιοχή το οποίο θα μπορούσε να απασχοληθεί για την παροχή συμπληρωματικών τουριστικών υπηρεσιών στις πηγές, εφόσον παρουσιαζόταν η ευκαιρία.

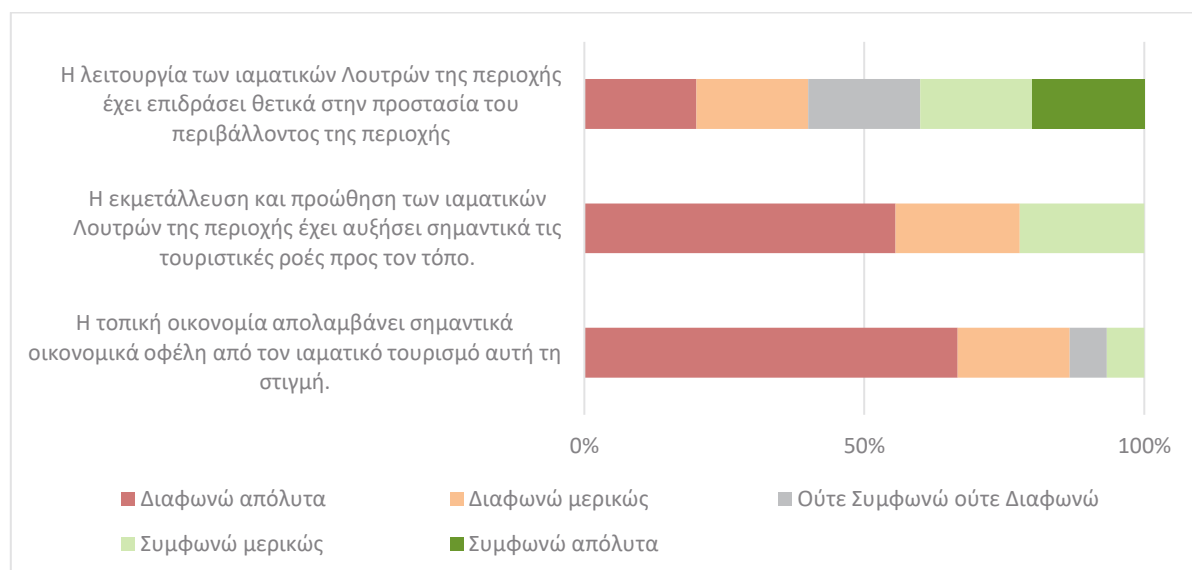

Επιπλέον, αναφορικά με αυτό το θέμα, οι συμμετέχοντες στις ομάδες εστίασης ανέφεραν ότι ακόμη και στην περίπτωση της διαμονής και της εστίασης, τα τελευταία δύο χρόνια σταμάτησαν τη λειτουργία τους ποιοτικά ξενοδοχεία και εστιατόρια. Μία κατάσταση η οποία μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στο άμεσο μέλλον εάν δεν αντιστραφεί. Συνολικά, ακόμη και αν υπάρχουν επαρκείς τρέχουσες υποστηρικτικές υπηρεσίες, οι συμμετέχοντες σημείωσαν ότι οποιαδήποτε ουσιαστική αύξηση των τουριστικών εισροών θα απαιτήσει την αύξηση των διαθέσιμων επιλογών καταλυμάτων, εστίασης και κυρίως δικτύου μεταφοράς. Η προβολή των πηγών φαίνεται να γίνεται αποσπασματικά με ελάχιστες προσπάθειες σύζευξης με άλλες τουριστικές προσφορές της περιοχής: Στις περισσότερες περιπτώσεις (4/6), οι ερωτηθέντες ανέφεραν ότι οι προσπάθειες προβολής είναι πολύ περιορισμένες ενώ εκτός από την Πηγή της Κιβωτού, καμία άλλη διαχειριστική αρχή δεν υπέδειξε προσπάθειες σύζευξης των πηγών με άλλα τουριστικά αξιοθέατα. Ακόμα και στην Κιβωτό η εμπειρία ήταν αυτή μιας συγκεκριμένης προσπάθειας προβολής τους με το άνοιγμα ενός κοντινού μουσείου (Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Μηλιάς) που ακόμα και οι καλές εντυπώσεις που άφησε δεν επαναλήφθηκαν ποτέ με κανέναν τρόπο. Παρά το γεγονός αυτό, ωστόσο, 4 στις 6 διαχειριστικές αρχές συμφώνησαν ότι η προώθηση των ιαματικών πηγών είναι στην

προτεραιότητα των τοπικών και περιφερειακών κυβερνήσεων με την Κιβωτό και τον Αμάραντο να δηλώνουν ουδέτερη γνώμη για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Οι τοπικές κοινωνίες αδυνατούν επί του παρόντος να αποκομίσουν απτά οφέλη από την παρουσία και τη λειτουργία των ιαματικών πηγών: Υπάρχει πολύ περιορισμένη υποστήριξη από τους σημερινούς ερωτηθέντες στην άποψη ότι υπάρχουν θετικές οικονομικές επιπτώσεις στην τοπική κοινωνία από τη λειτουργία των πηγών. Η απάντηση σε αυτή την ερώτηση παρουσιάζει το μεγαλύτερο βαθμό ομοιογένειας από οποιαδήποτε άλλη, με περισσότερο από το 65% να δηλώνει ότι διαφωνεί κάθετα με την ύπαρξη τέτοιων ωφελειών για τις τοπικές κοινωνίες. Επιπλέον, υπάρχει πολύ περιορισμένη υποστήριξη στην ιδέα ότι η λειτουργία των ιαματικών πηγών, όπως μέχρι τώρα, έχει προσελκύσει τουρίστες στην περιοχή. Οι μόνοι υποστηρικτές αυτής της ιδέας είναι ιδρύματα από την Πρέβεζα που ίσως υποδηλώνουν μια καλύτερη ένταξη των Ιαματικών Πηγών στην τουριστική στρατηγική της πόλης.

Η αναβάθμιση των υποδομών και η δημιουργία νέων τουριστικών προσφορών που συνδυάζουν τις ιαματικές πηγές με άλλα είδη τουρισμού της περιοχής έχουν αναγνωριστεί ως οι σημαντικότερες παρεμβάσεις: Πιο συγκεκριμένα από τις απαντήσεις που συλλέχθηκαν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου της υφιστάμενης υποδομής και του τι ιεραρχούν οι διαχειριστικές αρχές ως πιο επιτακτική ανάγκη. Οι πηγές με υφιστάμενες εγκαταστάσεις (Αμμουδάρα, Καβάσιλα και Αμάραντος) επιθυμούν αποτελεσματικότερη ένταξη στις τουριστικές προσφορές ενώ αυτές που αντιμετωπίζουν κρίσιμες ελλείψεις υποδομών (Πρέβεζα, Αγραπιδιά, Κιβωτός) δίνουν προτεραιότητα στην ανάπτυξή αυτών. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων των ομάδων εστίασης, ωστόσο, δόθηκε πολύ μεγαλύτερη έμφαση στις αναβαθμίσεις υποδομών που απαιτούνται σε ορισμένες πηγές, ενώ επισημάνθηκε και η συνεπής συλλογική προώθηση μέσω, ιδανικά, της διαμόρφωσης DMO. Αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση με τα ευρήματα του ερωτηματολογίου, καθώς οι συμμετέχοντες της ομάδας εστιασμένης συζήτησης αδυνατούσαν να θυμηθούν παραδείγματα ολοκληρωμένων τουριστικών προσφορών στο παρελθόν, μια διαδικασία που, όπως ισχυρίζονται, βρίσκεται στον πυρήνα των επιχειρησιακών στόχων των DMOs.

9. Ανάλυση PESTLE

Μετά τη συλλογή δεδομένων και γνώσεων από περιφερειακούς και τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς, καθώς και τη δευτερογενή έρευνα που διεξήχθη, χρησιμοποιούμε μια ανάλυση PESTLE προκειμένου να παρουσιάσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών, τεχνολογικών, νομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων που διαμορφώνουν το επιχειρησιακό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν οι ιαματικές πηγές.

Πολιτικοί παράγοντες:

- Υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον και υποστήριξη της κεντρικής διοίκησης για την ανάπτυξη των ιαματικών πηγών της περιοχής της περιοχής ALTTOUR. Ο βιώσιμος τουρισμός είναι στο επίκεντρο του Υπουργείου Τουρισμού που επιδιώκει να τον επιτύχει μέσω της προώθησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού όπως ο τουρισμός ευεξίας.
- Οι περιφερειακές αρχές της Ηπείρου κατάφεραν να ενσωματώσουν πόρους της ΕΕ και της Ελλάδας για να διευκολύνουν την αναβάθμιση των υποδομών στις ιαματικές πηγές που βρίσκονται σε εξέλιξη και αναμένεται να βελτιώσουν την ποιότητα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος.
- Σε τοπικό επίπεδο, οι δήμοι εκφράζουν υψηλό ενδιαφέρον για την περαιτέρω ανάπτυξη των ιαματικών πηγών, αλλά επισημαίνουν τις σημαντικές προσπάθειες που απαιτούνται, οι οποίες επί του παρόντος υπερβαίνουν τις δυνατότητές τους σε επίπεδο προσωπικού.

Οικονομικοί παράγοντες:

- Ο τουρισμός στις δύο υπό εξέταση περιφέρειες δυσκολεύτηκε να προσελκύσει επισκέπτες στο επίπεδο που έχουν καταφέρει άλλες ελληνικές περιφέρειες.
- Οι μέσες ημερήσιες δαπάνες των τουριστών είναι πολύ χαμηλότερες στη Δυτική Μακεδονία, μόλις στο 61,2% του ελληνικού μέσου όρου. Αντίθετα η Ήπειρος που καταφέρνει να συνδυάσει τις υπηρεσίες «Ήλιος και Θάλασσα» προσελκύοντας μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών, έχει καλύτερες επιδόσεις ξεπερνώντας συνολικά κατά 3% τον ελληνικό μέσο όρο. Αυτό το εύρημα του 2022 υπογραμμίζει τη σημασία της τουριστικής ανάπτυξης στην Ήπειρο όπου τα προηγούμενα χρόνια κατέγραφε σταθερά χαμηλότερες ημερήσιες δαπάνες από τον εθνικό μέσο όρο.
- Η κατάσταση των υποδομών στις ιαματικές πηγές παρουσιάζει διακύμανση. Σε ιαματικές πηγές όπως η Πρέβεζα, το Χανόπουλο και ο Αμάραντος και τα Καβάσιλα πραγματοποιούνται εργασίες ανακαίνισης που χρηματοδοτούνται από

συγχρηματοδοτούμενα από προγράμματα ΕΕ (Interreg). Ωστόσο, λόγω του αντίκτυπου του Covid-19, πολλές επιχειρήσεις παροχής συμπληρωματικών υπηρεσιών (διαμονή, φαγητό, μεταφορές), ενδέχεται να δυσκολεύονται να συμβαδίσουν με τις αυξημένες τουριστικές εισροές. Έτσι, η αναμενόμενη άνοδος της τουριστικής απήχησης της περιοχής μπορεί να προσφέρει περισσότερους δυνητικούς τοπικούς και διεθνείς επενδυτές.

- Η μέχρι τώρα λειτουργία των ιαματικών πηγών είχε μέτριο έως μηδαμινό αντίκτυπο στις τοπικές κοινωνίες όσον αφορά την προσφορά θέσεων εργασίας. Η ενσωμάτωση περισσότερων υπηρεσιών όπως μασάζ, έλεγχοι υγείας και άλλες ψυχαγωγικές δραστηριότητες που συνδέονται με την ευεξία μπορεί να το αλλάξει, προσφέροντας περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης στην περιοχή. Μια σημαντική πτυχή αυτού θα είναι η προσέλκυση εξειδικευμένων εργαζομένων που λείπουν επί του παρόντος στην περιοχή.

Κοινωνικοί Παράγοντες:

- Οι παγκόσμιες τάσεις για την υγεία και την ευεξία υποδηλώνουν μια αναδυόμενη τουριστική βιομηχανία, ενώ η ελληνική περιοχή ALTTOUR έχει συγκριτικό πλεονέκτημα σε αξιοθέατα και δραστηριότητες ευεξίας λόγω του φυσικού πλούτου που διαθέτει η περιοχή. Αυτός ο πλούτος άρχισε σταδιακά να αναπτύσσεται και να προωθείται καλύτερα, αλλά επί του παρόντος έχει περιορισμένη σύνδεση με τις ιαματικές πηγές.
- Οι τοπικές κοινωνίες υποστηρίζουν τις προσπάθειες γύρω από τον ιαματικό τουρισμό. Η υποστήριξη αυτή πηγάζει περισσότερο από την επιθυμία των μελών να απολαύσουν τα ιαματικά λουτρά, παρά από τον αμελητέο οικονομικό αντίκτυπο που βιώνουν αυτήν τη στιγμή.
- Οι ιαματικές πηγές της περιοχής ποικίλλουν ως προς το επίπεδο πολιτιστικής σημασίας που έχουν για τις τοπικές κοινωνίες. Παλαιότερες πηγές που ανακαλύφθηκαν και αναπτύχθηκαν κατά τους προηγούμενους αιώνες, όπως η Πρέβεζα, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής ιστορίας των γύρω περιοχών και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προσελκύσουν επισκέπτες σε τοπικά ήθη και έθιμα. Ωστόσο, άλλες, νεότερες και λιγότερο ανεπτυγμένες πηγές ενδέχεται να μην έχουν «πολιτιστική» συνάφεια και θα μπορούσαν να επωφεληθούν πολύ μέσω της ολοκληρωμένης προβολής μαζί με άλλους πολιτιστικούς πόλους έλξης της περιοχής τους.

Τεχνολογικοί παράγοντες:

- Υπάρχει πολύ περιορισμένη ψηφιακή παρουσία των πηγών. Το ψηφιακό τους αποτύπωμα περιορίζεται σε άρθρα ειδήσεων σχετικά με την ανάπτυξή τους, ενώ οι τουρίστες που τις επισκέπτονται μπορούν να λάβουν περιορισμένες πληροφορίες μέσω διαδικτύου, όπως τη διεύθυνσή τους, τους αριθμούς τηλεφώνου επικοινωνίας και την περίοδο λειτουργίας τους. Δεν υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες σχετικά με τις ώρες εργασίας ή τη δυνατότητα πραγματοποίησης διαδικτυακών κρατήσεων.
- Η τεχνολογία των υποδομών που χρησιμοποιείται άμεσα στις πηγές ή στις υποστηρικτές υπηρεσίες είναι ξεπερασμένη. Αναμένονται όμως βελτιώσεις, τουλάχιστον στην Ήπειρο, λόγω των προσπαθειών ανακαίνισης που γίνονται αυτή τη στιγμή. Οι περισσότερες πηγές πάσχουν επίσης από την έλλειψη σύγχρονων επιλογών διαμονής 4 αστέρων που συνήθως συνοδεύουν τέτοιες κατασκευές σε άλλες περιπτώσεις της χώρας. Ωστόσο, λόγω της συνολικής τουριστικής ανάπτυξης των κοντινών πόλεων και προορισμών, τέτοιες επιλογές υπάρχουν εάν οι τουρίστες είναι πρόθυμοι να μετακινηθούν για περισσότερο από 1 ώρα από και προς τις πηγές. Το ίδιο ισχύει για τις υπηρεσίες εστίασης, οι οποίες, στην περίπτωση πιο απομονωμένων ιαματικών πηγών μπορεί να απουσιάζουν.
- Η διαχείριση δεδομένων βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο στις ιαματικές πηγές. Περίπου οι μισές πηγές ανέφεραν ότι δεν καταγράφεται οποιοδήποτε είδος δεδομένων επισκέψεων. Αυτά τα δεδομένα δεν έχουν αναλυθεί ή αξιοποιηθεί με οποιονδήποτε τρόπο που θα επέτρεπε τη βαθύτερη κατανόηση των προτιμήσεων των επισκεπτών προκειμένου να βελτιωθούν οι προσφερόμενες υπηρεσίες. Επιπλέον, σε καμία πηγή δεν είναι δυνατή η αξιολόγηση από τους πελάτες μέσω διαθέσιμων εντύπων ή ψηφιακών αξιολογήσεων. Στην περίπτωση των ιαματικών πηγών που δεν καταγράφουν καθόλου δεδομένα, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι αυτό αντικατοπτρίζει την υποδομή τους που οδηγεί σε μια προσέγγιση «ανοιχτής και ελεύθερης χρήσης» από οποιονδήποτε επισκέπτεται την περιοχή χωρίς επίβλεψη ή ακόμη και διοικητική παρουσία (π.χ Πηγές Κιβωτού και Καβάσιλα).

Νομικοί Παράγοντες:

- Δεν υπάρχουν περιβαλλοντικοί κανονισμοί που να υπαγορεύουν τις μεθόδους και τις ενέργειες που πρέπει να εφαρμοστούν για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος των ιαματικών πηγών. Όλες οι ιαματικές πηγές, ανεξάρτητα από τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα της διαχείρισής τους, πρέπει να

συμμορφώνονται στους περιβαλλοντικούς κανονισμούς που ισχύουν για όλες τις ελληνικές επιχειρήσεις.

- Η κυβέρνηση έχει εισαγάγει τη διαδικασία πιστοποίησης των ιαματικών πηγών που είναι απαραίτητη για τη λειτουργία και την προώθηση των πηγών και βοηθά στη χαρτογράφηση των ιαματικών πηγών της Ελλάδας και στην παροχή κοινά αποδεκτών πληροφοριών σχετικά με τη σύνθεση του νερού, τις θερμοκρασίες, τις ενδεικτικές παθήσεις για θεραπείες και παθήσεις με το οποίο πρέπει να αποφεύγεται η επίσκεψη στις πηγές. Αυτό παρέχει ένα επαρκές νομικό πλαίσιο πιστοποίησης.
- Η ιδιοκτησία των ιαματικών πηγών παραμένει στους τοπικούς δήμους, οι οποίοι ωστόσο έχουν τη δυνατότητα να τις εκμισθώσουν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Αυτό έχει δημιουργήσει προβλήματα με έργα που στοχεύουν στην αναβάθμιση των υποδομών καθώς οι μισθωμένες εγκαταστάσεις (Χανόπουλο και Αμάραντος) δεν εμπίπτουν στις απαιτήσεις των προγραμμάτων για επενδύσεις.

Περιβαλλοντικοί παράγοντες:

- Η διατήρηση της φύσης πρέπει να είναι η νούμερο ένα προτεραιότητα των ιαματικών πηγών της περιοχής ALTTOUR, καθώς η φύση είναι ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της. Οι εκτιμήσεις περιβαλλοντικών επιπτώσεων αποτελούν μέρος των υποχρεώσεων οποιωνδήποτε έργων υποδομής που προγραμματίζονται στις ιαματικές πηγές. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχουν ανησυχίες για τις μελλοντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις της χρήσης των ιαματικών πηγών. Ωστόσο, η έλλειψη επίσημων επενδυτικών ευκαιριών οδήγησε ορισμένες διαχειριστικές αρχές να αναβαθμίσουν τις υποδομές τους με ad hoc τρόπο (Κιβωτός). Αυτό οδήγησε στην εγκατάλειψη των αναβαθμίσεων, καθώς δεν μπορούσαν να αναπτυχθούν περαιτέρω και να αναβαθμιστούν, αφού δεν είχαν ολοκληρωθεί μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων.
- Οι ιαματικές πηγές μπορούν να παίξουν κρίσιμο ρόλο όσον αφορά στην ενημέρωση για την κλιματική αλλαγή και την προστασία της τοπικής βιοποικιλότητας, αλλά μέχρι στιγμής δεν έχουν καταγραφεί τέτοιες προσπάθειες.

Συμπερασματικά, οι ιαματικές πηγές της περιοχής ALTTOUR έχουν σημαντικές δυνατότητες βελτίωσης ανάπτυξης, που υποστηρίζονται από πολιτικό συμφέρον, οικονομικές ευκαιρίες και κοινωνικές τάσεις. Ωστόσο, η αντιμετώπιση των τεχνολογικών περιορισμών, η βελτίωση της διαχείρισης δεδομένων και η διασφάλιση της συμμόρφωσης στους περιβαλλοντικούς κανονισμούς είναι απαραίτητα βήματα για τη βιώσιμη επιτυχία τους. Η έμφαση στην

πολιτιστική σημασία και η ενίσχυση του οικονομικού αντίκτυπου στις τοπικές κοινωνίες θα συνδράμει στη συνολική προώθηση του ιαματικού τουρισμού.

10. Συμπεράσματα

Η διαδικασία χαρτογράφησης και αξιολόγησης των ιαματικών πηγών στην ελληνική πλευρά των συνόρων Ελλάδας-Αλβανίας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες που συμβάλλουν στον πιο αποτελεσματικό σχεδιασμό στρατηγικής για τη μελλοντική προώθηση του ιαματικού τουρισμού της περιοχής ALTTOUR.

Ύστερα από εκτενή ανάλυση κάθε μίας εκ των επτά επιλεγμένων πηγών, διαπιστώνονται αρκετές ομοιότητες και διαφορές σε επίπεδο υποδομών, θεραπευτικών ιδιοτήτων και επίπεδο προβολής. Τα βασικά ευρήματα περιλαμβάνουν:

Μοναδικά φυσικά φαινόμενα: Κάθε πηγή αποτελεί ένα ξεχωριστό φυσικό φαινόμενο που παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τον τουρισμό ευεξίας και υγείας. Αυτά τα φαινόμενα μπορεί να είναι νερά πλούσια σε μεταλλικά στοιχεία, μοναδικούς γεωλογικούς σχηματισμούς ή γεωθερμική δραστηριότητα. Επιπροσθέτως, αυτό ευθυγραμμίζεται απόλυτα με το συνολικό τουριστικό συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής που περιλαμβάνει εναλλακτικές μορφές τουρισμού σε σχέση με το μαγευτικό τοπίο και τη φυσική ομορφιά, καθώς και με τον πλούσιο και αυθεντικό πολιτισμό της. Αυτά τα στοιχεία αποτελούν μια πολύτιμη ευκαιρία για περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη.

Αναξιοποίητα περιουσιακά στοιχεία: Παρά τις δυνατότητές τους, οι περισσότεροι προορισμοί δεν έχουν εκμεταλλευτεί πλήρως τα σημαντικά περιουσιακά στοιχεία που προσφέρουν οι πηγές. Αυτό σημαίνει, στην καλύτερη περίπτωση, ότι δεν έχουν αναπτυχθεί και προωθηθεί πλήρως ως ολοκληρωμένοι τουριστικοί προορισμοί. Στο χειρότερο σενάριο, οι ήδη υπάρχουσες εγκαταστάσεις είναι εγκαταλελειμμένες ή αναξιοποίητες και δεν υπάρχουν σχέδια για τη μελλοντική τους ανάπτυξη. Είτε με τον έναν, είτε με τον άλλον τρόπο, η περιοχή αφήνει ανεκμετάλλευτη μια κερδοφόρα αγορά από ταξιδιώτες ευεξίας.

Ανεπαρκείς εγκαταστάσεις: Ένα σημαντικό εύρημα της ανάλυσης είναι, στην περίπτωση πιο απομονωμένων και απομακρυσμένων πηγών, η έλλειψη κατάλληλων εγκαταστάσεων σε αυτούς τους προορισμούς. Η ανεπάρκεια σχετικών υποδομών, όπως καταλύματα, ιαματικά λουτρά, εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης και ψυχαγωγίας, εμποδίζουν τις προσπάθειες προσέλκυσης τουριστών ευεξίας. Συνάμα, οι υφιστάμενες εγκαταστάσεις εξυπηρετούσαν περισσότερο τους Έλληνες που επισκέπτονταν τις πηγές μέσω πακέτων ασφάλισης υγείας, τα οποία έχουν μειωθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Έχει υποστηριχθεί επανειλημμένα ότι απαιτούνται αναβαθμίσεις υποδομών για την καλύτερη ευθυγράμμιση τους με ένα διεθνές και εναλλακτικό πελατολόγιο.

Έλλειψη ενοποίησης με άλλες τουριστικές επιλογές: Μια άλλη κρίσιμη πτυχή είναι η έλλειψη ενοποίησης με εναλλακτικές τουριστικές επιλογές. Οι επιτυχημένοι τουριστικοί προορισμοί

προσφέρουν συχνά μια ποικιλία από αξιοθέατα και δραστηριότητες, δημιουργώντας μια διαφορετική και ελκυστική εμπειρία για τους επισκέπτες. Πηγές που είναι απομονωμένες και δεν συνδέονται με άλλες τουριστικές προσφορές μπορεί να δυσκολεύονται να προσελκύσουν μια συνεχή ροή τουριστών ως αυτοτελείς πόλοι έλξης.

Αστικοποίηση: Το επίπεδο αστικοποίησης γύρω από τις πηγές μπορεί να επηρεάσει τη συνολική τουριστική εμπειρία. Οι πηγές που βρίσκονται σε καλά ανεπτυγμένες αστικές περιοχές μπορεί να έχουν καλύτερη πρόσβαση σε μεταφορές, καταλύματα και υπηρεσίες, ενώ εκείνες που βρίσκονται σε πιο αγροτικές ή απομακρυσμένες τοποθεσίες μπορεί να αντιμετωπίσουν προκλήσεις στην προσέλκυση και τη φιλοξενία τουριστών.

Με βάση αυτά τα ευρήματα, είναι προφανές ότι υπάρχει ανάγκη στρατηγικού σχεδιασμού και επενδύσεων για την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων αυτών των πηγών για τουρισμό ευεξίας και υγείας. Η ολοκλήρωση της ανάπτυξης των απαραίτητων υποδομών, η σύζευξή τους με άλλα τουριστικά αξιοθέατα και η προώθηση των μοναδικών ιδιοτήτων τους είναι απαραίτητα βήματα για τη μετατροπή αυτών των πηγών σε επιτυχημένους και ελκυστικούς τουριστικούς προορισμούς. Οι κατακερματισμένες, μεμονωμένες προσπάθειες προώθησης θα πρέπει να αντικατασταθούν από συνεργασίες που φέρνουν στο τραπέζι όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, προκειμένου η περιοχή να σταματήσει να παρουσιάζει χαμηλές επιδόσεις σε σύγκριση με την υπόλοιπη Ελλάδα, στους δείκτες τουριστικής ζήτησης.

11. Πηγές

1. Data to Action. Statistical Data on Greek Tourism Microsite: Smart Tourism [Internet]. Greek Ministry of Tourism; [cited 2023 Jul 17]. Available from: https://public.tableau.com/views/Final_GR/sheet0_1?:showVizHome=no
2. Bank of Greece. “Border Survey” database. [Internet]. 2023 [cited 2023 Jul 17]. Available from: <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygioplhrwmwn/taksidiwtikes-yphresies>
3. INSETE. Regional Tourism Statistics [Internet]. 2023 [cited 2023 Jul 17]. Available from: <https://insete.gr/perifereies/>
4. Erfurt P, Cooper M. Health and wellness tourism: Spas and hot springs. 2009. 1 p.
5. Springer A, Stevens L, Anderson DE, Parnell R, Kremer D, Levin L, et al. A comprehensive springs classification system: Integrating geomorphic, hydrogeochemical, and ecological criteria. *Arid Springs N Am Ecol Conserv.* 2008 Jan 1;49-75.
6. Κασκαρίκα Μ. Διερεύνηση προοπτικής ανάπτυξης του Ιαματικού Τουρισμού στην Ήπειρο. Περίπτωση της Πρέβεζας, ως ιαματικός τουριστικός προορισμός [Internet] [MSc Thesis]. Hellenic Open University; 2020 [cited 2023 Jul 17]. Available from: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/153451>

12. Παράρτημα

12.1 Ερωτηματολόγιο #1: Φορείς Διαχείρισης Ιαματικών Πηγών

Εισαγωγικό Κείμενο:

Καλώς ήρθατε στο ερωτηματολόγιο καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης των ιαματικών πηγών Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας στα πλαίσια του έργου “Alternative Tourism” (ALTTOUR). Το έργο ALTTOUR υλοποιείται από το Υπουργείο Τουρισμού στο πλαίσιο του Προγράμματος Συνεργασίας INTERREG IPA CBC ΕΛΛΑΔΑ-ΑΛΒΑΝΙΑ 2014-2020 και σκοπό έχει την αναβάθμιση και την από κοινού προώθηση του ιαματικού τουρισμού από την Ελλάδα και την Αλβανία στη διασυνοριακή περιοχή τους (Δυτική Μακεδονία-Ήπειρος). Οι ερωτήσεις που καλείστε να απαντήσετε σκοπό έχουν την πραγματική αποτύπωση των συνθηκών στα ιαματικά λουτρά και την μετέπειτα ενημέρωση του σχεδιασμού περαιτέρω τουριστικών υπηρεσιών και πολιτικών για την υποστήριξη του ιαματικού τουρισμού. Οι απαντήσεις σας θα παραμείνουν ανώνυμες και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο στα πλαίσια του παρόντος έργου όπως ορίζεται στον ν.3832/2010.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου εκτιμάται ότι θα διαρκέσει 7-10 λεπτά.

Ευχαριστούμε για το χρόνο σας.

Ερωτηματολόγιο:

A/A	Ερώτηση	Τύπος Ερώτησης	Επιλογές	Σχόλια
1	Φύλο	Πολλαπλής επιλογής	1) Άνδρας, 2) Γυναίκα, 3) Άλλο	
2	Ηλικία	Πολλαπλής επιλογής	1) 18-25, 2) 26-40, 3) 41-54, 4) 55-64, 5) 64+	
3	Επίπεδο εκπαίδευσης	Πολλαπλής επιλογής	1) Βασική (Γυμνάσιο), 2) Δευτεροβάθμια (Λύκειο, ΕΠΑΛ, ΕΠΑΣ), 3) Τριτοβάθμια 4) Τριτοβάθμια με	

			Μεταπτυχιακές Σπουδές	
4	Η επαγγελματική σας ιδιότητα αφορά τα Ιαματικά λουτρά:	Πολλαπλής Επιλογής	1)Πρέβεζας, 2)Αμάραντου, 3)Αμμουδάρας, 4)Αγραπιδιά, 5)Καβάσιλα, 6)Χανοπούλου, 7)Πηγή Κιβωτός, 8) Ξινού Νερού	
5	Πόσους ατομικούς λουτήρες διαθέτουν τα ιαματικά λουτρά; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών).			
6	Πόσους χώρους για μασάζ διαθέτουν τα ιαματικά λουτρά; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών).			
7	Πόσους χώρους ιατρείων διαθέτουν τα ιαματικά λουτρά; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών).			
8	Πόσους χώρους για ατομικό υδρομασάζ διαθέτουν τα ιαματικά λουτρά; (Σε			

	περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών).			
9	Πόσες εξωτερικές πισίνες διαθέτουν τα ιαματικά λουτρά; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών).			
10	Πόσες εσωτερικές πισίνες διαθέτουν τα ιαματικά λουτρά; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών).			
11	Πόσα φυσικά ρεζερβουάρ διαθέτουν τα ιαματικά λουτρά; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών)			
12	Τι συνολική χωρητικότητα έχουν οι πισίνες (εσωτερικές και εξωτερικές) σε άτομα; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών)			

13	Τι συνολική χωρητικότητα έχουν τα φυσικά ρεζερβουάρ σε άτομα; (Σε περίπτωση που γίνονται εργασίες αναβάθμισης/ανάπλασης των λουτρών παρακαλώ συμπληρώστε τον αριθμό που θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των εργασιών)			
14	Πόσες επισκέψεις καταγράφηκαν κατά το τελευταίο έτος λειτουργίας των λουτρών; (Σε περίπτωση που δεν κρατούνται στοιχεία συμπληρώστε 0)			
15	Οι επισκέπτες των Ιαματικών Λουτρών ανήκουν κατά κύριο λόγο στην ηλικιακή ομάδα:	Πολλαπλής Επιλογής	1)18-30, 2) 31-55, 3)55+	
16	Ποιες είναι οι 3 κύριες εθνικότητες μη Ελλήνων Τουριστών που επισκέπτονται τα λουτρά;	Ελεύθερης Συμπλήρωσης		
17	Το ποσοστό των μη Ελλήνων τουριστών που επισκέπτονται και χρησιμοποιούν τα ιαματικά λουτρά είναι κατά προσέγγιση:	Συμπλήρωση Ποσοστού		
18	Στην περιοχή των τοπικών ιαματικών λουτρών, υπάρχει ικανοποιητικός αριθμός επιλογών τουριστικών καταλυμάτων για τον αριθμό επισκεπτών που αυτά μπορούν να φιλοξενήσουν.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1)Διαφωνώ απόλυτα 2)Διαφωνώ μερικώς 3)Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4)Συμφωνώ μερικώς 5)Συμφωνώ απόλυτα	
19	Τα ιαματικά λουτρά έχουν υποδομές που τα κάνουν απολύτως κατάλληλα και επισκέψιμα από άτομα με ειδικές ανάγκες.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1)Διαφωνώ απόλυτα 2)Διαφωνώ μερικώς 3)Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4)Συμφωνώ μερικώς 5)Συμφωνώ απόλυτα	

20	Υπάρχουν ικανοποιητικές (σε χωρητικότητα και συχνότητα) υπηρεσίες μεταφορών από και προς τα Ιαματικά Λουτρά της περιοχής συνδέοντας τα με τις πρωτεύουσες των νομών, δήμων και άλλα σημεία τουριστικού ενδιαφέροντος.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
21	Υπάρχουν ικανοποιητικές υπηρεσίες εστίασης για να εξυπηρετήσουν τους επισκέπτες των ιαματικών λουτρών σε κοντινή απόσταση από αυτά.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
22	Η τουριστική προώθηση των ιαματικών πηγών της περιοχής, γίνεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
23	Στο παρελθόν έχουν γίνει προσπάθειες προώθησης των ιαματικών λουτρών σε σύζευξη με άλλα τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες της περιοχής (π.χ. δρόμοι του κρασιού, αγροτουρισμός κ.λ.π.) ή άλλες ιαματικές πηγές της ευρύτερης περιοχής;	Ναι/Όχι	
24	Η προβολή και η ουσιαστική στήριξη των ιαματικών πηγών της περιοχής αποτελεί πολιτική προτεραιότητα των τοπικών αρχών.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα

25	Υπάρχει εξειδικευμένο εργατικό προσωπικό για την παροχή αναβαθμισμένων υπηρεσιών ιαματικών λουτρών (όπως π.χ. μασέρ, φυσικοθεραπευτές, κινησιοθεραπευτές κ.α.) στην περιοχή έτοιμο να απασχοληθεί αν αυτό χρειαστεί.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα	
26	Η τοπική οικονομία απολαμβάνει σημαντικά οικονομικά οφέλη από τον ιαματικό τουρισμό αυτή τη στιγμή.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα	
27	Καταγράφονται και διατηρούνται δεδομένα για τον αριθμό επισκέψεων και το είδος των παρεχόμενων υπηρεσιών στα λουτρά ανά μέρα;	Ναι/Όχι		
28	Ποια θεωρείτε ότι είναι η σημαντικότερη παρέμβαση για την περαιτέρω ανάπτυξη του Ιαματικού τουρισμού στην περιοχή σας;	Μίας Επιλογής	1) Αναβάθμιση Εγκαταστάσεων 2) Αναβάθμιση Εξοπλισμού 3) Δημιουργία νέων Υπηρεσιών Ιαματικού τουρισμού και σύνδεση τους με άλλα είδη τουρισμού (π.χ. Αγροτουρισμός) 4) Καλύτερη προβολή του Ιαματικού Τουρισμού 5) Αύξηση δυνατοτήτων υποδοχής πελατών	

6) Άλλο (με επιλογή συμπλήρωσης ελεύθερου κειμένου)

12.2 Ερωτηματολόγιο #2: Ενδιαφερόμενων Μερών

Εισαγωγικό Κείμενο:

Καλώς ήρθατε στο ερωτηματολόγιο καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης των ιαματικών πηγών Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας στα πλαίσια του έργου “Alternative Tourism” (ALTTOUR). Το έργο ALTTOUR υλοποιείται από το Υπουργείο Τουρισμού στο πλαίσιο του Προγράμματος Συνεργασίας INTERREG IPA CBC ΕΛΛΑΔΑ-ΑΛΒΑΝΙΑ 2014-2020 και σκοπό έχει την αναβάθμιση και την από κοινού προώθηση του ιαματικού τουρισμού από την Ελλάδα και την Αλβανία στη διασυνοριακή περιοχή τους (Δυτική Μακεδονία-Ήπειρος). Οι ερωτήσεις που καλείστε να απαντήσετε σκοπό έχουν την πραγματική αποτύπωση των συνθηκών στα ιαματικά λουτρά και την μετέπειτα ενημέρωση του σχεδιασμού περαιτέρω τουριστικών υπηρεσιών και πολιτικών για την υποστήριξη του ιαματικού τουρισμού. Οι απαντήσεις σας θα παραμείνουν ανώνυμες και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο στα πλαίσια του παρόντος έργου όπως ορίζεται στον ν.3832/2010.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου εκτιμάται ότι θα διαρκέσει περίπου 5 λεπτά.

Ευχαριστούμε για το χρόνο σας.

Ερωτηματολόγιο:

A/A	Ερώτηση	Τύπος Ερώτησης	Επιλογές	Σχόλια
1	Φύλο	Πολλαπλής επιλογής	1) Άνδρας, 2) Γυναίκα, 3) Άλλο	
2	Ηλικία	Πολλαπλής επιλογής	1) 18-25, 2) 26-40, 3) 41-54, 4) 55-64, 5) 64+	
3	Επίπεδο εκπαίδευσης	Πολλαπλής επιλογής	1) Βασική (Γυμνάσιο), 2) Δευτεροβάθμια (Λύκειο, ΕΠΑΛ, ΕΠΑΣ), 3)	

			Τριτοβάθμια 4)Τριτοβάθμια με μεταπτυχιακό	
4	Ανήκετε σε:	Πολλαπλής επιλογής	1)Δημόσιο Φορέα σχετικό με τις Ιαματικές πηγές 2) Δημόσιο Φορέα σχετικό με τον Τουρισμό (συμπεριλαμβανομένης Εστίασης και Φιλοξενίας) 3) Ιδιωτικό Τουριστικό Φορέα 4) Ιδιωτικό Φορέα Εστίασης 5) Ιδιωτικό Φορέα Φιλοξενίας	
5	Τόπος Εργασίας/ Επιχειρηματικής Δραστηριότητας	Πολλαπλής Επιλογής	1)Περιφέρεια Ηπείρου 2)Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας 3)Άλλο	
6	Η επαγγελματική σας ιδιότητα, σας καθιστά γνώστρια/η των θεμάτων που αφορούν τα Ιαματικά Λουτρά:	Πολλαπλής Επιλογής	1) Πρέβεζας, 2) Αμάραντου, 3) Αμμουδάρας, 4) Γρεβενών, 5) Καβάσιλα, 6) Χανοπούλου , 7) Κιβωτός 8) Κανένα από τα παραπάνω	
7	Η τουριστική προώθηση των ιαματικών πηγών της περιοχής της Δυτικής Μακεδονίας και Ηπείρου, γίνεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα	

8	Η προβολή και η ουσιαστική στήριξη των ιαματικών πηγών της περιοχής αποτελεί πολιτική προτεραιότητα των τοπικών αρχών.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
9	Υπάρχει εξειδικευμένο εργατικό προσωπικό για την παροχή αναβαθμισμένων υπηρεσιών ιαματικών λουτρών (όπως π.χ. μασέρ, φυσικοθεραπευτές, κινησιοθεραπευτές κ.α.) στην περιοχή έτοιμο να απασχοληθεί αν αυτό χρειαστεί.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
10	Η τοπική οικονομία απολαμβάνει σημαντικά οικονομικά οφέλη από τον ιαματικό τουρισμό αυτή τη στιγμή.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
11	Υπάρχουν ολοκληρωμένα τουριστικά πακέτα υπηρεσιών που συμπεριλαμβάνουν τις επισκέψεις στα λουτρά της περιοχής ως μία από τις κύριες τουριστικές παροχές τους.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
12	Η εκμετάλλευση και προώθηση των ιαματικών λουτρών της περιοχής έχει αυξήσει σημαντικά τις τουριστικές ροές προς τον τόπο.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα
13	Η λειτουργία των ιαματικών λουτρών της περιοχής έχει επιδράσει θετικά στην	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς

	προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής.		3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα	
14	Οι πολιτικές που ακολουθούνται τα τελευταία χρόνια, όσον αφορά την ανάδειξη των ιαματικών λουτρών της περιοχής και την προώθηση τους βοήθησαν σημαντικά στην αύξηση του τουρισμού για Ιαματικό Τουρισμό στην περιοχή.	Κλίμακα Likert 5 επιπέδων	1) Διαφωνώ απόλυτα 2) Διαφωνώ μερικώς 3) Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ 4) Συμφωνώ μερικώς 5) Συμφωνώ απόλυτα	

12.3 Ερωτηματολόγιο 1, Αναφορά Επικοινωνίας:

Ιαματική Πηγή	1 ^η Επικοινωνία	2 ^η επικοινωνία	3 ^η Επικοινωνία	4 ^η Επικοινωνία	5 ^η Επικοινωνία		Ερωτώμενος	Ιδιότητα Ερωτώμενου	Τηλ	Αποτέλεσμα
					Ερωτώμενος	Ερωτώμενος				
1	Πρέβεζας	Δήμος Πρέβεζας 19/6/23	Λεωνίδας Αργυρός, Υπεύθυνος τουριστικής ανάπτυξης 21/6/23	Γρηγόριος Κουμπής, Αντιδήμαρχος Ανάπτυξης Πρέβεζας 6/22/23	Μαρία Σκαμνέλου ΝΕ.ΔΗ.Κ.Ε.Π 5/7/23		Γρηγόριος Κουμπής 5/7/2023	Αντιδήμαρχος Ανάπτυξης Πρέβεζας	Γρηγόριος Κουμπής 6948408377	Ερωτηματολόγιο Μερικώς Συμπληρωμένο ²²
2	Καβάσιλων	Δήμος Κόνιτσας 6/19/23	Γραμματεία Δημάρχου 22/6/23	Δήμαρχος Νίκος Εξάρχου 28/6/23	Δήμαρχος Νίκος Εξάρχου 4/7/23		Κιτσάκης Ιωάννης 7/7/2023	Γενικός Γραμματέας	Γραφείο Δημάρχου 2655360326	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
3	Αμάραντου	Κώστας Ζιάκος, Διαχειριστής 19/6					Κώστας Ζιάκος 21/6	Ενοικιαστής/ Διαχειριστής Ιαματικών Πηγών	Ζιάκος 2655022012	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
4	Χανοπούλου	Δήμος Άρτας 19/6/23	Θανάσης Αρκουμάνης Προϊστάμενος Τουρισμού 21/6	Πρώθηση Ερωτηματολογίου σε Χρήστο Καραπάνο (διαχειριστή)	Χρήστος Καραπάνος 3/7/23 and 5/7/23	Γραφείο Δημάρχου 6/7/23		N/A	Αρκουμάνης 2681362115 Καραπάνος 2681085197	Ερωτηματολόγιο μη Συμπληρωμένο
5	Κιβωτού	Δήμος Γρεβενών 19/6/23	Ιωάννης Ντόλιας, Ειδικός Συνεργάτης Δημάρχου 19/6/23				Ιωάννης Ντόλιας 21/6/2023	Ειδικός Συνεργάτης Δημάρχου	Ιωάννης Ντόλιας 693246090	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
6	Αμμουδάρας	Δήμος Άργους Ορεστικού 19/6/23	Δήμος Άργους Ορεστικού 23/6/23	Δήμος Άργους Ορεστικού 3/7/23	Φώτης Τατσίδης Πρόεδρος Κοινοφελούς 3/7/2023		Φώτης Τατσίδης 3/7/2023	Πρόεδρος Κοινοφελούς	Φώτης Τατσίδης 2467044412	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
7	Αγραπιδιάς	Δήμος Αμυνταίου 19/6/23	Αντιδήμαρχος Πέτρος Μπερμπερίδης 20/6/23	Αντιδήμαρχος Πέτρος Μπερμπερίδης 27/6/23			Πέτρος Μπερμπερίδης 27/6/23	Αντιδήμαρχος	Πέτρος Μπερμπερίδης 84712027	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
8	Ξινού Νερού	Δήμος Αμυνταίου 19/6/23	Αντιδήμαρχος Πέτρος Μπερμπερίδης 20/6/23	Αντιδήμαρχος Πέτρος Μπερμπερίδης 27/6/23			Πέτρος Μπερμπερίδης 27/6/23	Αντιδήμαρχος	Πέτρος Μπερμπερίδης 84712027	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο

²² Δε δόθηκαν στοιχεία σχετικά με τη χωρητικότητα των εγκαταστάσεων λόγω της τρέχουσας ανακαίνισης σε εξέλιξη.

12.4 Ερωτηματολόγιο 2, Αναφορά Επικοινωνίας:

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ						
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ			Κλήσεις	Email	Αποτέλεσμα	
	ΟΝΟΜΑ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ				
Δυτικής Μακεδονίας	Γιώργος Κασαπίδης	Περιφερειάρχης	1	26/6, 10/7, 19/7	-	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Ηπείρου	Αλέξανδρος Καχριμάνης	Περιφερειάρχης	2	-		
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ						
Καστοριάς	Δέσποινα Κοζατσάνη	Αντιπεριφερειάρχης Καστοριάς	3	26/6, 3/7, 7/7, 10/7, 18/7	26/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Ιωαννίνων	Κωνσταντίνος Σιαράβας	Αντιπεριφερειάρχης Ιωαννίνων	4	26/6, 10/7, 18/7	11/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
Πρέβεζας	Ευστράτιος Ιωάννου	Αντιπεριφερειάρχης Πρέβεζας Υπεύθυνος για θέματα Τουριστικής Ανάπτυξης της Περιφέρειας Ηπείρου	5	26/6, 3/7, 18/7	27/6	Αναμονή για Συμπλήρωση
Φλώρινας	Σωτήριος Θ. Βόσδου	Αντιπεριφερειάρχης Φλώρινας	6	26/6, 3/7, 10/7, 18/7	27/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Άρτας	Βασίλειος Ψαθάς	Αντιπεριφερειάρχης Άρτας	7	26/6, 3/7, 7/7, 18/7	27/6	Αναμονή για Συμπλήρωση
Θεσπρωτίας	Θωμάς Πιτούλης	Αντιπεριφερειάρχης Θεσπρωτίας	8	26/6, 3/7, 18/7	27/6, 3/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
ΤΟΠΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ - ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ						
ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΑ						
Καστοριά	Μπάμπης Καραταγλίδης	Πρόεδρος	15	26/6, 10/7, 18/7	10/7	Αναμονή για Συμπλήρωση

Ιωάννινα	Δημήτριος Δημητρίου	Πρόεδρος	16	26/6, 3/7, 7/7, 10/7, 18/7	26/6	Αναμονή για Συμπλήρωση
Πρέβεζα	Ιωάννης Μπούρης	Πρόεδρος	17	26/6, 3/7, 18/7	27/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Φλώρινα	Σάββας Σαπαλίδης	Πρόεδρος	18	26/6, 3/7, 7/7, 10/7	-	Χωρίς Απάντηση, το e-mail δε χρησιμοποιείται
Άρτα	Ιωάννης Γκολομάζος	Πρόεδρος	19	26/6, 3/7, 7/7, 10/7	26/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Θεσπρωτία	Αλέξανδρος Πάσχος	Πρόεδρος	20	26/6, 3/7, 10/7	3/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ						
Καστοριά	Αντώνης Μίχου	Υπεύθυνος	21	26/6, 3/7	26/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Ιωάννινα			22	26/6, 3/7, 10/7	N/A	Χωρίς Απάντηση
Πρέβεζα	Καραμάνης Ανδρέας	Πρόεδρος	23	26/6	27/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Φλώρινα						
Άρτα	Χουλιάρας Δημήτρης	Πρόεδρος	24	26/6, 3/7, 7/7, 10/7	3/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
Θεσπρωτία			25	26/6, 3/7, 7/7	N/A	
ΕΝΩΣΕΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΩΝ						
Καστοριά	Σιδέρης Σμαρόπουλος	Πρόεδρος	26	26/6	26/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Ιωάννινα	Στάθης Σιούτης	Πρόεδρος	27	26/6, 3/7, 7/7, 10/7, 19/7	26/6, 3/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
Πρέβεζα	Πολύκαρπος Χαλκίδης	Πρόεδρος	28	26/6, 3/7, 10/7, 19/7	26/6	Αναμονή για Συμπλήρωση
Φλώρινα			29	26/6, 3/7, 10/7	3/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
Άρτα	Δεν έχει εδραιωθεί ακόμα					
Θεσπρωτία			30	26/6, 3/7, 10/7		Χωρίς Απάντηση
ΕΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΑΚΤΟΡΩΝ						

Καστοριά	Kastoriatours	Πρόεδρος	31	3/7, 7/7, 10/7	26/6, 3/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
Ιωάννινα	Touristikes Epiheiriseis Ioanninon M IKE	-	32	26/6, 3/7, 7/7, 10/7	26/6	Χωρίς Απάντηση
Πρέβεζα	Alfadakis Travel	Πρόεδρος	33	26/6	26/6	Ερωτηματολόγιο Συμπληρωμένο
Φλώρινα	Gaiganis Travel	Πρόεδρος	34	26/6, 3/7, 10/7	10/7	
Άρτα	HOULIARAS TOURS	Πρόεδρος	35	26/6, 3/7, 7/7, 10/7	26/6	Αναμονή για Συμπλήρωση
Θεσπρωτία	Barkabas Travel	Πρόεδρος	36	26/6, 3/7, 10/7	3/7	Αναμονή για Συμπλήρωση
ΕΝΩΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑΤΟΡΩΝ						
Καστοριά	Άγγελος Γεωργιάδης	Πρόεδρος	37			Δε Βρέθηκαν Πληροφορίες
Ιωάννινα	Σωματείο Παμβώτης		38	26/6, 3/7, 10/7	26/6	Αρνήθηκαν να απαντήσουν
Πρέβεζα						
Φλώρινα						
Άρτα						
Θεσπρωτία						
ΑΛΛΑ						
Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων και Εθιμοτυπίας	Πηνελόπη Γκέκα	Προϊσταμένη	39	26/6, 3/7, 7/7, 10/7		Χωρίς Απάντηση
Σύνδεσμος Δήμων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας	Μάρκος Δανάς	Πρόεδρος	40	26/6, 20/7	20/7	
Περιφέρεια Ηπείρου / Αναπτυξιακή Ηπείρου	Κωνσταντίνος Ντέτσικας	Πρόεδρος & Διευθύνων Σύμβουλος	41	-	-	

Εκπρόσωπος της Περιφέρειας Ηπείρου	Ρόζα Εδιάρογλου	CEO Butterfly Communication	42	10/7		Αρνήθηκαν να απαντήσουν
------------------------------------	-----------------	-----------------------------	----	------	--	-------------------------

12.5. Ερωτήσεις Συνέντευξης - Εστιασμένης Συζήτησης

Κατά τη διαδικασία των συνεντεύξεων, οι ερωτήσεις που απευθύνονταν στους συμμετέχοντες συνδέονταν άμεσα με τα ερωτηματολόγια που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, δόθηκε η ευκαιρία στους συμμετέχοντες να επεξεργαστούν πιο ελεύθερα τις ερωτήσεις αυτές συζητώντας περαιτέρω τις απόψεις τους με τρόπο που δεν μπορεί να αποτυπωθεί μέσω των εντύπων ερωτηματολογίου. Οι ερωτήσεις της ομάδας εστιασμένων συζητήσεων σχεδιάστηκαν επίσης για να ενθαρρύνουν τη συζήτηση μεταξύ των συμμετεχόντων και να διερευνήσουν περαιτέρω θέματα που επισημάνθηκαν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων των ερωτηματολογίων και των συνεντεύξεων. Οι ερωτήσεις της ομάδας εστιασμένης συζήτησης ήταν:

1. Ποιες μορφές εναλλακτικού τουρισμού θεωρείτε ότι μπορεί να παρέχει ιδανικά η περιοχή σας;
2. Ποιες από αυτές τις μορφές μπορούν να επιφέρουν το μεγαλύτερο οικονομικό όφελος για τις τοπικές κοινωνίες;
3. Έχουν γίνει στο παρελθόν προσπάθειες να προωθηθεί το τουριστικό προϊόν της περιοχής σας με σύζευξη διαφορετικών ειδών τουρισμού;
4. Έχουν γίνει προσπάθειες για να προωθηθούν οι ιαματικές πηγές της περιοχής σας σε σύζευξη με άλλα τουριστικά προϊόντα;
5. Θα μπορούσε η περαιτέρω ανάπτυξη των πηγών να επιφέρει και περιβαλλοντικά οφέλη; Με ποιον τρόπο;
6. Σε ποια αγορά πιστεύετε ότι απευθύνεται καλύτερα το τουριστικό προϊόν που συμπεριλαμβάνει ιαματικές πηγές και εναλλακτικό τουρισμό στην περιοχή σας; (Ηλικίες, Εθνικότητες, Φύλο κ.λ.π.);
7. Όσον αφορά τη διαχείριση των ιαματικών πηγών, ποιος πιστεύετε είναι ο σωστότερος τρόπος να γίνεται? Διαχείριση από Δήμους; Ιδιώτες; ΣΔΙΤ; Παρακαλώ εξηγήστε το σκεπτικό σας.
8. Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι μπορεί να γίνει καλύτερα η προώθηση των ιαματικών πηγών;

9. Σε τι κατάσταση βρίσκονται αυτή τη στιγμή οι εγκαταστάσεις των ιαματικών πηγών; Βρίσκονται σε καθεστώς ανακαίνισης; Αν ναι, τότε ενδέχεται να ολοκληρωθούν τα έργα και να τεθούν σε λειτουργία;
10. Οι συνεντεύξεις μας υπέδειξαν ότι δεν υπάρχει επαρκές εξειδικευμένο προσωπικό για να εργαστεί στον κλάδο της ευεξίας στην περιοχή ALTTOUR. Πώς προτείνετε μπορεί να αλλάξει αυτό; Πώς μπορεί να διευρυνθεί η τουριστική σεζόν έτσι ώστε το εξειδικευμένο προσωπικό να μπορεί να απασχοληθεί για περισσότερους από λίγους μήνες το χρόνο;
11. Πώς πιστεύετε ότι θα επηρεαστεί η τουριστική ζήτηση και η τουριστική προσφορά από τη δημιουργία ενός τοπικού Συμφώνου ποιότητας ανάμεσα σε τουριστικές επιχειρήσεις του κλάδου; Ποιες οι δυσκολίες στην εφαρμογή του;
12. Υπάρχει αξία στα τοπικά σύμφωνα ποιότητας όσον αφορά τις ιαματικές πηγές και τις τουριστικές δομές (ξενοδοχεία, εστιατόρια, μουσεία, κα) στην περιοχή ALTTOUR σε συνδυασμό με πακέτα ευεξίας;
13. Μπορούν να επιτευχθούν φαινόμενα καλύτερης συνεργασίας μεταξύ τοπικών επιχειρήσεων μέσω των τοπικών συμφώνων ποιότητας;
14. Μπορεί να αυξηθεί η δέσμευση και η συμμετοχή των τοπικών οργανισμών και επιχειρήσεων σε κοινές δράσεις για την ανάδειξη του εναλλακτικού τουρισμού;
15. Από όλα τα πράγματα που συζητήθηκαν στα πλαίσια της σημερινής μας συζήτησης ποια θεωρείτε πιο σημαντικά και γιατί;